

ELLEN KEY

BARNETS AARHUNDREDE

AUTORISERET OVERSÆTTELSE

AF

ZELMA PETERSEN

1903. No. 659

GYLDENDALSKE BOGHANDEL

5-53-8°

BARNETS AARHUNDREDE

Foreliggende danske Udgave af Frk. *Ellen Key's*: Barnets Aarhundrede er en forkortet Gengivelse af den svenske. Forkortelserne er foretagne af Forfatterinden efter samme Plan som i den tyske Oversættelse, med Udeladelse af specielt danske Forhold, hvilke forudsættes bekendte.

ELLEN KEY

BARNETS AARHUNDREDE

STUDIER

AUTORISERET OVERSÆTTELSE

AF

ZELMA PETERSEN

KJØBENHAVN

GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG (F. HEGEL & SØN)

TRYKT HOS J. JØRGENSEN & CO. (M. A. HANNOVER)

1902

Eurer *Kinder Land* sollt ihr lieben: diese Liebe sei euer neuer Adel, — das unentdeckte im fernsten Meere! Nach ihm heisse ich eure Segel suchen und suchen!

An euren Kindern sollt ihr *gut machen*, dass ihr eurer Väter Kinder seid: alles Vergangene sollt ihr so erlösen! Diese neue Tafel stelle ich über euch!

Also sprach Zarathustra.

TIL

ALLE DE FORÆLDRE,

DER HAABER I DET NYE AARHUNDREDE
AT SKÆNKE LIV TIL NYE MENNESKER.

INDHOLD.

	Side
I. Barnets Ret til at vælge sine Forældre	I
II. Den ufødte Slægt og Kvindearbejdet	49
III. Opdragelse	85
IV. Hjemløshed	161
V. Sjælemord i Skolen	173
VI. Fremtidens Skole	195
VII. Religionsundervisning	241
VIII. Børnearbejde og Børneforbrydelser	271
IX. Anmærkninger	293

I.

BARNETS RET TIL AT VÆLGE SINE FORÆLDRE.

Alle hine, der opfyldte af vemodige Erindringer eller bævende Forhaabninger ventede Aarhundredskiftet og ved Tolv-Slagets Klokkeklang sendte utallige ubestemte Anelser ud i Verden, alle hine følte, at i al Fald ét vilde det nye Aarhundred sikkert skænke dem — Hvile. De vidste, at de, der nu virkede, vilde ikke naa at blive Vidne til den Udvikling, hvis Bane de selv — bevidst eller ubevidst — havde været med til at bestemme*).

Begivenhederne ved Aarhundredskiftet gav Anledning til en Tegning, forestillende det nye Aarhundrede, der i Skikkelse af et nøgent Barn daler ned mod Jorden men forfærdet trækker sig tilbage fra denne vaabendækkede Klode, paa hvilken der ikke findes den aabne Plet, hvor den nye Tid kan sætte sin Fod. De mange,

*) Denne Bog udkom i Sverrig — hvor man fejrede det nye Aarhundredes Frembrud Nytaarsaften 1899 — i December 1900, men forelægges først nu, i noget forkortet Skikkelse, for min danske Læsekres.

Stockholm 1902.

Ellen Key.

der har tænkt over den Sagernes Sammenhæng, som dette Billede anskueliggjorde, over, hvorledes endnu paa de økonomiske og krigerske Valpladser alle Menneskets lave Lidenskaber slippes løs, hvorledes det ikke endnu er lykkedes hele det svundne Aarhundredes Kulturudvikling at give Kampen for Tilværelsen ædlere Former — de har ganske sikkert alle fundet højst forskellige Svar paa deres Spørgsmaal, hvorfor det endnu kunde være saaledes. Nogle nøjes med overlegent at erklære, at som Tilstanden nu engang er, maa den altid vedblive at være, fordi den menneskelige Natur vedbliver at være den samme; da Hungeren, Forplantningen og Begæret efter Penge og Magt stedse vil komme til at beherske Verdensforløbet. Andre igen føler sig forvissede om, at dersom den Lære, som i 1900 Aar forgæves har søgt at omdanne dette Forløb, engang blev virkelig levende i Menneskenes Sjæle, da blev Sværdene smedede om til Plovskær.

Jeg derimod er overbevist om, at alt kun vil blive anderledes i samme Grad, som Menneskenaturen forvandles, og at denne Forvandling vil fuldbyrde sig, ikke naar hele Menneskeheden bliver kristen, men naar den hele Menneskehed vaagner til Bevidsthed om »Generationens Hellighed«.

Denne Bevidsthed vil gøre den nye Slægt, dens Tilblivelse, dens Pleje, dens Opdragelse til den centrale Samfundsopgave, om hvilken alle Sæder og Love, alle Indretninger i Samfundet samler sig, og til det Synspunkt, ud fra hvilket alle andre Spørgsmaal bedømmes, alle andre Beslutninger fattes. Til Dato er det kun af Skoletaler og pædagogiske Afhandlinger, man faar at

vide, at Ungdommens Opdragelse for Folket er det højeste, det mest magtpaaliggende. I Virkeligheden stiller saa vel Skolen som Hjemmet og Samfundet ganske andre Værdier i Forgrunden.

Thi det nye Blik paa »Generationens Hellighed« faar Menneskeheden ikke, før den for fuldt Alvor har forladt den kristne Livsanskuelse og antaget den, der ligeledes fødtes for Aartusinder siden, men til hvis Sejr først det nylig sluttede Aarhundrede blev Vidne.

Udviklingslæren kaster ikke blot Lys over et bag os liggende, gennem Millioner af Aar fortsat Forløb, hvis sluttelige Højdepunkt Mennesket er. Den belyser ogsaa den Vej, vi har at gaa: den viser os, at vi fysisk og psykisk endnu stedse er i Vorden. Medens man tidligere betragtede Mennesket som en fysisk og psykisk uforanderlig Foreteelse, der vel i sin Art kunde fuldkommengøres, men ikke omdannes, véd man nu, at det er i Stand til at fornye sig. I Stedet for et faldent Menneske ser man et ufuldendt, af hvilket der gennem utallige Modifikationer, i et uendeligt Spand af Tid, kan vorde et nyt Væsen. Næsten hver Dag bringer nye Bud om hidtil uanede Muligheder til fysisk eller psykisk Magt, til engere Vekselvirken mellem den indre og den ydre Verden, til Sejr over Sygdomme, til Forlængelse af Livet og Ungdommen, til Indtrængen i Lovene for den fysiske og psykiske Tilblivelse. Man taler endog om at give uhelbredeligt Blinde en ny Synsevne og at kunne kalde Døde til Live igen. — Alt dette og meget andet hører ganske vist endnu kun til Hypotesernes Omraade, til de Muligheder, den fysiske psykiske Forskning regner med. Men man ser dog alt Tilløb, der er

er tilstrækkelig store til at vise, at med de Forvandlinger, Mennesket er undergaaet, før det blev Menneske, har dets Genesis langt fra sagt sit sidste Ord. Den, der idag vil paastaa, at »Menneskenaturen stedse vedbliver at være sig selv lig« — d. v. s. bliver ved at være, som den var i de fattige Aartusinder, Menneskeheden har været sig selv bevidst — han røber derigennem, at han, hvad Refleksion angaar, staar paa Højde med f. Eks. Juraperiodens *Ichtyosaurus*, der formentlig heller ikke anede Mennesket som en Fremtidsmulighed.

Den derimod, der véd, at Mennesket under utallige Omdannelser er blevet, hvad det nu er, fatter tillige Muligheden for at paavirke dets fremtidige Udvikling paa en saadan Maade, at en højere Mennesketype derved vil fremstaa. Allerede nu ses den menneskelige Vilje bestemmende med Hensyn til Frembringelse af nye og højere Arter af Dyr- og Planteverdenen. Hvad derimod vor egen Slægt angaar, naar det gælder Højnen af Mennesketypen, Forædling af de menneskelige Racer, da hersker endnu Tilfældet — i smuk eller styg Skikkelse. Men Kulturen bør gøre Mennesket maalbevidst og ansvarligt paa alle de Omraader, hvor det hidtil kun har handlet impulsivt og uansvarligt. I ingen Henseende er imidlertid Kulturen mere efterladende end i alle de Forhold, der betinger Dannelse af en ny og højere Menneskeslægt.

Først naar den naturvidenskabelige Anskuelse har gennemtrængt Menneskeheden, genvinder denne Antikens fulde naive Forvisning om det legemliges Betydning. I Sen-Antiken allerede — hos *Sokrates*, hos

Plato t. Eks. — saa Sjælen ned paa Legemet. Renæssancen søgte at forlige dem, men desværre, den var ikke from nok — fræk var den i tilstrækkelig Grad — til at have Held i en Opgave, hvis Løsning beror paa, at man er — som *Goethe* siger om sig selv — baade fræk og from. Nu først, efter at man véd, at Sjæl og Legeme gensidig opbygger eller undergraver hinanden, begynder man at genvinde en anden, højere Uskyld med Hensyn til det legemliges Hellighed og Ret.

En dansk Forfatter har betonet, at det mosaiske sjette Bud synker tilbage i et Intet, naar man indsér, at Ægteskabet kun er en tilfældig social Form for to Menneskers Samliv, men at Arten af dette Samliv er det etisk afgørende. Der fuldbyrdes i Moralen en almindelig Forskydelse fra de objektive Love, der byder og befaler, til det subjektive Grundlag, fra hvilket Handlingerne udgaar. Etiken bliver da en Karakterens, Sindelagets Etik. Man fordrer, frikender og dømmer efter Individets indre Beskaffenhed, og man kalder ikke gerne den Handling umoralsk, som blot i ydre Henseende stemmer overens med eller strider mod en Lov. Man dømmer i hvert enkelt Tilfælde efter Individets indre Tilstand. Og anvender man dette paa Ægteskabet, vil man finde for det første, at denne Form ikke yder nogen Garanti for, at det rette kønslige Sindelag er til Stede. Dette kan findes saa vel udenfor som i Ægteskabet, og mange fine og alvorlige Mennesker foretrækker nu, som sædeligst, en friere Form for deres Samliv. Men som en Følge heraf ændres det sjette Buds Indhold, som var dette: at ethvert Kønsforhold, der opstaar udenfor Ægteskabet, er usædeligt.

Man gør allerede nu sine Erfaringer med Forbindelser udenfor Ægteskabet; man søger nye Former for Samlivet mellem Mand og Kvinde; man sætter hele Problemet under Debat! Slægten befinder sig i denne Henseende paa Opdagelsernes Grund. Man indsér mere og mere, hvor sammensat, hvor fuldt af Farer for Menneskets Lykke hele Kønsforholdet er, man gør stedse nye lagttagelser saa vel, hvad der angaar dette Forholds Betydning for Individerne selv som for Afkommet. Lidt efter lidt at belyse dette Kaos er frem for alt vigtigt for Menneskeheden, og Literaturen bør derfor i dette Tilfælde eje den størst mulige Frihed*). Medens jeg fuldtud samstemmer med det ovenfor sagte, vil jeg dog gøre opmærksom paa, at den største Hindring for en fri Diskussion om dette Emne endnu er den kristelige Synsmaade for Menneskets Tilblivelse og dets Natur, hvis eneste mulige Oprejsning fra Syndefaldets Følger sker gennem Troen paa Kristus. Thi med denne Synsmaade er ogsaa fulgt den ved Kristendommen til Vesten overførte Anskuelse, at alt, hvad der hænger sammen med Forplantningen, er det urene, der helst burde undertrykkes, eller i hvert Fald indhylles i Tavs-
hed og Mørke. For Kristendommen har Evighedslivet, ikke Jordlivet, været det betydningsfulde, og den har derfor søgt at ophæve Tilværelsens Dualisme gennem Askesen, ikke ved en Forædling af Driftslivet. Denne Opfattelse fejrer endnu i vore Dage sine Triumfer t. Eks. ved Lovbud mod »det nøgne« i Kunst og Literatur.

*) Se Dr. E. Larsen i Tilskueren, Decbr. 1899.

Kristendommens Betragtning af Kønsforholdet som noget lavt, og det uopløselige Ægteskab som det eneste mulige Middel til dets Helliggørelse, har under et vist Tidsafsnit havt en stor umiddelbar Betydning for Udviklingen. Den har fremmet den Selvbeherskelse, der har højnet Sjælelivet; den Blufærdighed, den Hemmelighedsfuldhed, den Trofasthed, der — ved Siden af utallige andre Indflydelser — har udviklet Driften til Kærlighed. Forsvandt disse Følelser fra Kærligheden, var den ikke længer menneskelig, men blot dyrisk.

Men vil end den individuelle Kærlighed mellem hvert nyt Menneskepar stedse fordre Ensomhed og Tilbageholdenhed, og vil end til alle Tider den personlige Undseelse vedblive at være blandt de Egenskaber, Mennesket har forud for Dyret, er det dog vist, at den Aandelighed, som med Tavshed og Skamfølelse forbi-gaar alle de alvorlige Spørgsmaal, der hænger sammen med dette Emne, eller blot behandler dem som Tve-tydigheder, der giver Anledning til Skæmt og Rødmen — at *den* Art Aandelighed maa udryddes!

Kun ved at enhver fra sin tidligste Barndom paa ethvert af sine Spørgsmaal om dette Emne faar ærlige Svar, tillempede efter den spørgendes Udvikling, og ved at enhver paa denne Maade kommer til fuld Forstaaelse af sig selv som Kønsvæsen og faar en dyb Ansvarsfølelse med Hensyn til sin fremtidige Opgave som saadant, kun gennem Vanen til at tænke og tale alvorligt om dette Emne — kan en højere Slægt med større Sædelighed fremstaa.

Men allerede da *Björnson* i *Det flager* — fremsatte Spørgsmaalet om Ungdommens Opdragelse til Renhed

gennem Viden, gjorde jeg den Indvending gældende mod hans Bog, at den, ligesom Kristendommens Renhedskrav, mere stillede Fordring om Naturdrifternes Beherskelse end om deres Forædling. Jeg fremhævede, at *Björnson* tilvisse havde to nye Synspunkter i Stedet for Kristendommens ensidige Betonning af den aandelige og personlige Side af Sagen, jeg bemærkede, at disse nye Synspunkter var betydningsfulde derved, at de indebar Individets berettigede Egoisme ved Siden af Solidaritetsfølelsens forpligtende Altruisme. At omdanne nedarvede Begreber med Hensyn til Menneskenes Forhold til Sædeligheden og derigennem at skabe en sund og lykkelig ny Slægt — det var det store Maal for *Björnsons* Bog. Og for dette Maal vilde han, at ogsaa Skolen skulde virke ved at udbrede Kundskab om Mennesket som Kønsvæsen og lære, hvorledes det som saadant bør vogte og vare sig selv og senere sit Afkom.

Allerede den Gang indvendte jeg mod denne Plan, at det ikke var i Skolen, der burde lægges Grund til denne Viden, den burde langsomt og varsomt meddeles af Moderen selv og i Skolen kun faa sin teoretiske Underbygning. End mere mangelfuld fandt jeg selve Opfattelsen af Kyskhedsspørgsmaalet, som et Spørgsmaal kun om legemlig Renhed, som et negativt, ikke et positivt Ideal, og jeg hævdede, at kun den erotiske Idealisme kan vække Begejstring for Kyskheden. Først ved Sagn og Eventyr, senere gennem Historien og Skønlitteraturen maa Grunden lægges til den erotiske Idealisme. Den fysiologiske Kundskab er i denne Henseende meget utilstrækkelig, om ikke Fantasi og Følelse gaar i samme Retning. Og hverken Fantasiens eller

Følelsens Renhed bevares blot ved Naturhistorie og Legemsøvelser, saa lidt som ved Undervisning i den kristne Religion!

Nej — paa naturvidenskabelig Grund maa man, i ny og ædlere Form, genvinde hele den antike Kærlighed til sit eget Legems Skønhed og Styrke, hele den antike Ærefrygt for Forplantningens Hellighed forenet med den moderne Bevidsthed om den ideale Kærligheds sjælfulde Lykke! Kun saaledes kan den ægte Kyskheds Fanatisme udfrie Menneskeheden fra alle de Kvaler, som den kønslige Splittelse og Fornedrelse nu medfører. Det er dybt betydningsfuldt, at man i Urtiden tillagde Kvinden Guddommelighed af Hensyn til Forplantningen, medens i Kristendommen Kvinden som Jomfru-Moder blev guddommelig! Den hedenske og den kristne Tanke skal forenede og forædlede bringe Kvinden til at føle en ny Andagt for sig selv som Kønsvæsen. Den antike og den moderne Kærlighed, Sansernes Kærlighed og Sjælens, skal forenede og forædlede bringe Menneskene — Mand som Kvinde — til igen at dyrke Eros, Alherskeren.

At forringe Kærlighedens Betydning, at bekæmpe den som lav Sensualisme, det er ikke at virke til Menneskets Ophøjelse, men tværtimod at fremme dets Fornedrelse. Thi lige saa nedværdigende som det Kønsliv er, i hvilket Mennesket med Blusel tilfredsstiller et dyrisk Behov, lige saa nedværdigende er det af Hensyn til Slægtens Opholdelse med Lede at opfylde en Pligt, der betragtes som lav.

*

*

*

Allerede Antiken — da f. Eks. *Lykurg* stiftede sine Love i Forvisning om, at »i blomstrende Kvinders Skød ligger et Folks Lykke,« og man derfor i Sparta vaagede over saa vel Kvindens som Mandens fysiske Uddannelse og fastsatte Ægteskabsalderen med Henblik paa et kraftigt Afkom — stod højere end Nutiden. Endnu højere stod Jødedommen i Opfattelsen af Forplantningens Alvor, en Opfattelse, der fandt Udtryk i den strengeste Sundhedslov, Historien kender. Den jødiske Lovgivning hvilede, som andre østerlandske, med Hensyn til Kønsmoralen som med Hensyn til Diæten, paa skarpsindige lagttagelser af Naturlove og Sygdomme. Og før Menneskene begynder med gammeltestamentlig Enkelhed og gammeltestamentlig Alvor at behandle de Livsspørgsmaal, som Kristendommen ganske vist har aandeliggjort, men samtidig har fornedret, før kan i denne Henseende ingen ny Etik grundlægges.

Denne ny Etik vil ikke kalde noget andet Samliv mellem Mand og Kvinde for usædeligt end det, der bliver Ophav til et daarligt Afkom og Aarsag til, at dette Afkom faar daarlige Betingelser for Udvikling. Ikke Religionsstifteren men Naturforskeren vil her komme til at skrive de ti Bud.

Men hidtil har Videnskaben, for en Del paa Grund af den falske Undseelse, der gør sig gældende overfor disse Emner, kun kunnet gøre meget faa lagttagelser vedrørende de fysiske og psykiske Betingelser for at højne Mennesketypen allerede i og med Avlingen.

Ontogenien er en for vort Aarhundrede ny Videnskab. Forberedt af *Leeuwenhock*, *de Graaf* og andre, blev den i 1827 grundlagt af *v. Baër*. De forskellige Teoriers

modstridende Meninger og Opdagelser er endnu langt fra ført til Ende, og ved Siden af de rent videnskabelige Synspunkter fremtræder de sociale, psykologiske eller etiske. Man har paastaaet, at Barnets Køn skal kunne bestemmes ved Forandringer i Moderens Ernæringsmaade, man har villet bevise, at omtrent $\frac{3}{5}$ af alle geniale Mennesker er førstefødte ¹⁾*). Mange mandlige og kvindelige Læger fremhæver Betydningen af ikke ved kunstige Midler at forhindre Svangerskabet og af Afholdenhed under dette som Grundbetingelser for saa vel Moderens som Barnets fysiske og psykiske Sundhed. Andre igen anser det første for at være ufarligt, det sidste unødvendigt. Totalafholdenhedens Tilhængere lægger Vægten paa, at Moderen ikke smager Spiritus før Barnets Fødsel, samt at alkoholiske Drikke ikke maa indgaa i den diegivende Moders eller senere i Barnets Diæt. Vegetarianerne hævder, at deres Principer har Betydning for Moderens og Barnets Sundhed og Sindstilstand o. s. v. Man studerer, hvilken Indflydelse Forældrenes Alder har paa Barnet. Ganske unge Forældre synes lige saa ugunstige for Afkommet som meget gamle. En altfor ung Moders første Barn er ofte svagt, desuden længes hun sjælden efter Moderglæden, fordi hun føler, at Barnet baade fysisk og psykisk vil være for stor en Byrde for hende, der nylig selv var Barn. Ønsket om et kraftigt Afkom kræver derfor en Udskyden af Kvindens Ægteskabsalder, hvilken — om ikke ved Lov saa af Sæd og Skik — i Norden burde bestemmes til omkring de tyve Aar. Og det lige saa meget for at den unge Kvinde

*) Anmærkninger, ordnede efter Kapitlerne, findes i Tillæget.

kan eje nogle Aar til sorgløs Ungdomsglæde og uforstyrret Selvudvikling, som for at hun kan opnaa den fysiske Udvikling, der er nødvendig for hende som Moder. Blev tyve Aar fastslaaet som den tidligste Ægteskabsalder, vilde denne faktisk ofte blive forlænget nogle Aar endnu — til Lykke for Hustru, Mand, Børn og hele Ægteskabet, i hvilket de fleste Sammenstød skyldes, at Kvinden har afgjort sin Skæbne, før hendes Personlighed har formet sig, før hendes eget Hjærte har kunnet naa at vælge. Mandens Kærlighed vælger, og den unge Pige forveksler tit Lykken at blive elsket med den at elske — indtil hun maaske senere paa tragisk Maade oplever denne sidste. Til de mange Spørgsmaal, der hænger sammen med Arveligheden og Udvælgelsen, hører ogsaa Spørgsmaalet om, hvilken Hensigt Naturen har med saa ofte at lade stærke Modsætninger øve den stærkeste Tiltrækning paa hinanden, da denne Tiltrækning ofte siden, under det ægteskabelige Samliv, forvandles til Modvilje og næsten altid til Ufordragelighed mod netop den Ejendommelighed, som oprindelig ejede saa dyb en Tryllemagt. Naturen synes i dette Tilfælde at ville naa sit Maal uden noget Hensyn til Individernes Lykke. Det kan nemlig undertiden hænde, at Forældrenes Modsætninger hos Barnet smelter sammen til fuld Harmoni; ofte derimod ytrer de sig som dyb Disharmoni. Men i begge Tilfælde fremstaar ikke sjælden et Undtagelsesvæsen. At komme til rigtige Følgeslutninger her hører endnu til de talrige aabne Muligheder.

Aller stærkest brydes Meningerne om Arvelighedsteorien, hvor Striden staar mellem *Darwins* Anskuelse, at ogsaa erhvervede Egenskaber gaar i Arv, og *Galtons*

samt *Weismanns*, at de ikke gør det. I Sammenhæng hermed er ogsaa Spørgsmaalet om Ægteskab mellem nærbeslægtede, der af nogle betragtes som i og for sig farligt for Afkommet, af andre som kun farligt fra det Synspunkt, at samme Familietræk ofte genfindes hos begge Forældre og da optræder forstærket hos Børnene. F. Eks. at begge Ægtefællers medfødte Nærsynethed bliver til Blindhed, deres Dumhed til Idiotisme, deres Tungsind til Sindssyge o. s. v.

Vesten har lidt efter lidt ophævet den østerlandske Ægteskabslov, som Moses gjorde gældende — medens andre østerlandske Lovgiveres — t. Eks. *Manus'* og *Muhammeds* — strenge Bestemmelser endnu for en stor Del efterleves, ligesom i Kina tilsvarende Bud har forpligtende Magt. Nu og da har Følelsen af Arvelighedens Betydning glimtet frem hos nogle vesterlandske Forfattere, t. Eks. hos *Thomas Morus*, der stiller samme Fordring som *Plato* om legemlig Undersøgelse før Indgaaelse af Ægteskab. Men det er først i det nittende Aarhundrede, at Spørgsmaalet om Barnets Ret i alle Henseender er begyndt at tildrage sig Opmærksomhed.

Englænderen *Robert Owen* vakte saaledes den almindelige Retsbevidsthed paa Barnets Vegne, ved de Undersøgelser han i 1815 begyndte. Disse viste bl. a., at Børn under otte Aar arbejdede femten—seksten Timer, æggede og holdt i Aande af Ridepiskens Slag. Resultatet var, at en Fjerde- eller Femtedel endte som Krøblinge.

En anden Englænder — *Malthus* — henledte gennem sin allerede 1798 udgivne *Essay on the Principle of Population* Samfundets Opmærksomhed paa de Forhold, der havde foranlediget ham til at skrive sin Bog: den

Overbefolkning nemlig, der bevirkede Mangel paa Levnetsmidler, hvilket gjorde det vanskeligt at indgaa Ægteskab. Heraf fulgte igen dels en større Dødelighed blandt Børnene, dels Barnemord. *Malthus* indsaa allerede Udvælgelsens Betydning og Faren for Slægtens Degeneration og trodsede med rolig Samvittighed den Storm, han vakte. Han, der var et ligesaa dadel frit som fintfølende Menneske, maatte nemlig — som alle Reformatorer paa Sædelighedsbegrebernes Omraade — finde sig i frække og hensynsløse Beskyldninger for — Usædelighed. Samme Skæbne fik *Harriet Martineau*, der traadte i Skranken for *Malthus'* Anskuelse, vel vidende, hvad hun udsatte sig for ved at skrive sin Novelle om dette Emne. Denne sjældne Kvinde døde ugift og barnløs. Allerede fra sin tidligste Ungdom dybt gennemtrængt af Følelsen for Barnets Hellighed, bragte denne Følelse hende til — i ovennævnte Novelle — at gøre opmærksom paa Forpligtelsen til frivillig at indskrænke Folkemængdens Forøgelse. Hun led ved Tanken om den Skæbne, der rammer Børnene, naar Antallet af dem ikke staar i noget rimeligt Forhold til Forældrenes Evne til at forsørge og opdrage dem. Denne Del af Spørgsmaalet om Barnets Ret har i alle Lande fremkaldt Skrifter og Modskrifter, og da Emnet endnu befinder sig paa Diskussionens Standpunkt, gaar jeg over til i Korthed at berøre de forskellige Meninger om andre Sider af Barnets Ret.

I sit berømte Arbejde: *Hereditary Genius* ²⁾ gør *Francis Galton* sig allerede til Talsmand for næsten alt, hvad man i vore Dage kræver af Hensyn til Raceforædlingen. *Galton*, som allerede i Halvfjerserne begyndte at modsige *Darwins* Anskuelse, at erhvervede Egenskaber gaar i Arv,

fik senere heri en Kampfælle i Tyskeren *Weismann*, der atter blev bekæmpet, blandt andre af den engelske Darwinist *Romanes*³⁾.

Galton, som af et græsk Ord gav Videnskaben om Raceforædlingen Navnet »*eugenics*«, beviser, at vor Tids civiliserede Menneske staar betydelig lavere end de Vilde, for ikke at tale om Spartanerne, hos hvem man ikke tillod de svage, de altfor gamle eller for unge at gifte sig, og hvor den nationale Stolthed over den rene Races blomstrende Kraft var saa stor, at den enkelte fandt sig i de Ofre, dette Maal krævede. *Galton* — saa vel som *Darwin*, *Spencer*, *A. R. Wallace* m. fl. — fremhæver, at Udvælgelsens Lov, som i den øvrige Natur har sikret »*the survival of the fittest*«, ikke længer gælder blandt Menneskene, hvor økonomiske Bevæggrunde fører til uheldige Ægteskaber, hvilke Rigdommen fremmer, medens Fattigdommen hæmmer de gunstige; og hvor desuden Sympatien er et for den naturlige Udvælgelse hindrende Moment. Den erotiske Sympati vælger nemlig ifølge Motiver, der vel tilstræber den enkeltes Lykke, men derfor ikke borger for Racens Forædling. Og medens en anden Forfatter⁴⁾ haaber paa frivillig Forsagen af Ægteskabet i de Tilfælde, hvor et daarligt Afkom kan forventes, tager derimod *Galton* til Orde for ved strenge Forholdsregler at hindre daarlige Individuer i at forplante deres Laster eller Sygdomme, deres aandelige eller legemlige Svaghed. Netop fordi *Galton* ikke tror paa erhvervede Egenskabers Arvelighed, er Udvælgelsen for ham af største Betydning.

Paa den anden Side taler han ivrigt for ved alle Midler at fremme de Ægteskaber, hvor Stamtræet paa begge Sider lover et udmærket Afkom. Thi for ham, som for

Nietzsche, er det Slægtens Maal at frembringe stærke, geniale Personligheder.

Galton betoner, at det civiliserede Menneske ved sin Medfølelse for svage og til Livet uduelige Individer har bidraget til at begunstige disses fortsatte Eksistens, samtidig med at denne forringer de levedygtiges Muligheder for at forplante Slægten. Ogsaa *Wallace* og flere andre fremhæver ved forskellige Lejligheder, at Menneskene maa blive haardere, hvad disse Spørgsmaal angaar, om ikke Slægten skal forringes; at de moralske, sociale og sympatiske Faktorer, som indenfor Menneskeheden har modvirket Loven om *the survival of the fittest* og har gjort det muligt for de lavest staaende at formere sig livligst, maa vige for en ny Opfattelse af visse moralske og sociale Spørgsmaal, hvorved Naturens Lov vil finde Støtte i Altruismen i Stedet for, som nu, at modarbejdes af denne Følelse.

Der er en stor Sandhed i *Spencers* Tanke — som en eller anden har anført i denne Sammenhæng: — »Vi sér Spirer til mange Ting, som senere udvikler sig paa Maader, ingen nu aner, og som fremkalder dybe Forvandlinger af Samfundet og dets Medlemmer, Forvandlinger, der som umiddelbare Resultater er haabløse, men sikre som sluttelige Følger.« Stræben efter at finde de naturlige Love, paa hvilke Slægtens Forædling eller Formeringen beror, er en af disse Spirer. Men om den videnskabelige Forsken paa dette Omraade gælder ogsaa et andet — af Videnskaben ofte oversét Ord — af samme Tænker: »Til Iveren efter at finde Sandheden maa føjes Bestræbelsen for at bruge den til Menneskehedens Lykke!« Først naar Videnskaben bliver virkelig enig om visse

Følgeslutninger, kan man imidlertid vente, at Menneskeheden for Alvor vil begynde sin Selvopofrelse. Men da vil det sikkert ogsaa ske. Naar man i etnografiske og zoologiske Værker⁵⁾ læser om, hvilke ægteskabelige Restriktioner vilde Folkeslag med religiøs Lydighed har underkastet sig — ofte kun paa Grund af overtroiske Fordomme — saa er den Tanke vel ikke for optimistisk, at Kulturmennesket engang vil bøje sig for andre, videnskabelig beviste Sætninger!

Wallace tager ikke til Orde for saa strenge Forholdsregler som *Galton* for at hæmme de mindre værdifulde Ægteskaber og fremme Overmenneskenes. Han indser, at dette Problem er uendelig indviklet, blandt andet fordi den personlige Erotik er overordentlig nødvendig netop fra Raceforædlingens Synspunkt. Ved straks at gøre Mennesket til Tillægsdyr vilde vel næppe blive frembragt Overmennesker! Middelalderens Menneskerace sank, siger *Galton*, fordi de bedste flyede til Klostrene, medens de sletteste forplantede sig. Men skulde *Galtons* strenge Krav til hvert Stamtræ ske Fyldest, før et Ægteskab blev tilladt, saa vilde ikke blot Ægteskabet miste sit dybeste Indhold, men Racen sin ædleste Arv!

Men Videnskaben har allerede, om end med stærk Begrænsning, stadfæstet saa mange af *Galtons* Sætninger, at man i det hele maa indrømme Betydningen af hans Krav. Man véd saaledes, at de nedarvede Anlæg ofte antager en anden Karakter hos Børnene end hos Forældrene. At t. Eks. af 300 Idioter de 145 havde Drankere til Forældre, og at Epilepsi ofte fremkaldes af samme Aarsag. Man véd, at Individet, der tilsyneladende er raske, ofte hjemsøges af en Sygdom i samme Alder, som

Forældrene blev angrebne af den. Paa den anden Side har man ogsaa glædelige Erfaringer for, at Individet ved Viljestyrkens Hjælp kan modarbejde en eller anden Arv. Hvad man tillige — og fuldt berettiget — fremhæver i Diskussionen om dette Emne, er den Mulighed, at den ene Parts sygelige Anlæg ved den anden Parts Sundhed kan neutraliseres hos Barnet. Men dette Moment saa vel som mange andre er — som ovenfor fremhævet — endnu langt fra udgransket.

Maudsley ⁶⁾ har belyst Spørgsmaalet om Arvelighed af Sindssygdomme, skønt Forældrenes nervøse og psykiske Sydomme ogsaa i dette Tilfælde ofte forandrer Karakter hos Børnene. Han gør — som *Gallon* — Paastand paa Lægens Erklæring før Indgaaelse af Ægteskab, og fordrer, at Sindssygdom — dersom den fremtræder under Ægteskabet — skal være gyldig Skilsmissegrund. Han haaber, at en »ren« Stamtavle — i ny Betydning af Ordet — vil blive lige saa vigtig ved Fremtidens Ægteskaber, som den i tidligere Tider var det ved Adelen. En af *Maudsleys* Sætninger er saa interessant, at den her skal anføres. Den nemlig, at de Fædre, der har anspændt hele deres Energi for at samle Rigdom, faar vanslægtede Børn, fordi den omtalte Nerveanspændelse undergraver Systemet lige saa ufejlbarligt som Alkohol eller Opium. Skulde denne Sætning bekræfte sig, da har man faaet endnu ét til de mange andre Beviser for, hvor livsfjendtligt det nuværende, mod Magt og Vinding ustanseligt higende Samfundsliv er, og hvor nødvendig hin Omdannelse af Tilværelsen er, der stiller Arbejdet og Produktionen et nyt Maal: at fyldestgøre hvert Menneskes Krav om at kunne leve helt, alsidigt og menneskeværdigt og at kunne efterlade en

Slægt, der er udrustet med alle Betingelser for et lignende Liv. Skulde denne Omdannelse engang blive fuldbyrdet, da vil man som en skrækindjagende Attavisme betragte det Udtryk i et Barns Ansigt, som en af Nutidens Kunstnere har bevaret i Billedet af Drengen, der »med Tiden bliver Miljonær!«

*

*

*

Til Slut vil jeg af Literaturen om dette Emne fremhæve *Nietzsches* Værker. Skønt *Nietzsche* ikke umiddelbart støtter sin Teori om Overmennesket paa Darwins Teorier, er den dog, som *Georg Brandes* nys har godtgjort det, Darwinismens store Følgeslutning, den *Darwin* ikke selv indsaa. Hos ingen anden samtidig som hos *Nietzsche* har den Forvisning været levende, at som Mennesket nu er, er det kun »en Bro,« kun en Overgang mellem Dyret og Overmennesket. Og i Sammenhæng hermed sér *Nietzsche* lige saa alvorligt paa Menneskets Pligter vedrørende Slægtens Forædling som *Galton*, selv om han udtrykker sig i Seer- og Digterord og ikke med den naturvidenskabelige Overbevisnings Styrke.

Literaturen om disse Ting vokser med hver Dag, og de forskellige Meninger tørner endnu haardt sammen. Saa længe dette er Tilfældet, har man al Grund til at agte paa den tyske Sociolog *Kurellas* Advarsel ⁷⁾, idet han angriber *Ammons* omstridte Bog *Die natürliche Auslese beim Menschen* og klargør, at man stedse maa regne med saa vel sociale som antropologiske Momenter, naar man vil modvirke Slægtens Udartning. Han betoner,

at hvilken Teori der end sejrer, *Darwins* om erhvervede Egenskabers Arvelighed eller hans Modstanderes: om en uforanderlig »Arvemasse«, der gaar over fra Forældrene til Børnene, saa at højere Typer derfor kun kan fremstaa ved den nye Blanding af Faderens og Moderens Ejendommelighed og den naturlige Udvalgelse under Kampen for Tilværelsen — man bør dog være varsom, før man paa Grund af antropologiske Motiver begynder at *handle* social-politisk. Med fuld Føje fremhæver han til Slut, at det Materiale, man ejer i Arbejder af *Spencer, Galton, Lombroso, Ferri, Ribot, Letournean, Havelock, Ellis, I. B. Haycraft, Colajanni, Sergi, Ritchie* o. a., først maa bearbejdes systematisk, at Sociologen først tillige maa blive Zoolog, Antropolog og Psykolog, før man bør eller kan gennemføre nye Kulturplaner til Slægtens Højnen.

*

*

*

Hvad Sjælens Anlæg angaar, da mener nogle — og dette har i vor Tid betydelig forøget Interessen for berømte Mænds Mødre — at Undtagelsesmennesket som oftest har arvet sin Ejendommelighed fra Moderen, i Fald det er en Søn, men fra Faderen, i Fald det er en Datter. Et bedre belyst Fakta synes det at være, at naar en Families Anlæg har naaet deres højeste Fuldkommenhed i et Vidunder af Genialitet, da bliver dette enten barnløst, eller dets Børn bliver ikke blot almindelige, men ubetydelige, — enten fordi Naturen har udtømt sin Skaberkraft i den store Personlighed, eller — hvad man

oftest antager — Geniets aandelige Skaberevne forbruger den, der gælder Slægten.

I Sammenhæng med Arvelighedsspørgsmaalet er Spørgsmaalet om Racernes Udvikling. Allerede i: *Origin of Species* har *Darwin* vist, hvor væsentlig den rene Afstamning er for Frembringelsen af en »ædel« Race. Til denne Erfaring støtter sig en moderne antisemitisk Forfatter⁸⁾, der fremhæver Jøderne som det typiske Eksempel paa den rene Races Styrke, en Tankegang, som ogsaa en af Jødedommens ypperste Repræsentanter — *Disraëli* — har udtalt i de Ord: »Race er alt; der er ingen anden Sandhed, og hver den Race, der sorgløs tillader Blanding af Blod, gaar under.« Andre Videnskabsmænd derimod betragter visse Raceblandinger som i høj Grad gunstige for Afkommet.

En finsk Sociolog⁹⁾ har begrundet den Betydning, Skønhed har faaet for Kærligheden og derved for Racen. Han mener nemlig, at Mennesket opfatter som Skønhed den fulde Udvikling af alle de Træk, der giver Individet sit Præg som Menneske, som Kønsvæsen og — i første Linje — som Racevæsen. Han antager, at dette beror paa, at saadanne Individer er heldigst tillempede til deres Opgaver i Livet. Det er da en Følge af den naturlige Udvælgelse, at netop de betragtes som smukkeste og efterstræbes mest. I Kampen for Tilværelsen stammede de besejrede fra Mennesker, hvis Kærlighedsinstinkter drog dem til Individer, der var slet tillempede til denne Kamp, de sejrende derimod var Børn af vel tillempede Individer. Saaledes er den Smag uddannet, ifølge hvilken den bedste Tillempling synes den højeste Skønhed.

En anden Forfatter har fremhævet Fodens Form som Bevis for disse Sætninger. Den spinkle, højt hvælvede Fod med den fine Ankel anses jo for smukkest — siger han. Men denne Fod eksisterer kun i Forbindelse med en fin, stærk og elastisk Benbygning; den faar desuden ved sin store Bøjelighed en større Bærekraft end den platte Fod, og understøtter derfor i Gang og Løb Lungernes og Hjærtets Virksomhed. Gangen bliver derved spænstig, fast og let, hurtig og stolt, hvilket — af samme Grund som Fodens egen Skønhed — betragtes som et Racemærke. Denne fysiske Styrke og Lethed virker tilbage paa Modet, paa Selvtilliden og højner derfor den Herskerfølelse og Livsglæde, der er et af Adelsmenneskets Kendemærker!

Om denne Bevisførelse holder Stand eller ej, betyder intet mod den Grundanskuelse, paa hvilken den hviler, og som lidt efter lidt arbejder sig frem, den, at Sjæl og Legeme gensidig opbygger hinanden under Tillempning til Omgivelserne.

Det gælder derfor at udfinde ikke blot, hvilke Betingelser der giver den bedste Udvælgelse, men tillige, hvilke ydre Forhold der hæmmer eller fremmer de Egenskaber, som den naturlige Udvælgelse allerede har grundlagt. Man har saaledes igen indset Betydningen af Legemsøvelser. Og har man først høstet de smærtelige Erfaringer, som er nødvendige for at hindre de — for Kvinden særlig som vordende Moder — ofte skæbnesvangre Følger af Overdrivelse og Overanstrengelse, Vædekampe og Sportsraseri, da vil Sport og Spil, Gymnastik og Fodvandring, Natur- og Friluftsliv, Genind-

førelse af Folkedansene høre til de ypperste Kilder til fysisk og psykisk Fornyyelse for Slægten.

Med Tanken paa denne Fornyyelse har man ogsaa fremhævet Kunstens Indflydelse. Man har t. Eks. vist, hvorledes en *Burne-Jones* har skabt den nye engelske Kvindetype, der blev til under den gradvise Tillem্পning til den rolige, fornemme Stil, som efter ham blev anset for mønstergyldig! Det paastaas, at man kun behøver at se en Flok unge Englænderinder foran et af hans Billeder for at lægge Mærke til, at ikke blot Udtrykket, men selve Ansigterne har en slaaende Lighed! Før de endnu blev sig bevidste, har Kunstneren paatrykt de unge dette Præg. De er voksede op med disse Former for Øje, har sét dem i deres Billedbøger, er blevene klædte i Klæder, hvis Snit er hentet fra Mesterens Billeder. Ja endnu mere! — Man paastaar, at Nutidens engelske Mødre har givet deres Børn *Burne-Jones*-Typen i Arv af samme Grund, som de græske Børn paavirkedes af al den Statue-Skønhed, hvormed Mødrene omgav dem. I Antiken troede man jo ogsaa i andre Tilfælde ved egen Vilje at kunne naa sit Maal, selv om dette t. Eks. var at fremkalde det saa beundrede og attraaede blonde Haar.

Angaaende Betydningen af en slig Indflydelse paa Mødrene har man dog endnu et altfor lille Materiale til derpaa at kunne bygge Følgeslutninger. Videnskabsmændene er nemlig ogsaa i dette Tilfælde indbyrdes uenige. Derfor har jeg blot i Forbigaaende villet fremhæve dette Moment blandt de utallige andre, der maa udgranskes, før Mennesket sluttelig faar et sikkert Indblik i Betingelserne for Menneske-Tilblivelsen. Af Mangel

paa videnskabelige Kundskaber har jeg blot kunnet antyde den Literatur og de omfattende Undersøgelser, gennem hvilke man i forrige Aarhundrede begyndte at sprede Lys over Tilblivelsens Gaader. Mange af disse er endnu hyllede i Mørke, men Menneske-Aanden svæver over Vandene og vil af dem fremkalde en ny Skabning!

I Forbindelse hermed staar Udviklingen af nye Retsbegreber paa alle her henhørende Omraader. Medens det hedenske Samfund i sin Haardhed aflivede de svage eller forkrøblede Børn, er det kristne Samfund i sin »Medlidenhed« gaaet saa vidt, at det forlænger Livet for det fysisk og psykisk uhelbredeligt syge, ja selv for det til det yderste vanskabte Barn — til en stedsevarende Plage for Barnet selv og dets Omgivelser. Ærbødigheden for Livet er ellers ikke saa stor i et Samfund, som blandt andet bevarer Krig og Dødsstraf, at man ikke vel kunde tillade farefrit og smærtefrit at udsukke det. Først naar det kun er Barmhjærtigheden, der volder Død, vil Fremtiden kunne vise sin Humanitet i, at Lægen — under Tilsyn og Ansvar — gør Ende paa en saadan Lidelse. Derimod vedbliver dette kristne Samfund endnu bestandigt at skælné mellem »ægte« og »uægte« Børn — en Sondring der mér end noget andet bidrager til at forfalske Begreberne om, hvad der i Virkeligheden er Forældres moralske Pligt. Saalænge ikke hvert Barn har samme Ret overfor Faderen som over for Moderen — og begge Forældre mod hvert Barn har ganske de samme Pligter — saa længe har man ikke engang lagt Grundstenen til Fremtidens Sædelighed i Samlivet mellem Mand og Kvinde.

Samfundet vil engang betragte Formen for de erotiske Forhold som de myndige Individets private Sag. Elskende — Ægtefolk vil komme til selv at føle sig og af andre at anses for fuldkommen frie! Bindende Løfter, hvad Følelserne angaar, og Ejendomsret med Hensyn til Personligheden anses jo allerede nu af fintfølende og udviklede Mennesker for en Overlevering fra lavere erotiske Følelser, skæmmede af Magtbegær og Forfængelighed, Grusomhed og blind Lidenskab. Man begynder at forstaa, at kun ved fuldkommen Frihed kan fuldkommen Troskab vindes, kun i fuldkommen Frihed kan fuldkommen Udvekslen af Følelser finde Sted, og kun af fuldkommen Frihed fuldkommen Godhed vokse frem. Naar hver for sig ophører at ville tvinge og bøje den andens Følelser og Stemninger, Vaner og Tilbøjeligheder efter sine egne, naar man gensidig betragter vedvarende Kærlighed som en Lykke, ikke som en Ret, naar begge vil opleve dens mulige Ophøren som en Sorg, ikke som en Forurettelse — da er der først imellem Sjælene det rene, svale frie Rum, i hvilket hver især kan bevæge sig med den fulde Selvbestemmelse og begge smelte sammen i en fuld Enhed.

Friheden bliver ikke farlig for Troskaben. Den Art af Troskab, som Kirke og Lov har krævet, har tilvisse været et betydningsfuldt Opdragelsesmiddel — men et Middel, som nu modvirker sit Maal. Thi det skaber denne Følelse af Ejendomsret, der bærer Skyld for, at Kærligheden ikke værnes og vogtes med Omhu; det kalder til Live dette Krav om Tvang, der vækker Fjendtlighed i Sjæl og Sind; og af det fremspirer den Frygt for Menneskene, der afføder alle Arter af Uredelig-

hed — mellem Ægtefællerne indbyrdes, som over for »Verden«. Brister Tvangens Baand, vil Kærlighedens knyttes fastere. Thi savner Troskaben den ydre Støtte, maa den hente sin Styrke inde fra. Skønt Mennesket til alle Tider vil være udsat for at tage fejl af sig selv eller af den, det elsker, skønt Tiden stadig vil kunne ændre Mennesker og Følelser og derfor — selv i et Ægteskab, der er indgaaet af gensidig Kærlighed — hine Følelser vil kunne opstaa, der giver Nietzsches Ord Ret: »det er bedre, Du bryder Dit Ægteskab, end at det skal bryde Dig« — saa vil Friheden dog i det store hele fremme Troskaben, der bestandig vil eje Værn og Støtte i vor Bevidsthed om dens psykologiske og etiske Værd.

En Række af let knyttede og let brudte Forbindelser bereder ikke den store Kærligheds Lykke. Den frivillige Troskab er et Adelsmærke, fordi den forudsætter Viljen til helt at leve for det, der for os er Livets Indhold; fordi den er ét med vort inderste Væsen! Dette gælder om den erotiske Troskab — som om al anden. Først naar Kærligheden bliver Hverdagens Fromhed og Højtidsstundens Andagt; først naar den værges og værnes med stedse vaagen Sjæl, naar den medfører en uafladelig Højnen af Personligheden, eller hvorfor ikke sige — en Helliggørelse — først da er Kærligheden stor og ejer en større Ret end nogen tidligere Forbindelse, fordi den indebærer Troskab mod vort bedste jeg. Men har den ikke dette Præg, da har den heller ikke denne Ret, thi den er da en lille Følelse, selv om den store Liden-skab forskønner den. Og Børn, der fødes i en flygtig Forbindelse, bliver ofte lige saa halve som deres Ophav.

En ung Læge skrev nylig til mig: »Den store Kærlighed er kun den, der griber saa dybt, at man, naar man har mistet den, ikke længer er noget Hele, men kun det halve af et Hele, selv om Naturen beskyttede Menneskeheden mod Tilintetgørelse ved at skænke den Mulighed for at elske mer end én Gang. — Men om Naturens Ideal kan ingen tvivle! — Den Slægt, der vilde fremstaa, dersom det var alle Mænd og Kvinder muligt at blive forenede, naar de gribes af den første Kærlighed — den dybeste — den Slægt blev sund og stærk, den blev en anden end vor. Men naar de unge elsker, har de sjælden Raad til at gifte sig, og naar de faar Raad, er det, der bringer dem til ægteskabelig Forening, ikke det dybeste, de har følt, men noget som er — om ikke forfalsket — saa dog kun et Surrogat«.

En Omdannelse af Samfunds-Forholdene og af den individuelle Betragtning at Livets sande Værdier, der giver de unge Mænd og Kvinder mellem tyve og tredive Aar Mulighed for at skabe deres eget Hjem og Evne til at føle sig lykkelige i enkle Forhold, er en af de væsentligste Betingelser for den nye Slægts Tilblivelse under Antikens Følelse for Arnen som et Alter og Kærlighedslivet som en Gudstjeneste. Først ved denne Omdannelse tør man vente, at Samfundets dybeste Skændsel — Prostitutionen — vil kunne hæmmes, og først efter den har man fuld Ret til af Ungdommen at kræve den Selvbeherskelse, der bereder den nye Slægt de bedste Betingelser for Tilblivelse.

Som Forholdene nu er, staar det fast, at ligesom der er dybt usædelige, ugifte Mødre, er der dybt sædelige, der blev Mødre af en stor og ren Kærlighed til deres

Barns Fader, men som af mangfoldig-forskellige Grunde ikke blev forenede med ham i »lovligt« Ægteskab. Og selv om Forholdene gør det lettere at indgaa Ægteskab, turde dog stedse en og anden Kvinde vælge den ensomme Moders Lod.

Samtidig med at *Bjørnstjerne Bjørnson* i Norden holdt sine Foredrag om »Sædelighed«, ivrede han for, at den Kvinde, der ønskede Moderskabet, men ikke fandt, at hun egnede sig for Ægteskab, skulde have Ret til det første uden Pligt til det sidste, naar hun kun opfyldte sine Moderpligter mod Barnet. Og denne Tanke har ganske sikkert Fremtiden for sig. Jeg véd til Eksempel et Tilfælde, hvor en fuldt udviklet, ikke længer ung Kvinde kort før sit Bryllup indsaa, at begge Parter Karakter og Forhold vilde gøre Ægteskabet til en Ulykke for dem. Hun gav derfor Afkald paa Vielsen, fødte ugift sit Barn, og opdrager det nu aabenlyst og ømt. Det er saaledes lykkedes hende at bevare Kærligheden hos sit Barns Fader og Freden for sig selv og ham. — Og samtidig har hun, foruden Moderlykken, den Lykke selv at kunne opfylde sine Pligter som Datter — medens det ægteskabelige Samliv vilde have ødelagt alt dette for alle Parter! Her er et af de mange Eksempler fra Livets store Samling, et Eksempel, der beviser det taabelige i Samfundskravet om at tvinge den uendelig mangeartede Menneskenatur ind i Former, som er éns for alle — og med en Pligtsfære, der er tilmaalt alle éns!

Men der er én Pligtsfære, som til alle Tider vil vide sig ud, og det er den, der omgiver Barnets Ret. Dog — selv Grænserne for denne turde i Fremtiden blive

dragne helt anderledes end nu. Man vil da betragte som Barnets Ret — dets Ret i første Linje — ikke at fødes i et disharmonisk Ægteskab. Fremfor alt maa derfor Ægteskabet stilles frit, det vil sige, Ægtefællerne maa frit kunne skilles ifølge gensidig Overenskomst og kun ved Indgaaelse saa vel som ved Opløsning af Ægteskabet paatage sig forskellige Pligter med Hensyn til Børnene.

Lovens Bud var muligvis i mange saadanne Tilfælde overflødige, men i mange andre kunde de være af Betydning, og i hvert Fald blev de ingensinde Hindring for en Udvikling af Forholdet mellem Forældre og Børn, medens derimod de nuværende ægteskabelige Tvangs-Love — saa vel hvad angaar Skilsmisse som Mandens Formynderskab o. s. v. — er blevne til Hinder for en højere Udvikling af Samlivet mellem Mand og Kvinde.

Ikke ved at stramme de ægteskabelige Baand skal man frelse Barnet fra at vokse op i ødelagte Hjem, men ved at uddybe Alvoren i at indgaa Ægteskab og — fremfor alt — ved at uddybe Ansvarsfølelsen mod selve Børnene. Og denne Ansvarsfølelse vil gøre det muligt, at Ægtefæller, der ser sig svegne af Samlivs-Lykken, dog kan bevare en fredfyldt Resignation, en ædel Værdighed under et fortsat Samvær, i Tilfælde hvor de føler, at dette — af Hensyn til de Børn, der allerede er — er den bedste Løsning af Striden. Men denne Værdighed forudsætter, at ikke et fortsat ægteskabeligt Samliv, men kun deres Stilling som Forældre forener dem. Alene paa denne Maade kan det være til virkeligt Gavn for Børnene, at Ægteskabet ikke opløses; og

intet nyt Væsen vil da faa Liv ved disse — dybest — skilte Ægtefæller.

De letsindigt indgaaede Ægteskaber er mange — de letsindigt opløste kun faa. I det mindste i de Ægteskaber, hvor der er Børn. Det er ikke Lovens Baand, men Blodets, der holder sammen; ikke Samfundets Dom, men Barnets, der sønderknuser. Men disse dybe Bevæggrunde er lige saa bestemmende i frie Forbindelser som i lovlige. Og den Fader eller Moder, som kun Lovens Tvang holder tilbage hos sine Børn, har Børnene ingen stor Skade af at miste! De uskrevne Forpligtelser, dem Loven for en stor Del ikke mægter at bestemme — for dem er det, det gælder at vække Fædres og Mødres Samvittighed, for paa denne Maade at skabe bedre Sæder. Maaske er, indtil videre, nye Love nødvendige dertil. — Nødvendig er, aldeles bestemt, en Rømmen op blandt de forskellige forældede Retsbegreber, som vel engang har udfyldt deres Opgave, at opdrage til Sædelighed, men som nu staar i Vejen for den højere Sædelighed. Manden som Forfører og Kvinden som Forførerske — ødelæggende den unge Kvindes eller den unge Mands Liv, eller tilintetgørende et lykkeligt Ægteskabs Fred — denne Type vil rammes af stedse stigende Foragt, jo mere man lærer at skelne den mandlige og kvindelige Erobringslyst, dens hjærteløse Legen med Følelser, Sansernes nydelsessyge og sjælløse Krav fra Kærligheden, — jo mere man gør Begrebet kønslig Sædelighed ensbetydende med Følelsen af Ansvar for den nye Slægt.

En Tilfredsstillelse af den naturlige Drift, der modarbejder Naturens eget dybe Maal, er ødelæggende for

Individer og Folk. Men, som sagt, det er ikke ved at udrydde Sanseligheden, at det vil lykkes at standse disse Ødelæggelser.

Det er glædeligt, naar Digteren drager i Leding mod den fra Ansvarsfølelse adskilte Sanseligheds Vælde! — men ikke glædeligt, naar denne Sanselighed — som t. Eks. af Tolstoy — gøres énsbetydende med Kærlighed. Ikke ved at fornedre Kærligheden til blot Sanselighed, heller ikke ved at hæve den til Æterens Sfære — gøre den til noget kun aandeligt, udfries Slægten fra Driftens fornedrende Herredømme. Dette sker — som jeg ofte, og senest ovenfor, har fremhævet — kun ved, at Sanseligheden hæves til Kærlighed, med andre Ord ved, at den aandelige Overensstemmelse, Ømhedens Hengivelse, Sjælens Sympati, det fælles Arbejde og den kammeratlige Glæde bliver lige saa dybt bestemmende Bevæggrunde til den erotiske Lykkefølelse og Tryllemagt som Sansernes Tiltrækning. Det er denne Rigdom af sammenhørende Elementer, der i Kærligheden bevarer, ikke blot den ydre, men den indre Troskab. Det er denne Sjælfuldhedens Vaarluft, der holder det sanselige Trylleri frisk. Hvert Forhold — det lovlige Ægteskab saa vel som den frie Forbindelse — vil saare hurtig forspilde sin Lykke og lade Lede tilbage, naar kun en sanselig Forelskelse og ikke Samhørighedsfølelsens sjælfulde Sanselighed og aandelige Sympati giver Kærligheden sit Indhold.

Den ansvarsfulde Forpligtelse mod Børnene vil blive strengere og strengere, jo mere Samfundet lærer at betragte det som en af dets vigtigste Opgaver at forhindre al uforskyldt, meningsløs Lidelse.

Fremtidens »Sædelighed« vil ikke komme til at ytre sig i, at man paa Familiens Alter ofrer de saakaldte »uægte Børn«. Disse er ofte af Naturen rigt begavede, men paa Grund af de nu herskende Retsbegreber faar de en saadan Behandling, at de derved ikke sjælden vanslægter, opfyldte af Hævnlyst mod det Samfund og den forvrængede Opfattelse, hvis Ofre de er blevne. Barnemord, Fosterfordrivelse, »Englefabrikation« — alt hænger sammen med dette uretfærdige Retsbegreb. Men Følgerne af disse Vildfarelser er dog mindre skæbnesvangre end de, Samfundet paadrager sig ved de »uægte« Børn, der vel ikke fysisk, men psykisk gaar til Grunde. Ved dem er ofte ikke blot gode Kræfter gaaet tabt, men samfundsødelæggende blevne udviklede. Da hele Evropa gyste ved Kejserinde Elisabeths Mord, syntes mig ét frem for alt værd at gyse ved — Morderens Bekendelse: Jeg véd intet om mine Forældre! —

Der vil komme en Tid, da Barnet betragtes som helligt, selv om dets Forældre med profane Følelser har nærmet sig Livets Mysterium; og da man vil ansé ethvert Moderskab for helligt, naar Oprindelsen til det er en dyb Kærlighed, og det har fremkaldt dybe Pligtfølelser. Da vil man kalde det Barn »ægte«, der fik Liv — selv i en nok saa »fri« Forbindelse — af sunde, lykkelige Mennesker, som opdrog det med Klogskab og Kærlighed.

Men selv om et Barns Forældre var viede af Paven i Peterskirken, vil man betragte Barnet som »uægte«, hvis det fødtes i et kærlighedsforladt Ægteskab, eller naar det tynges af legemlig eller aandelig Sygdom, der er forskyldt ved Forældrenes Brøde. — Ikke paa den

ugifte, ømme Moder til et straalende sundt Barn vil Ringeagtens Skygge falde, men paa hende, der — lovlig eller ulovlig — blev Moder til et Væsen, paa hvilket Fædrenes Synd hjemsøges.

*

*

*

I et meget omstridt Drama, *Das Junge des Löwen*¹¹⁾, falder følgende Repliker mellem en yngre og en ældre Mand:

Den ældre: Næste Aarhundrede bliver *Barnets* Aarhundrede — lige som dette var Kvindens. Og naar Barnet er kommet til sin Ret, er Sædeligheden fuldkommengjort. Da véd hvert Menneske, at det er bundet til det Liv, det fremkalder, med andre Baand end de, Samfundet eller Loven paalægger Du forstaar, at en Mand ikke kan unddrage sig sin Faderpligt — før han end Jorden rundt. — Et Kongerige kan gives og tages — men ikke et Faderskab.

Den yngre: Jeg véd det.

Den ældre: Men, at man med Omhu bevarer det Liv, man har fremkaldt — *dermed* er ikke al Retfærdighed sket Fyldest. Ingen Mand kan tidlig nok overveje, om og naar han har Ret til at *fremkalde Liv*

Disse Ytringer gav mig Titlen til dette Værk og Udgangspunktet for min Paastand, at den første af Barnets Rettigheder er den *at vælge sine Forældre*.

Hvad da i første Linje bør tages i Betragtning, er den Tanke, som darwinistiske Forfattere mere og mere

fremhæver: at Naturvidenskaberne — til hvilke man jo nu ogsaa regner Psykologien — bør lægges til Grund for baade Retsvidenskaben og Pædagogiken. Mennesket maa lære at kende Lovene for den naturlige Udvælgelse, og lære at handle i disse Loves Aand. Samfundet bør stille sin Straffe-Lovgivning i Udviklingens Tjeneste, for at den kan blive til Hjælp og Beskyttelse for den naturlige Udvælgelse. I første Linje maa det ske ved, at Forbrydertypen — hvis karakteristiske Kendetegn dog kun Videnskabsmanden kan bestemme — hindres i at forplante sig, for at dens Egenskaber ikke skal gaa i Arv til Efterkommere.

Saaledes bliver Slægten lidt efter lidt befriet for de Attavismer, der genkalder foregaaende lavere Udviklingstrin. Og dette er den første Forudsætning for den Evolution, gennem hvilken Mennesket i sit Indre vil kunne

— — — let the ape and tiger die.

I anden Linje kommer da Kravet om, at enhver, der lider af arvelige fysiske eller psykiske Sygdomme, ikke maa forplante disse til noget Afkom.

Endnu er Meningerne om Arveligheden i høj Grad delte. Store Avtoriteter staar saaledes mod hinanden i Spørgsmaalet om Tuberkulose. En betragter den som arvelig, en anden ansér den kun for overførlig ved Smitte, saa at der til Eksempel ikke vilde være nogen Fare for Barnet, naar det blev taget bort fra den tuberkuløse Moder. Om Arveligheden af Kræft er der ligeledes delte Meninger, medens man for andre Sygdommes Vedkommende har fuld Vished. Hvad Epilepsi angaar har Loven jo allerede grebet ind — om den end ikke

altid efterleves i Praxis. Men med Hensyn til Syfilis, Alkoholisme og nervøs Arv i forskellige Skikkelser — de Sygdomme, der, under vekslende Former, sikrest hjemsøger Børnene — har Loven endnu intet foretaget!

En gammel Talemaade siger, at man »har sine Forældre at takke for Livet«. — Saadanne *kan* ens Forældre have været, det véd jeg af Erfaring, jeg, der selv tog i Arv den legemlige og aandelige Sundhed, der er en Følge af, at Bedsteforældre paa begge Sider og Forældre alle har indgaaet tidlige og lykkelige Ægteskaber! — Men — i de fleste Tilfælde burde Forældrene snarere bede Børnene om Tilgivelse for, at de lod dem blive til!

Hvad enten man taler med Mennesker, som er ned-sunkne i Nød eller Forbrydelse; med dem, der lider af Nervøsitet og andre Sygdomme, eller endelig med Mennesker, der er aandelig nedbrudte — man kan i de fleste Tilfælde være sikker paa, at de som den dybeste Grund dertil angiver et eller andet Forhold ved deres Fødsel eller i deres Barndomshjem. En er født af for unge eller for gamle Forældre, en anden har haft en sygelig Fader eller Moder. Denne blev til under en Rus, og hin er født af en Moder, der var overanstrengt af Slid og Slæb eller af Besværet med en talrig Børne-flok. Atter andre fik Liv i et Ægteskab, der var indgaaet uden Kærlighed eller fortsat efter Kærlighedens Ophør. Undfangne i Lede, baarne under Oprørsfølelser, medfører de i selve Blodet Spirerne til Livslede og Disharmoni. Utallige Abnormiteter — deriblandt hos Kvinder Mands-Hadet — kan føres tilbage til disse Aarsager. Endelig er mange opdragne i Hjem, hvor de er

blevne forkuede, har haft daarlige Eksempler for Øje, eller har været underkastede modstridende Indflydelser.

Saa stærk er allerede Bevidstheden om Arvelighedens Betydning bleven, at unge Mennesker, der selv bærer en under Generationer samlet »Arv« i en eller anden Henseende, begynder at forstaa, at det er deres Pligt at give Afkald paa Fader- eller Moderglæden hellere end at overføre den ulykkelige Arv paa en ny Slægt. Jeg kender en Kvinde, i hvis Familie — baade paa fædrene og mødrene Side — Sindssyge var arvelig, og som derfor, skønt hun selv var rask, gav Afkald paa at ægte den Mand, hun elskede. Jeg véd en anden, der hævdede sin Forlovelse, fordi hun havde overbevist sig om, at den Mand, hun elskede, var Dranker. Hun vilde ikke give sine Børn en saadan Fader. Især i dette Punkt er det, at Kvinderne synder i Ægteskabet, uvidende om, at Epilepsi og andre Sygdomme — fremfor alle Alkoholisme — tit skyldes, at et Barn avles af en beruset Fader. En ung Kvinde kunde ikke vinde større Klarhed over sine Følelser for en Mand eller sætte dem paa usvigeligere Prøve end ved at tænke sig hans Egenskaber nedarvede hos sit Barn og sé, om hun ved denne Tanke føler en jublende Glæde eller en nagende Uro!

Rusen er ikke Mændenes eneste Synd mod den kommende Slægt, der er andre, hvis Følger er langt mere ødelæggende.

Dog ogsaa Mændenes Samvittighed er begyndt at vaagne, hvilket ytrer sig dels i Forsagelse af Ægteskab, naar de véd, at de har daarlig Arv at efterlade, dels i andre sædelige Handlinger, som til Eksempel følgende.

En ung Mand, der selv var Læge, havde troet sig karsk og sund, da han giftede sig. Han opdagede sin Vildfarelse og var nu stillet overfor det Valg, at paaføre sin Hustru Sygdom eller at give Afkald paa hende. Da de elskede hinanden dybt, var den eneste Udvej at skilles. Thi at fortsætte Ægteskabet kun som Venner syntes ham umuligt og urigtigt, fordi det vilde berøve Hustruen Moderlykken. Han valgte Døden og tilføjede sig den paa en saadan Maade, at hans Hustru troede den fremkaldt ved et Ulykkestilfælde.

Det samme gjorde en anden, som fik at vide — da han havde været gift i flere Aar og havde tre Børn — at han var Halvbroder til sin Hustru.

Men saa vel disse Mænds som de nylig omtalte Kvinders sædelige Handlinger er kun spredte Eksempler. Først efter mange Generationers Udvikling vil det for Kvinden blive Instinkt — et uimodstaaeligt, bydende Instinkt — ikke at gøre en fysisk eller psykisk forfalden eller nedbrudt Mand til sine Børns Fader. I denne Henseende er Mandens Instinkt stærkere. Derimod er det sløvet ved det forældede Retsbegreb, ifølge hvilket Hustruen endnu stedse nødes til som Pligt at underkaste sig Krav, mod hvilke hele hendes Væsen rejser sig. Kvinderne har her kun én Pligt — en uomgængelig, urokkelig, mod hvilken hver Overtrædelse er en Synd — den Pligt, at det nye Væsen, hun skænker Livet, skal være undfanget i Ømhed og Renhed, i Sundhed og Skønhed, under fuld gensidig Harmoni, fuld gensidig Vilje og Lykke. Aldrig under en Rus, i sløv Vane, i Lede, med delte eller oprørske Følelser. Saa længe Kvinderne ikke fatter denne Pligt, saa længe vil

Jorden bliver befolket af Væsner, der i selve Tilblivelsens Øjeblik er blevne bestjaalne for Livsglæden og Levedygtigheden. Undertiden viser saadanne Væsner tidligt umiskendelige Tegn paa Degeneration og Disharmoni. Undertiden synes de længe at være blomstrende og kraftige, indtil de i ét eller andet afgørende Øjeblik synker sammen paa Grund af hint Undermaal af fysisk eller psykisk Modstandskraft, der skyldes selve deres Oprindelse.

Hvad Ægteskaber mellem sunde og fuldt udviklede Individer angaar, kan aldrig Loven, men kun Moralen øve sin Indflydelse til det bedre. Først naar Børnene allerede fra de tidlige Aar lærer at kende deres Væsen og deres Fremtidsopgave som Kønsvæsener, kan Forældrene samtidig indprænte i deres Bevidsthed ikke det abstrakte »Renheds«-Begreb, men det konkrete Kyskhedsbud: at bevare deres Sundhed, Uskyld og Skønhed til den Mand eller Kvinde, de engang vil komme til at elske, til de Børn, der maaske faar Liv under denne Elskov.

Driften kan gøre Mennesket lavt eller latterligt — saaledes som *Heidenstam* og *Strindberg*, og iøvrigt *Maupassant*, *Tolstoy* og andre fra vidt forskellige Udgangspunkter har skildret det — men kun naar den fremtræder uden Sammenhæng med det Maal, Naturen har sat den, eller naar dette Maal naas uden Henblik paa at frembringe et levedygtigt Afkom. Den Erotik, der ødelægger Livet og forringer Individets Værd som Fornyer af Slægten, er nedsættende for Mennesket — er usædelig ifølge den moderne Anskuelse, der vel vil

Liv men frem for alt Livets Højnen til stedse højere Former.

Derfor maa Ungdommen lære at føle Ærefrygt for sin fremtidige Opgave, som den forfejler ved at bortødsle sin aandelige og legemlige Skønhed i letsindigt knyttede og letsindigt brudte Forbindelser, uden mindste Vilje til Troskab eller Følelse for Ansvar. Og tillige maa den lære at forstaa, at man end dybere forfejler sin Opgave ved med koldt Hjærte og kolde Sanser at lægge Spiren til nyt Liv — enten i et af verdslige Grunde indgaaet eller i et af »sædelige« Grunde fortsat Ægteskab, i hvilket man forplanter den indtraadte Disharmoni til nye Væsner.

Mødre, der er blevne sløve og stumme i Bevidstheden om utallige Gange at have sveget deres Ungdomsdrømme, deres ideale Bevidsthed, bekæmper selv hos Børnene de rene Instinkter, de kyske og glødende Følelser, de høje Maal. De lærer dem til Eksempel, at eftersom Kærligheden ofte udslukkes efter Ægteskabet, kan man lige saa gerne indgaa dette uden Kærlighed — en Tanke lig denne: et Fartøj kan godt gaa til Søs med en eller anden Skade, da det jo er meget muligt, at det alligevel faar én undervejs! — De taler om det urene i Sanseligheden, om Fordelene ved et Fornuftparti, grundet paa Venskab, om det beroligende i Bevidstheden om at gøre sin Pligt: idel iskolde Fornuftgrunde, der dræber livsvarme Sjæle.

Først naar en Moder yder sin Datter klog og fintfølende Hjælp for at værgе hende mod at overile sig — til, at hun med aabne Øjne kan dømme, hvor hun selv er vaklende; naar det staar med Flammeskrift i Sjæl og Nerver, at hun var et faldent Væsen, i Fald hun gav

sig hen af nogen anden Grund end af Kærlighed, — først da er den store Forvandling af de nu gældende sædelige Værdier fuldbyrdet.

Saa længe Menneskene tror, at de kan behandle Ægteskabet efter Behag, indgaa det af hvilken som helst Bevæggrund, t. Eks. af Pligtfølelse, for at indfrie givne Løfter — sone begaaede Fejl —, eller de mener, at de har Ret til at gifte sig uden Kærlighed, — kun fordi de længes efter at faa et Hjem — saa længe staar de paa samme etiske Standpunkt som den, der myrder, fordi han tidligere har stjaalet, eller den, der stjæler, fordi han er sulten! At tro efter eget Forgodtbefindende at kunne behandle det ømtaaleligste af alle Livets Omraader, det, hvor utallige hemmelighedsfulde Indflydelser er væsensbestemmende for en ny Slægt — det er den store Forbrydelse mod »Generationens Hellighed«.

Saalænge *Børn* endnu fødes i Pligtens kolde eller Disharmoniens stormfulde Atmosfære, og man endnu anser den Art Ægteskaber for sædelige; saa længe al sjælelig Lidelse og legemlig Usundhed kan forplantes til Børnene — og deres Forældre ligesuldt bliver betragtede som »hæderlige« — saa længe har man ikke ringeste Anelse om *den* nye Sædelighed, der vil skabe det nye Menneske!

Denne nye Sædelighed stiller endnu højere Krav. Det turde i vore Dage være sjældent, at en ung Pige gifter sig uden at vide, hvad Ægteskabet er. Men i min Generation véd jeg ét Tilfælde, hvor Sindssyge blev Følge af Brudens Uvidenhed, et andet, hvor hun i lange Tider nærrede Selvmordstanker. I et tredje vedblev hun med Kulde at betragte det Barn, hun havde skænket

Livet, og i et fjerde blev Barnet abnormt. Til at sikre Ægteskabets Skønhed og Barnets Harmoni er det imidlertid ikke nok, at Kvinden ved, hvad hun gaar imøde. En ung Mand ytrede engang, at de fleste Ægteskaber ødelægges allerede i Begyndelsen ved, at Manden medbringer Anskuelse og Vaner, som han har tilegnet sig hos de lavt staaende Kvinder, der indviede ham i »Kærligheden«, at han da ofte tilintetgør det fineste i Forholdet til sin Hustru, saarer det skønneste i hendes Følelser¹²⁾, og at Manden derfor maa lære at ære og vente. Jeg véd Mænd, som evnede dette, fordi de indsaa, at deres Hustru — som Kvinder ikke sjældnen gør det — gav Sjæl og Hjærte bort, længe før hendes Sanser var vaagnede; og jeg véd, at kun det daglige Samvær lærte ogsaa hende at længes efter Helhed. Først i denne fælles Længsel bør et Barn faa Liv. Endnu fødes mange Børn i lovbeskyttet Prostitution, — lovhjemlet Voldtægt. Mange Mænd og Kvinder ejer ikke selv i deres Bevidsthed fjerneste Spor af religiøs Andagt eller Skønhedsfølelse overfor Tilblivelsens store Gaade. Men dog er det i »Sædelighedens« Navn, at man for Ungdommen søger at tilsløre det nøgne i Naturen og forsømmer at lære den at føle Andagt for sit eget Væsen som den Helligdom, i hvilken Livets Mysterium en Gang skal fuldbyrdes!

I dette Mysterium er der endnu skjulte Omraader, til hvilke kun Intuitionen er naaet. Kun én og anden dybtseende Digter har anet alle de utallige Affiniteter og Repulsioner, der — under vekslende sjælelige og sanse-
lige Dispositioner og vekslende Stemninger — afgør et Nutidsmenneskes erotiske Liv; alle hine lønlige, uud-

grundelige Indflydelser, der stundom for stedse, stundom kun for en Tid kan forvandle selv den inderligste Følelse! Det er alle disse gaadefulde Indflydelser, disse fine Traades skøre Spind, som siden væver sig ind i Barnets Livsvæv. Og det er disse hemmelighedsfulde Forløb, der forklarer den store Forskel mellem Børn af samme Forældre, Børn fødte og fostrede under tilsyneladende ganske ensartede ydre Forhold.

At Menneskene lydigt vil lytte til og gøre sig til strenge Herskere over disse Instinkternes Indskydelser, denne Blodets og Nervernes ubetingede Byden, er en Forudsætning for Fremtidens erotiske Lykke og for en lykkeligere Slægt.

Der hersker i Nutiden nedarvede Skikke og nyerhvervede Uskikke, som maa besejres! Før bliver ikke Sjæl og Sanser uadskillelige i Erotiken — før lærer man ikke kun at betragte denne Enhed som sædelig i Forholdet mellem Mand og Kvinde.

*

*

*

Der er ganske vist — saa vel blandt geniale Mænd, som blandt ensidige Kvindesagskvinder — de, der mener, at Udviklingen vil tage et helt andet Forløb. Naar man klart har forstaaet og videnskabelig analyseret den lave Drift, der ligger til Grund for Kærligheden, vil — siger man — højt staaende Individuer enten tilfredsstille den ublu og dyrisk, uden al Besmykken med Følelser, eller — de vil unddrage sig dens Vælde for til ædlere Livs-

opgaver at vie den Livskraft og det Følelsesindehold, som nu ofres til Kærligheden.

Der er intet urimeligt i denne Opfattelse. Jeg har allerede fremhævet¹³⁾, at Kvinden ved sine moderlige Funktioner forbruger saa megen fysisk og psykisk Livskraft, at hun maa blive underlegen paa de aandelige Frembringelsers Omraade. Og hvad jeg dengang blot intuitivt antog, har jeg senere faaet bekræftet af Sagkyndige. Saaledes har t. Eks. en finsk Læge¹⁴⁾ gjort gældende, at hos lavere Organismer koncentrerer hele Livskraften sig i den seksuelle Frembringelse, men at jo højere man kommer, des mere Kraft udløses der, og den Kraft, der ikke udnyttes til Frembringelse af nye Generationer, kan tjene til aandelig Frembringelse. Dog maa den menneskelige Livsvirksomheds tvende forskellige Former for Frembringelse til en vis Grad virke gensidig hæmmende paa Udviklingen og Arbejdsevnen. Dette er ifølge samme Forfatter den naturlige Aarsag til Kulturmenneskets ringere Frugtbarhed, og vilde — ifølge de ovenanførte Pessimister — blive det endelig bestemmende med Hensyn til Kærlighedens varslede Undergang.

Men efter min Opfattelse vil tvertimod Kærligheden vinde ved den delvise Underkuelse af Driften og ved den videnskabelige Klarhed over denne. Menneskene vil da ikke længer forveksle Drift med Kærlighed, i hvilken hin vel stedse bor — men paa samme Maade som t. Eks. Hulemenneskets Billedhuggerkunst bor i *Michel Angelos*. Først da vil Mennesket kunne elske med sit Væsens hele Fylde, naar Kærligheden er — med Amerikaneren *Thoreaus* skønne Ord — »ikke blot en

Glød, men et Lys.« Da først vil man fatte, hvor rigt Livet kan blive ved Kærligheden, naar denne er bleven en menneskeværdig Lykke ved at være en kunstnerisk Skaben, en religiøs Kultus og — endelig — de Elskendes fuldbyrdede Enhed udtrykt i et nyt Væsen, et Væsen, som derfor engang virkelig vil kunne takke for Livet!

*

*

*

Naar det gælder Slægtens Fuldkommengørelse, bliver Følelsens og Sædernes Omdannelse altid det væsentlige, medens Lovgivningens Indflydelse — sammenlignet hermed — kun bliver ringe. Men — som tidligere sagt — ogsaa denne har sin Betydning. Særlig med Hensyn til Sygdomme, om hvis Arvelighed man er fuldt og fast overbevist, bør Loven gribe ind og hindre Ægteskab. I Tyskland og Amerika er fremkommet et godt, formidlende Forslag hertil, det nemlig, at Loven skulde fordre Lægeattest — med en fuldstændig Redegørelse for begge Parter Sundhedstilstand — som tvungen Betingelse for Ægteskabets Indgaaelse*). Parterne har derefter frit Valg, men de vil i det mindste ikke — som nu — ved uvidende at træde ind i Ægteskabet udsætte sig selv og Børnene for skadelige Følger. Og det synes mig, at det maatte være Samfundet mindst lige saa magtpaaliggende at kræve Lægens Erklæring om Betimelighed af et Ægteskab som om Brugelighed til Krigstjeneste! I det ene Tilfælde gælder det at skænke, i det andet at berøve Livet. Og

*) Ovennævnte finske Læge, O. Granholm, stiller samme Krav.

uagtet det sidste til Dato ubetinget anses for langt alvorligere end det første — turde dog en vaagnende Bevidsthed hos Samfundet snart gøre Fordring paa et Skridt i nævnte Retning. Ud fra denne Begyndelse kan man tænke sig, at Moralen senere udvikler sig, saa at en videre Lovgivning kunde undværes, fordi Menneskene frivillig forsagede den farligste af alle Friheder, den, at skænke et udygtigt Afkom Livet. For Tiden vilde dette ikke afværges ved Forbud mod Ægteskab. Thi den store Hob kunde jo vedblive med udenfor dette at rane Sundheds- og Lykkemulighederne fra Børnene før disses Fødsel, ved at betynde dem med arvelige Sygdomme eller daarlige Anlæg.

*

*

*

Nietzsche, som kun véd lidt om Kærligheden — fordi han næsten intet véd om Kvinden — og som derfor ikke om disse Emner siger meget, der er værd at lytte til, har dog om Fader- og Moderskabet talt dybere Ord end nogen anden i vor Tid. Han har sét, hvilken Urenhed, hvilken Fattigdom der dølger sig under Ægteskabets Navn; hvilket Fuseri, hvilken Uvidenhed under Opdragelsens! Og han har herlige Seer- og Digterord om, hvad Mennesket gennem Fader- og Moderskabet burde tilstræbe, og om, hvad Fader- og Moderskabet burde være:

Ich will, dass dein Sieg und deine Freiheit sich nach einem Kinde sehne. Lebendige Denkmale sollst du bauen deinem Siege und deiner Befreiung.

Ueber dich sollst du hinausbauen. Aber erst musst du mir selbst gebaut sein; rechtwinklig an Leib und

Seele. Nicht fort sollst du dich pflanzen, sondern hinauf! Dazu helfe dir der Garten der Ehe!

Einen höheren Leib sollst du schaffen, eine erste Bewegung, ein aus sich rollendes Rad — einen Schaffenden sollst du schaffen.

Ehe: So heisse ich den Willen zu Zweien, das Eine zu schaffen, das mehr ist, als die es schufen. Ehrfurcht vor einander nenne ich Ehe als vor den Wollenden eines solchen Willens.

II.

DEN UFØDTE SLÆGT OG KVINDEARBEJDET.

Der er faa Omraader af Nutidslivet, hvor Dualismen mellem Teori og Praxis træder stærkere og mere ubevidst frem end i Kvindesagen. Mange af dens Forkæmperinder er kristne, og de protesterer med Harme mod den Tanke, at de kunde have Part eller Del i den Personlighedens Frigørelse, der vilde medføre »Frihed for alle Personlighedens Evner og Kræfter.« Individualisme og Selvhævdelse er for dem lave Ord, Ord med en syndig Betydning. At det forholder sig saaledes, at Kvindeemancipationen faktisk er det nittende Aarhundredes mest egoistiske Bevægelse, ja at Historien hidtil aldrig har været Vidne til nogen Selvhævdelses Handling af mere indgribende Betydning end denne, — derom har de ikke Spor af Anelse! For dem har Frigørelsen af Kvindens Kræfter og Personlighed kun staaet som en ideel Retfærdighedskamp, en ædel Sejr!

Og dybest set har den ogsaa været dette, som al anden Selvhævdelse, der har havt til Maal: Indrømmelse af den menneskelige Personligheds Ret til fuld og fri Udvikling af alle Evner og Kræfter under eget Ansvar. Men ligesom enhver anden Selvhævdelse af Individet, Klassen

eller Racen let gaar over til uberettiget Egoisme, saaledes har det samme været Tilfældet med Kvindens Frigørelse.

Den store, alvorlige Kvindeemancipation har i Tidens Løb faaet et nyt Navn, Kvindesagen. Den ændrede Sprogbrug indebærer tillige en Ændring i Tankegangen. Fra virkelig at være en Emancipationsbevægelse — d. v. s. en Frigørelse af Kvindens bundne Kræfter, af hendes hæmmede Personlighed — er Bevægelsen bleven »Sag«, d. v. s. en Samfundsindretning med Embedskvinder, en Kirkelære med Dogmer! Man hører ganske vist stedse, i Tale saa vel som i Skrift, at Kvindesagen tager Sigte paa hele Menneskehedens Lykke og Udvikling. Men i Virkeligheden har Kvindespørgsmaalet, siden det blev »Sag«, været et Formaal for sig selv, og dets Forkæmpere har mere og mere mistet Blikket for dets Sammenhæng med andre af Tidens store Spørgsmaal. At udvide Kvindens medborgerlige Rettigheder og Omraaderne for hendes Arbejde — begge Dele særlig for Overklassens Kvinder — var det i og for sig berettigede Maal. Men i deres Stræben mod dette Maal har de stræbende stillet sig mere og mere afvisende mod den første og højeste af alle den kvindelige Personligheds Rettigheder: Retten til at tænke sine egne Tanker og følge sine egne Veje, selv om hine Tanker og Veje følger andre Baner end Kvindesagskvindernes. Medens disse paa den ene Side er langt fra at indrømme den enkelte Kvinde hendes berettigede Frihed, har de paa den anden Side været blinde for Følgerne af hele Kvindekønnets Selvhævdelse under stedse mere udadventt Arbejde, og blinde for dennes dybt indgribende Betydning

for Nutidens Arbejdsvilkaar, for Mandens og Familiens Eksistens — for hele Samfundet!

At afskaffe en Lovparagraf, der var uretfærdig mod Kvinden; at faa hundrede Kvinder anbragte paa et Arbejdsomraade, hvor hidtil kun ti var beskæftigede; at faa én ind, hvor tidligere ingen havde virket, det er Milepælene paa den Vej, paa hvilken Kvindesagen er bleven ledet fremad og som man har fulgt uden Hensyn til Kvindens Anlæg, hendes fysiske Natur eller Forholdene.

Betegnende er i denne Henseende en Kvindesagskvindes Udbrud — da en anden Kvinde var bleven Slagter — »Gak hen og gør lige saa!« — eller at en ung amerikansk Dame virkede som Skarpretter!

At Kvindeemancipationen faktisk er ophørt at være en Bevægelse, der udvidende frigør Sjælen og Hjertet; at den nu drives embedsmæssigt, forretningsmæssigt, dogmatisk, uden Følelse for Livets pulserende Mangfoldighed; at den egoistisk har sat sig sit Maal i sig selv, er Grunden til, at jeg — ligesom mange af min Generation og flere af de unge — hurtig tog Afstand fra Kvindesagen, selv om vi alle levende har ønsket og stedse ønsker *Kvindens Frigørelse*. Det har mere og mere vist sig hos Kvindesagens Forkæmpere — som hos andre »Sags«-mennesker — at »det Maal, vi jager efter, bliver til Slut en Hest, der løber løbsk med vor Vogn.« Og i hvilken Grad Kvindesagens Fanatikere løbske er løbne forbi andre af Tidens Opgaver, faar man bedst Begreb om ved at betragte deres Stilling til Nutidens største Spørgsmaal — det sociale.

Kvindekongressen i London 1899 var karakteristisk — baade ved Frafald fra og Hævden af Kvindesagsdogmerne. Det mest typiske i sidstnævnte Retning var Finlænderinden *Alexandra Gripenbergs* Udtalelser mod Lovgivningen for Beskyttelse af Kvinderne. Hun kaldte denne Lovgivning for et Resultat af den gamle Sætning, at Kvinden burde have Privilegier, ikke Rettigheder; at Kvinderne skulde beskyttes i Stedet for at beskytte sig selv, at hun betragtedes som Folkets værdifuldeste Ejendom og ikke som en Del af Folket. Og efter at have fremhævet, at den voksne Kvinde bør have samme Ret som den voksne Mand til at værgе sig selv, spørger hun, med hvilken Ret man vil hindre Kvinden i at arbejde, fordi hun er gift og har Børn? Beskyttelseslovgivningen driver Kvinden bort fra Fabriker og Værksteder. Og langt fra, at denne Lovgivning fortjener Støtte hos Kvinden, bør hun tværtimod gøre Paastand paa lige Beskyttelsesregler for Kvinde og Mand, paa faglig Uddannelse og udvidede Arbejdsomraader for Kvinden.

Hele denne Række Argumenter er fuldstændig følgerigtige fra Frøken *Gripenbergs* og hendes Meningsfællers Udgangspunkt: at Indskrænkningen af Kvindens Arbejde strider mod »et af vor Tids vigtigste Principer, Individets Selvbestemmelse,« der omfatter Ret for den voksne Kvinde som for Manden til selv at vælge sit Arbejde, og at Særrettigheder for Kvinden af Hensyn til hendes Køn kun bliver til Hinder for, at hun over for Loven stilles lige med Manden.

Men hele denne Bevisførelse hviler for det første paa den Sofisme, der har forrykket hele Kvindesagen: at man kan frigøre Kvinden fra *Naturens Begrænsning*. Og for

det andet paa den Sofisme, med hvilken Samfundets Kapitalister har mødt ethvert Krav om en Beskyttelseslovgivning — for Mænd, Kvinder eller Børn — den nemlig: at en saadan Lovgivning er et Indgreb i Individets Selvbestemmelsesret!

Ethvert socialt vaagent Menneske indser dog nu, at denne »Individets Ret til Selvbestemmelse« er den huleste Frase i et Samfund, der er bygget paa Storindustri, dobbelt hul, hvor Talen er om Kvinder!

Jeg har endnu aldrig hørt nogen Kvinde forlange, at Kvinder skulde gøre Militærtjeneste som Erstatning for at have samme borgerlige Rettigheder som Manden. Og det vilde dog være en Følgeslutning af ovennævnte Argument: at Kvinden ikke bør have »nogen Slags Særret paa Grund af sit Køn.« Og i et moderne Samfund kan vel ingen større Særret tænkes end netop den, at blive skaaet for Ubehagelighederne og Tidsspilden ved den militære Uddannelse og for Krigens Farer og Rædsler! Og at Kvinden ikke er absolut *ude af Stand* til at gøre Militærtjeneste, har Kvinder flere Gange vist — senest nu hos Boernerne. Naar derfor Kvindesagskvinderne viger tilbage for den yderste Konsekvens af deres Sætninger og fremsætter Modersyslerne som gyldig Grund til, at de fritages for Militærtjeneste — selv naar Kvinden engang faar samme Borgerrettigheder som Manden — da er de i høj Grad selvmodsigende. Fuldstændig følgerigtigt udtaler derimod andre Kvinder, at der er en anden Slagmark, endnu mere ødelæggende — Storindustriens — hvor disse Modersysler kræver visse Særrettigheder for Kvinden, ligesom de paa den anden Side har til Følge, at hun maa underkaste sig visse Indskrænkninger i sin

individuelle Selvbestemmelsesret, i de Tilfælde nemlig, hvor hun ikke kan overskride den af Naturen dragne Grænse uden at gøre Indgreb i en andens Ret.

Og denne anden er det mulige Barn.

Det er Kvindens, saa vel som Mandens individuelle Ret ikke at ville Ægteskab, eller at ville det uden Moder- og Faderskab, og man kan lige saa ofte have dybt altruistiske som dybt egoistiske Grunde til at afstaa fra dette. Det hører til Kvindens og Mandens individuelle Rettigheder at undgaa alt, hvad der synes at hindre den individuelle Udvikling og hæmme den personlige Frihed, og derfor at give Afkald paa Kærligheden eller Moderskabet, saafremt man betragter en af Delene eller dem begge fra dette Synspunkt. Kvinden har fuld Ret til at lade sig forvandle til »det tredje Køn« — Arbejdsbiens, den kønsløse Myres Slægt — ifald hun betragter dette som sin højeste Lykke!

Da jeg for nogle Aar siden traadte frem i Kvindesagen¹⁾, var jeg endnu saa naiv, at jeg antog Moderligheden for at være det centrale i de fleste Kvinders Væsen. Under Diskussionen om dette Emne fandt jeg imidlertid, at det nødtvungne Kvindearbejde, den af Kraftens Befrielse æggede kvindelige Ærgerrighed, det af mange andre af Tidsaandens Indflydelser modificerede kvindelige Sjæleliv, indtil videre havde trængt de moderlige Instinkter i Baggrunden, en Fare, jeg ikke dengang troede det for silde at advare imod. Der er virkelig Kvinder, hos hvem den erotiske Følelse er fuldstændig underkuet eller sygnet hen. Andre har ikke hos den moderne Mand fundet hin sjælfulde og dybe erotiske Overensstemmelse, som de ønsker med den fuldeste Ret. Flere endnu attraar

vel Kærligheden, men de ønsker ikke, nej frygter tværtimod for Moderskabet. En berømt tysk Forfatterinde har i en af sine sidste Bøger²⁾ talt om denne »altid vaagne, til Modværg beredte Frygt for Moderskabet, som i vor Tid har grebet saa mange stræbende og skabende Kvinder. En Frygt, en Afsky saa livsbestemmende, at man næsten fristes til at tro paa et dunkelt pervers Instinkt, der dog — som alle unaturlige Instinkter — er opstaaet og fremmet af en brutal Nødvendighed. Det er, som var der dybest i hine Kvinders Natur en Anelse om, at hvis de som Kønsvæsner ydede Slægten sin Tribut, da vilde de miste det Skarpsind, den stærke, klare Aand, der har hævet dem over deres Køn. — Og muligt, at de for deres egen Part har Ret!«

Jeg er ligesom den tyske Forfatterinde overbevist om, at enhver Foreteelse — syg eller sund — fremkommer som en nødvendig Følge af givne Aarsager. Og langt mere end Kvindesagskvinderne nogensinde var det, er jeg overbevist om, at det hører til Menneskets Rettigheder frit at vælge sin egen Art af Udvikling, af Lykke, af Undergang. Det falder mig derfor ikke ind at rette et Ord mere mod de Kvinder, der ikke ønsker Moderskab.

Ja det vilde endogsaa være alt andet end lykkeligt, om de blev Mødre, disse Kvinder, der aldrig skælvede af Ømhed, naar de følte en blød Barnehaand i sin, der aldrig har længtes efter helt at give sig hen til et andet Væsen! —

Deres Børn vilde blive endnu mere at beklage end de selv!

Der er mange saadanne Kvinder nu, og indtil videre turde der blive flere og flere. Hos en Del af dem er

dog Moderinstinktets ikke dødt, men kun endnu slumrende. De psykisk analyserende, fysisk og psykisk forfinede moderne Kvinder stødes ofte tilbage af den mandlige Naturs Raahed, Mangel paa Forstaaelse eller dens Krav. Hele det erotiske Moment i hine Kvinders Væsen visner som en aldrig udfoldet Knop. Og ved at sværme for en Opgave eller en Veninde finder de Udtryk for den Hengivelse, hvis egentlige Maal de fornægter eller oversér, noget som dog tilsidst hævner sig — ofte paa en tragisk Maade.

Jeg siger derfor: at enhver Kvinde, der ønsker engang at blive Moder, har allerede som ugift og endnu mere som Hustru Pligter mod den ufødte Slægt, og kun ved en hensynsløs Egoisme kan hun unddrage sig disse Pligter. — Men denne Egoisme er ofte et Udslag af Selvopholdelsesdriften — hin mægtige, der jævnsides Slægtsopholdelsesdriften behersker Tilværelsen.

Og derfor burde denne nødtvungne Egoisme hos vor Tids Arbejderske fylde med Gru alle dem, der befatter sig med Kvindens Frigørelse!

At tale om Kvindens »Frihed«, hendes individuelle Ret til Selvbestemmelse, naar hun arbejder som et Lastdyr for at opnaa det Minimum af en Eksistens, der lige netop frier hende fra at dø af Sult — endda under Forhold, hvor en fri Aftale angaaende Arbejdet, for Kvindens saa vel som for Mandens Vedkommende, kun er tomme Ord — det er mildest talt Tankeløshed!

Jeg kan med et Eksempel klargøre Følgerne af »Friheden«.

Medens i England Kvinderne arbejdede ved Fabrikationen af Blyhvidt, anstillede man en Undersøgelse med

77 Kvinder ved en Fabrik, og det viste sig, at i den Tid, Undersøgelsen omfattede, havde 21 faaet dødfødte Børn, 90 aborteret, og desuden var 40 spæde Børn døde i Krampe, fremkaldt ved Moderens Blyforgiftning. Det var i Alderen mellem 18—23, at Kvindernes legemlige Sundhed led mest ved denne Virksomhed, som desuden medfører Lamhed, Blindhed m. m.

En engelsk Læge har erklæret, at mangeaarige nøjagtige Undersøgelser har overbevist ham om, at den overordentlige Dødelighed blandt spæde Børn i Fabriksdistrikterne i første Linje beror paa, at man nogle Uger efter Fødslen berøver Barnet Moderens Pleje og Omsorg. Denne er nødvendig i det mindste i 6 Maaneder, fordi Modernælken ikke fuldtud kan erstattes ved kunstige Midler, allermindst naar disse — som her — bruges uden den nøjeste Forsigtighed og Omhu. I visse tekstile Manufakturdistrikter, t. Eks. i Nottingham, hvor Kniplinger forarbejdes — og hvor man just har klaget over den Lov, der sætter Grænser for Kvindernes Arbejde — *dør af tusind Børn de tohundrede*. Dødeligheden er fire til fem Gange større i Fabriksbyerne end i de Landsbyer, der omgiver dem, og endda er Døden det forholdsvis lykkeligste for Børnene; langt ulykkeligere, at de, der lever, bliver svage for stedse, til Dels fordi de maa savne Moderens Omhu og Pleje i de spæde Aar.

I Schlesien, hvor man anvender Pigebørn og ganske unge Piger ved Glasindustrien, har dette Arbejde krummet deres Benbygning, saa at de, dersom de bliver Mødre, faar de vanskeligste Fødsler. De er i denne Henseende

Obstetrikens ypperste Studie-Materiale. Og Lægerne valfarter til Schlesien for at drage sig dette til Nytte!

I en saadan Grad er Kvinden bleven ødelagt, allerede før hun blev voksen eller myndig og før hun — ifølge Kvindesagskvinderne — »kan beskytte sig selv«. Vil man herimod indvende, at det nys anførte hører ind under Barne-, ikke under Kvindebeskyttelse — da er Svaret: Barne- og Kvindebeskyttelse staar i en saadan Vekselvirkning, at de ikke kan adskilles! Disse forkrøblede, ødelagte Mødre føder Børn, der allerede fra Fødslen er forkrøblede, usle og kun i Stand til med svækket Modstandskraft at bære Arbejdets Byrder, medens de igen forplanter deres egne Svagheder til Afkommet. Aarsag og Virkning griber her saa uløselig ind i hinanden, at de ikke kan fordeles retfærdigt mellem Børne- og Kvindearbejdet.

Selv Kvindesagskvinderne turde vel indrømme, at Grænsen for deres Ret findes dér, hvor en andens begynder? Det falder dem jo dog ikke ind, at Kvindens »individuelle Ret til Selvbestemmelse« over sit Arbejde skulde naa saa vidt, at til Eksempel en Kvinde til et Haveanlæg kunde tilegne sig en Del af Naboens Jord eller til et industrielt Anlæg anvende en Del af hans Vandkraft?

Men indser de da ikke, at den samme Grænse for den individuelle Frihed møder Kvinden i hin andens, det mulige Barns Ret, og at hun ikke forud tør lægge Beslag paa den Livskraft, som er dette Barns rette Ejendom?

En Kvinde, der af en eller anden Bevæggrund — den være stor eller lille — for stedse har givet Afkald paa

at blive Moder, har fuld og fri Ret til at ødelægge sig ved Arbejde, ifald hun ikke senere som uarbejdsdygtig kommer til at ligge andre til Byrde.

Men den Kvinde, der tænker sig Moderskab som en Mulighed, eller for hvem det maaske allerede er en Forhaabning, bør ikke — frivilligt eller ufrivilligt — give den ufødte Slægts Livsbetingelser til Pris for overdrevet Arbejde, saa at hun føder svage, legemligt ødelagte Børn — for derefter at forsømme dem.

Ikke med en Tanke falder det de dogmatiske Kvinde-sagskvinder ind, at al deres Talen om Kvindens »individuelle Frihed« til at beskytte sig selv, om at Kvinden ikke behøver at finde sig i Indgreb i hendes Selvbestemmelsesret, fordi hun er gift eller Moder, tillader den mest oprørende Mishandling ikke blot af Børnene, men af Kvinderne selv, fordi ethvert Krav om Lighed, hvor Naturen har skabt Ulighed, bliver til en Mishandling af den svagere Part! Lighed er ikke Retfærdighed — tværtimod — den er ikke sjældent den blodigste Uretfærdighed!

Under Kvindekongressen i London var Mrs. *Sidney Webb* en varm Forkæmperinde for Beskyttelseslovgivningen. I personlige Erfaringer og grundige Studier havde hun en Støtte for sine Anskuelser, der gjorde hende hundrede Gange mere vidnefast i denne Sag end nogen anden af dem, der optraadte mod Beskyttelsen! Allerede under sit Pigenavn, *Beatrice Potter*, gjorde Mrs. *Webb* sig nemlig bemærket ved Afhandlinger om sociale Spørgsmaal, og mere end seks Uger arbejdede hun i en Fabrik for personlig at lære Arbejderskens Forhold at kende. Hun har udarbejdet et Afsnit i *Charles Booths*

store Arbejde *Life and Labour in London*, og foruden en Del mindre Arbejder har hun sammen med sin Mand skrevet de berømte, paa omfattende Undersøgelser grundede Værker, *The History of Trade Unionisme* og *Industrial Democracy*. Desuden er hun Foredragsholder i det nye nationaløkonomiske Fakultet ved Londons Universitet.

Det er iøvrigt betegnende for Kvindesagens Dogmatik, at medens dens Forkynderinder fører Ordet vidt og bredt i almindelige Vendinger og Talemaader om alt det mærkbare, Kvinderne har udrettet, og alt det meget, de endvidere vil udrette — gives der ingen, der som Kvindesagskvinderne er utilbøjelige til at erkende de virkelig værdifulde, kvindelige Indsatser i Kulturforløbet! Kun hvad der udføres samlet, af og i deres eget Korps — eller i Korpsets Aand — bliver godkendt af dem. Ethvert andet, om nok saa betydeligt kvindeligt Indlæg, der ikke passer i deres Felttogsplan, bekæmper, forringer eller tier de til Døde!

De gode Grunde, Mrs. Webb og andre Talerinder anførte, gjorde derfor intet Indtryk paa den Gruppe af Kvindesagskvinder, der, hvad Kvindesagsarbejdet angaar, staar paa Individualismens forældede Standpunkt, uberørte af den sociale Solidaritetsfølelse, der er den nye Tids Løsen. Men Beskyttelseslovgivningen afhænger heldigvis ikke af denne Art Kvindesagskvinder! Af Arbejderbevægelsen, af de Mænd og Kvinder, der virker i denne, vil den til Slut blive ført igennem.

Takket være den Erfaring, at man ved en større Intensitet i Arbejdet faar udrettet lige saa meget i den kortere Arbejdstid som i den længere, gaar nu Bevæ-

gelsen for Normalarbejdsdagen fra Sejr til Sejr. Først havde den Børnenes og de halv voksnnes Arbejde for Øje. Jeg har ved en tidligere Lejlighed⁸⁾ gjort gældende, at det var Fabriksarbejdets Indflydelse paa ikke blot Kvindernes egen Sundhed, men paa de Børn, de fødte, der var Aarsag til, at man — først i England og senere i andre Lande i Evropa — begyndte at indse Nødvendigheden af en Normalarbejdstid, ogsaa for Kvindernes Vedkommende. Kravet var og er et tredobbelt: dels Maksimalarbejdstid for Kvinderne, dels Indskrænkning i — helst Afskaffelse af — Kvindens Nattearbejde, stundom ogsaa af hendes Arbejde i Gruberne og ved enkelte andre sundhedsfarlige Virksomheder; dels endelig Beskyttelse for Barselkvinder. Man har nu i de fleste europæiske Lande fastsat Maksimalarbejdstiden fra 8—11 Timer. Nattearbejde, Arbejde i Gruber og Overarbejde er enten forbudt eller betydelig indskrænket, og for Barselkvinder er en Hviletid paa 3 indtil 8 Uger fastsat.

Fra alle Sider set burde, for Kvindens Vedkommende endnu mere end for Mandens, 8 Timers Arbejdstid være det højeste. Otte-Timers Dagen betyder for Kvinden saa vel som for Manden en Mulighed for at kunne nyde Livet med usvækket Sundhed og med Tid til forædlende Glæder. For den gifte Kvinde er den desuden den uomgængelige Betingelse for, at hun kan skabe Orden og Hygge i Hjemmet, yde Børnene legemlig Pleje og ialfald tildels opdrage dem. Da ydermere Arbejdet med Husholdningen hviler paa Kvinden, er ogsaa med Henblik herpaa Normalarbejdsdagen endnu vigtigere for hende end for Manden. Faren ved Nattearbejde ligesom ved Arbejde i Gruberne er baade for Sund-

hedens og Sædelighedens Synspunkt saa klar og indlysende, at der i dette Tilfælde ikke behøves andet Forsvar for Beskyttelseslovgivningen⁴⁾.

Det er imidlertid ikke blot de teoretiske Principper for Kvindens Rettigheder, der føres i Marken mod denne. Man hører baade fra socialistisk og fra Kvindesagskvindernes Side forskellige mere berettigede Indvendinger. Fremfor alle den, at Beskyttelsesloven vil gøre endnu flere Kvinder arbejdsløse, og at disse da vil blive tvungne ind i Prostitutionen som Erhverv. Men man glemmer, at ganske det samme bliver Følge af de lave Lønninger i de forskellige Fag, og at disse igen forarsages ved den rigelige Tilgang af arbejdende Kvinder. For ikke længe siden indløb t. Eks. fra en svensk Fabriksby den Meddelelse, at alene fra én Fabrik var 80 Arbejdersker blevne indførte i Politiets Protokoller — et af de utallige Beviser for, at det er de nu gældende Arbejdsforhold, man skal bekæmpe, og ikke Beskyttelseslovene, der tilsidst vil bevirke forbedrede Arbejdsforhold!

Videre hedder det: hindrer man Kvinderne i at arbejde i Fabriker, kommer man tilbage til den mere opslidende Hjemmeindustri! Denne Indvending kan man imødegaa bl. a. med det engelske Lovforslag af 1899 til Regulering af Hjemmearbejdet. Ifølge dette Lovforslag skal enhver Arbejdsgiver være ansvarlig for de hygiejniske Forhold paa det Sted, hvor Arbejdet udføres, og desuden skal Antallet af Arbejdere, Lokalets Størrelse o. l. bestemt fastsættes. Et Forslag i rigtig Retning for at løse Spørgsmaalet om, hvorvidt den gifte Kvindes Erhvervs-Arbejde kunde overføres til Hjemmet. — Dernæst: hindrer man ved Beskyttelseslove Kvinderne i at

arbejde, saa kan de ikke forsørge deres Børn, og det bliver da dem, der i Stedet for kommer i Fabrikerne! Mod dette er der et ganske simpelt Middel: absolut Forbud mod alt Børnearbejde før det 15de Aar! — Og fremdeles: hindrer man ved Beskyttelseslove Kvinden i at fyldestgøre alle de Krav, hendes Virksomhed stiller, da bliver Følgen, »at man ikke beskytter Kvinderne overfor Virksomheden, men at Virksomheden beskyttes overfor Kvinderne«. Her er Hjælpen vanskeligere, dog langt fra umulig, blev blot en Tiendedel af de Kræfter, der nu anvendes til at agitere for Kvindens »Ret« til Arbejde, anvendte til hendes Uddannelse i Arbejde paa de Omraader, der passer for hende. Men selv om dette ikke sker, saa medfører Beskyttelseslovgivningen selv sin Forbedring. Der klages stedse over, for det første: at al Virksomhed vil blive ødelagt ved Beskyttelseslovgivningen, men der opfindes nye Maskiner og Fremgangsmaader, der erstatte den billige levende Arbejdskraft. Dernæst klager tit de Beskyttede selv over, at de, økonomisk set, lider under Beskyttelsen. Men en længere Erfaring vil vise dem, at den Vekselvirkning, der nu finder Sted mellem alle virksomme Kræfter indenfor Produktionen, har udjævnet alle forbigaaende Misforhold. Det ufejlbare Middel til at hindre den Arbejdsløshed blandt Kvinderne, der er foraarsaget ved Beskyttelseslovene, findes imidlertid i de Krav, som allerede nu staar paa Arbejdernes Program: Kravet om »Ret til Arbejde for de Arbejdsløse«, og om en bestemt Minimumsløn for alt Arbejde. Dette ved Siden af Normalarbejdsdagen — der indbefatter Afskaffelse af Nattearbejde og Frihed om Søndagen —, de forskellige Be-

skyttelsesregler, Ulykkes- og Alderdomsforsikringer, er for Kvinderne saa vel som for Mændene Hovedmomenterne i Arbejderspørgsmaalets endelige Løsning. Indtil disse Maal er naaet, gælder fremdeles Ruskins Dom om den moderne Industrialisme, der dører alt det menneskelige i Mennesket. »Vi fabrikerer«, siger han, »alt undtagen virkelige Mennesker; vi bleger Bomuldstøj, hærder og forædler Staal, raffinerer Sukker, former Porcellæn og trykker Bøger. Men at raffinere, reformere og forædle en eneste levende Sjæl, det tager vi ikke i Betragtning, naar vi beregner vore Fordele!«

Dog — indtil videre maa Arbejderklassens Kvinder og Mænd lide de Lidelser, løbe den Risiko, underkaste sig den Tvang, som Solidariteten i den store Kamp fører med sig. Kun under disse Betingelser vil det lykkes dem at hæve sig, dels ved indbyrdes Sammenhold, dels ved en Udvidelse af den mere og mere anerkendte Grundsætning: at Samfundet bør lovbestemme Arbejdsforholdene for sine Medlemmer med det Maal for Øje gennem menneskeværdige Arbejds- og Livsbetingelser at skabe en stærkere, sundere og smukkere Slægt.

Det ene griber ind i det andet i denne evige Trædemølle!

Kvindens uorganiserede, halvgode og derfor slet lønnede Arbejde forringer baade Mængden af Arbejde og Arbejdslønnen for Mændene. Fabriksarbejdet gør Kvinden uduelig baade til at passe Husholdningen og til hendes Moderpligter. Fabrikens larmende Tummel, dens Hede og Jag sønderslider Nerverne og med dem de sartere Følelser. Kvinden mister dér ikke blot Haandelag, men Hjærtelag for Familielivet. At Kvinderne er udelige,

gør det vanskeligere for Mændene at gifte sig, og med Cølibatet bliver Dødeligheden blandt dem større. Lav Løn eller Arbejdsløshed fører med sig daarlige Boliger og Klæder, daarlig Føde, og den udslidte og udelige Hustru evner ikke at bringe det bedst mulige ud af det lidet, Manden fortjener. Af alt dette følger Drukkenskab og Sygdomme. Af disse og andre Grunde uddar Befolkningen i Fabriksdistrikterne — i det republikanske Schweiz ikke mindre end i det absolutistiske Rusland!

*

*

*

Det er ganske vist, at en Indskrænkning i Arbejdet i mange Tilfælde kan blive ret følelig saa vel for den enligstillede Kvinde som for Familierne. Ogsaa Børnearbejdets Indskrænkning kan i Begyndelsen volde føleligt Tab. Men alt dette er forbigaaende Onder, for hvilke man vil finde Afhjælpning, naar man klart sér, i hvilken Retning Fremskridtet i det store og hele vil gaa. Sædvanlig gaar det i Zigzag. Om en midlertidig Indskrænkning af Friheden baader Fremskridtet eller ej, erfarer man ved at vende Blikket fra det enkelte Individ eller den Gruppe, som lider derunder, til det store Hele og sé, om dette vinder derved, saa at den forbigaaende Indskrænkning af Friheden i Fremtiden vil skænke alle et rigere Maal af Frihed og Lykke!

Er det end i andre Forhold en retfærdig Regel, at den, der »vil være med i Legen maa have noget med af Stegen«, da gælder dette ikke i hin grumme Leg, der kaldes Livet, den Leg, vi ikke deltager i med vor

egen Vilje! Derfor har Børnene Ret til ikke at skulle undgælde og lide for Forældrenes Fejl og Brøde. Hvorledes denne Liden under et disharmonisk Ægteskab i hvert enkelt Tilfælde bedst vil kunne undgaas, maa blive Individernes private Sag at bestemme. En Forandring i Skik og Brug med Hensyn til selve Ægteskabet, dets hele Art, Maaden at indgaa det paa, Alderen, Bevæggrundene, alt dette vil, som jeg tidligere har sagt, blive Børnenes sikreste Værn, der stadig vil blive større og større, mere og mere sikkert! Ved et alvorligt Blik paa den unge Kvindes Opgave som Kønsvæsen vil man betragte hendes *frivillige* Mishandling af sin Person som en Forbrydelse, enten hun foraarsager denne Mishandling ved overdreven Studering eller overdreven Sport, ved at snøre sig eller spise Sukkergodt og andre Slikkerier. Enten ved at ryge eller bruge andre stimulerende Midler, om hun ødelægger sig ved Nattevaagen eller ved ustandseligt Arbejde og ved alle disse tusind andre Uforbederligheder, hvormed disse ofte saa indtagende Taaber forsynder sig, indtil Naturen éngang for alle taber Taalmodigheden med dem!

Men man bør kræve af Samfundets Love, at de hindrer de værgeløse i at begaa *ufrivillige* Forbrydelser mod deres kvindelige Natur.

Dette er det store Arbejde for Kvindens Frigørelse, ved Siden af hvilket alt andet er forholdsvis uvigtigt. Ved ikke at forstaa dette bliver Kvindesagens nuværende Repræsentanter reaktionære mod Udviklingen, til Trods for at de hæfter dette Ord paa alle dem, der paa-
staar: at *Kvindesagen i sin Helhed kun kan løses*

gennem den sociale Omdannelse, i hvilken Beskyttelseslovgivningen er et Moment!

Min og mange andres Opfattelse er ikke, »at Kvinden er Folkets værdifuldeste Ejendom«, men at Moderen er den værdifuldeste Del af et Folk, saa værdifuld, at Samfundet fremmer sit eget højeste Vel ved at beskytte Moder-Syslerne. Og disse er ikke forbi med Barnets Fødsel eller første Pleje og Ernæring, de varer ved under Opdragelsen. Jeg tror, at i hint nye Samfund, hvor alle Kvinder og Mænd — men ingen Børn, Syge eller Oldinge — vil være nødte til at arbejde, vil man betragte Moder-Syslerne som saa vigtige for det heles Vel, at enhver Moder — under bestemte Betingelser, bestemt Kontrol, i en bestemt Tid og til et bestemt Antal Børn — af Samfundet vil faa saa megen Støtte til Opdragelsen, at hun vil blive fritaget for at ernære sig ved Arbejde udenfor Hjemmet, saalænge hendes Børn endnu trænger til hendes hele Omhu og Pleje. Selvfølgelig bør dette ikke udelukke, at den Moder, der af en eller anden Grund ikke selv vil eller kan ofre sig for sine Børns Pleje og Opdragelse, ved sit Selverhverv kan skaffe sig en Stedfortræderske til at drage Omsorg for dem. Men for Flertallet af Kvinder vilde en Lov som den nævnte utvivlsomt være den lykkelige Løsning af mange Problemer, som nu synes uløselige. Jeg tror nemlig ikke, at Udviklingen vil bevare det gamle Ideal: Faderen som Forsørger; tværtimod, jeg haaber, at den Opfattelse, at ethvert Individ er sin egen Forsørger, mere og mere vil vinde Terrain. Naar Faderen ikke længer tynges af Bekymringer for Familiens Udkomme, vil han i Virkeligheden kunne blive en Opdrager —

- 2.71

ogsaa i Ordets dybere Betydning. Og Hustruen vil som Husmoder ikke komme i det Afhængighedsforhold til Manden, der føles saa nedværdigende, naar hun som ung Pige har været vant til selv at tjene til sit Underhold. Til denne nye Form for Matriarkat turde man komme, naar man først begynder at indse, at Kvinden ved at drage Omsorg for den nye Generation udfører en stor Opgave for Samfundet, og at dette derfor bør betrygge hendes Eksistens, medens hun udfører den. Spurgte man, vilde en gift Kone, der arbejder udenfor Hjemmet, i de fleste Tilfælde svare: at hun vilde være lykkelig ved i Ro at kunne pleje sine Børn og sørge for Huset, forudsat at hun havde en Indtægt, der gjorde hende uafhængig af Manden! En svensk Aftenavis — Kvindesagens særlige Organ! — iværksatte for et Par Aar siden en Enquête vedrørende den gifte Kvindes Erhvervs-Arbejde. Svarene pegede — sikkert meget mod Bladets Forventning — næsten enstemmig paa de Farer for Børnene og for Hyggen i Hjemmet, som Moderens Udearbejde fører med sig. Og en upartisk Undersøgelse af Aarsagen til de Unges Forvildelser vilde temmelig sikkert vise, at naar i mange Lande Forbrydelserne blandt Ungdommen er i stærk Tiltagen, da er Grunden dels det tidlige Erhvervsarbejde, dels den tidlige Hjemløshed, der er en Følge af Moderens Arbejde uden for Hjemmet.

Hvis man overhovedet finder det nødvendigt, at der fremdeles fødes Børn til Verden, og mener, at et Hjem i Reglen frembyder de bedste Betingelser for Opdragelsen i de første Aar af Børnenes Liv — saa maa man i Tide tænke paa Følgerne af Kvindearbejdet udenfor Hjemmet.

Og har man tænkt og overvejet, vil man sige til sig selv: at intet er nødvendigere end at finde netop de Kulturplaner og Former for den sociale Organisation, der kan give Moderen tilbage til Børnene og Hjemmet.

Alt, hvad Velgørenheden yder for at bøde paa den Skade, Storindustriens opløsende Virksomheder volder, er i det store og hele spildt Kraft. Vuggestuer, Børnehaver, Børnebespisninger, Børnehospitaler, Arbejdsstuer, Feriekolonier — alt dette kan ikke erstatte en Hundrede del af den Livskraft, der — middelbart eller umiddelbart — røves fra den nye Slægt ved Mødrenes Arbejde udenfor Hjemmet. 5-69

Der er jo ganske vist de, der venter, at det huslige Livs nuværende Former vil blive afføste af Fælles-Anstalter for Barnepleje, Fælles-Bespisning o. s. v. Og ogsaa jeg mener, at ligesom nu Bryggen, Bagen, Slagten, Lysestøben, Forarbejden af Klæder o. s. v. udføres ude af Huset, saaledes vil meget andet af det Arbejde, der endnu udgør en stor Del af Hjemmets Sysler — f. Eks. Tilberedelsen af Maden, Vask, Vedligeholdelse af Klæder, Rengøring og lignende — blive udførte som Fælles-Arbejde ved Hjælp af Elektricitet og Maskiner. Men jeg haaber, at Menneskenes Trang til Individualisering vil besejre Tendensen til upersonlig og ensformig Massevirkning med Hensyn til alt, hvad der dybest berører Livets inderligste Forhold. Jeg haaber, at et rigt Hjemliv stedse i Fremtiden maa blive betragtet som en Grundbetingelse for den sande Livsglæde, den personlige Udvikling. Selv naar Kvinden bliver befriet for de barbariske Rester fra vor nuværende Husholdningsmaade — Torvekurv, Komfur og Skurebørste —, og selv

naar i ethvert Hjem Elektriciteten spreder Varme og Lys overalt — selv da vil hun være nødt til at udføre en hel Del Arbejde, som til Trods for de ypperste Redskaber og de mest fuldkomne kooperative Foretagender vil være uomgængelig nødvendigt, dersom man ikke vil erstatte Hjemmene med Kaserne. Og da man efterhaanden vil ophøre at benytte Tjenestefolk, fordi de ikke mere vil være til at faa, bliver alle Kvinder nødsagede til at udføre Husgerning eller henviste til den Udvej, som man allerede er slaaet ind paa i Amerika, hvor Bureauer besørger Hjælp til Hjemmene i bestemt Tid og mod bestemt Betaling. — Ogsaa i London har man nu en Fagforening, hvis Medlemmer uddannes til at yde Hjælp ved det huslige Arbejde i Hjemmene paa visse nærmere fastsatte Betingelser. Naar man ikke længer kan faa Tjenestefolk, vil man paa Landet faa Brug for ikke blot Hustruens, men ogsaa Døtrenes Hjælp ved Landbruget. Dette bliver da et naturligt Værn mod den Indtrængen paa alle mulige Arbejdsomraader, der driver Døtrene bort fra Hjemmene for i store Skarer at overfylde Byerne.

Betænker man endelig det nationaløkonomiske Tab, der forvoldes ved, at Kvinder efter fem til ti Aars Uddannelse afbryder deres Arbejde eller deres Studier for at indgaa Ægteskab, saa indsér man, at det moderne Kvindearbejde har faaet Følger, der snart vil fremkalde et stort Opgør! Fra Kvindernes eget Synspunkt, fra Børnenes, Mændenes og endelig fra Produktionens bør man forlange, at Samfundet tilfulde gør sig klart, at enten maa det forandre Forholdene ved Kvindearbejdet eller være Vidne til, at Hjemlivet gaar sin Opløsning i

Møde. Enten maa Samfundet forandre Arbejds- og Livsbetingelserne for alle, eller være Vidne til Slægtens Degeneration!

Filantropien, der aldrig har været større end i vore Dage, er kun duftende Røgelse, tændt ved Udmundingen af en Kloak. Røgelsen gør Luften taaleligere for de forbigaaende, men hindrer ikke Infektionsstoffet fra Kloaken i at gøre sin Virkning. Egoisme og Selvopholdelsesdrift vil dog maaske tilsidst tvinge de styrende i Samfundet til at lade deres Handler bestemte ud fra sociale Synspunkter! Først da vil Kvindesagen blive en virkelig Menneskehedens Sag, og dens Forkæmpere muligvis lære at indse, at det aldrig kan være Kvinden til varigt Gavn at arbejde under Vilkaar, der bliver Mænd og Børn til Skade. Paa Kravet om Ret for den kvindelige Individualitet kan man med fuld Føje svare med det gamle Ord: den største Ret bliver den største Uret. Det er ikke retfærdigt, at man lader Kvinden arbejde under Forhold, der fysisk ødelægger hende selv og Slægten, men retfærdigt, at hun iøvrigt faar Lov til at vælge frit og lærer at vælge ret, og at man værger og værner hine utallige Kvinder, der indtil videre ikke evner at beskytte sig selv mod Kapitalismens Misbrug af deres Kræfter.

Det er et betegnende Træk i Klassekampens — eller Kvindesagens — Historie, at efter at Kvinderne først paa visse Omraader har fortrængt Mændene, søger de ugifte nu at fortrænge de gifte Kvinder fra Arbejdsmarkedet! I Amerika, hvor alt gaar hurtigere, har der allerede dannet sig en Forening med dette Formaal. Denne og lignende Foreteelser hænger sammen med den

frie Konkurrence, der er Frugten af »vor Tids fornemste Tanke, Individets Ret til Selvbestemmelse!« Naar først Kvinder for Alvor kriges med Kvinder, vil Kvindesagskvinderne maaske lære at indse, at Problemet om Kvindearbejdet er mere indviklet, end de har anet, fordi de hidtil kun har betragtet det fra ét Synspunkt: Kvindens Ret til Selverhverv. Og saa vil de forstaa, at Individualisme adskilt fra Solidaritetsfølelse fører til en social Kamp, Klasse mod Klasse, Køn mod Køn, ugifte mod gifte, unge mod gamle — og at kun i Forbindelse med en Omdannelse af det Hele kan Kvinden faa sin fulde Ret indenfor Samfundet uden derved at krænke andres!

Jo før Kvindesagskvinderne indsér dette, des bedre. I Stedet for at bekæmpe Beskyttelseslovgivningen burde de derfor fremkalde den. I Stedet for med Uvilje at betragte Fagforeninger og Strejker burde de hjælpe Arbejderkvinderne til at organisere de første og støtte de sidste, hvor de er berettigede.

Vort Aarhundrede, der har aabnet Kvinden nye Arbejdsomraader, har ved samtidig at tvinge hende ind i Konkurrencekampen gjort Livet saare tungt for hende. Som Hustruer, gifte eller ugifte Mødre, fraskilte Hustruer eller Enker bærer Kvinderne ofte ikke blot deres egne Byrder, men Byrden af en syg eller fordrukken Mand, af Børn, Søskende eller af gamle Forældre. Disse Kvinder strider og stræber, som Aandens eller Haandens Arbejdere, dels for at skaffe Udkommet, dels for at passe Hjemmets Sysler. Gaar Manden nogenlunde udhvilet hjemmefra til sit Arbejde, er det derimod ikke sjældent, at Kvinden er træt, før hun gaar til sit, og endda maa hun muligvis arbejde om Natten, naar hun kommer

hjem. Det er indlysende, at hun paa den Maade mister den legemlige Sundhed og sjælelige Ligevægt, der er saa nødvendig for Børnenes Skyld. Det er derfor forbavsende, hvor mange arbejdende Kvinder der desuagtet har Energi nok til ved Læsning og Tænkning at stræbe efter aandelig Befrielse. Disse Kvinder lærer da snart at indsé, at Virksomhed ikke er ensbetydende med Frigørelse, men i bedste Tilfælde kun et Middel til denne. Den Kvinde, der udfører det grovere Arbejde, er under dette Synspunkt ikke daarligst stillet, om end hendes Fortjeneste undertiden kan synke ned til et Minimum af 4—5 Kroner om Ugen ⁵⁾. Kontoristinder, Damer paa Telefon- og Telegrafkontorer, Ekspeditricer, Opvartningsjomfruer i offentlige Lokaler, saa vel som Tjenestepiger i private Hjem — alle disse, der ofte staaende maa betjene Publikum, og som desuden ikke sjældnen maa undvære baade Natte- og Søndagshvile, er faktisk mest slavebundne af deres Arbejde, der lænker dem 15—16 Timer i Træk, og for hvilket de lønnes med 3—4, højst 7—800 Kr. om Aaret! Man kan ikke undre sig over, om en eller anden af dem skaffer sig hin forøgede Indtægt, som Arbejdsgiveren undertiden regner med, naar han mod ringe Løn ansætter smukke Piger i sin Forretning! Eller over at Kvinder, der slider sig op i Butiker, ved Telefoner, ved Post- og Telegrafvæsenet, ofte bliver hysteriske, ja sindssyge eller Selvmordersker.

For alle disse Forhold er Kvindesagskvinderne ikke blinde, de kræver jo éns Lønninger for Kvinder og Mænd og fremhæver — stundom med Rette, stundom med Urette — hvor usselt Kvindernes Arbejde bliver betalt. Men de indsér ikke, at de selv har bidraget til

dette Onde ved at hidse Kvinden ind paa alle optænkelige Felter, som herved blev overfyldte, hvad atter forarsagede de lave Lønninger. Der skal nemlig mere til end blot at *aabne* Arbejdsomraader for Kvinden, om hun ikke dér skal faa sin Livskraft udsuget, ikke før Tiden miste sin Ungdoms Friskhed og Ynde, — Mulighederne for Udvikling og Lykke som Menneske, Hustru og Moder! —

Sér man videre end til nogle Tusinder af Overklassens Kvinder i vellønnede Stillingen, da er det sørgelige Resultat af Kvindens saakaldte Frigørelse, at hun i vort Aarhundrede har mistet mere og mere af sin Frihed! Mod Kvindesagskvindernes Vurdering af Kvindens ydre Virksomhed har jeg derfor — alt i Aartier — i mine Tanker rettet den Indvending, som hos Feuerbach kom saaledes til Orde: »*Die Mittelmässigkeit wägt immer richtig, nur ihre Wage ist falsch!*«

*

*

*

Hvorhen vi end vender vort Blik, til Evropa eller til Amerika, overalt finder vi derfor nye Misforhold som Følge af de nye Forhold, der er indtraadt med Frigørelsen af den kvindelige Arbejdskraft, Storindustriens Udvikling, Hjemmearbejdets Omdannelse og denne, hos Kvinderne stadig om sig gribende Anskuelse, at: »Cølibatet er Fremtidens Aristokrati« — for at citere en fremragende Kvindesagskvinde!

— Dog — en Daare den, der ønskede en Ændring af Misforholdene gennem en Reaktion, der atter vilde be-

røve Kvinden en eller anden væsentlig Frihed vedrørende hendes Arbejdsvalg eller Livsplaner.

Udviklingen fører mod et nyt Samfund, hvor alle er nødt til at arbejde, og alle kan faa Arbejde. Hvor alle vil komme til at virke — men kun til Maade — under sunde Forhold og mod tilstrækkelig Løn. Der vil ingen Kvinde — ugift eller gift — ved opslidende Arbejde for Udkommet miste de Kræfter, hun som Moder har behov. Og i de fleste Tilfælde vil hun sikkert med Glæde modtage de Kaar, Samfundet vil byde hende, idet hun virker for dette som Moder og Opdragerinde.

Men et saadant Samfund er fjernt. — Ved enhver social Foranstaltning gælder det da at undersøge, om den nærmer os til eller fjerner os fra dette Ideal, om den fremmer eller hæmmer den Tanke, der endelig vil forvandle alt: at Produktionen er til for Menneskenes Skyld, ikke Menneskene for Produktionens. At Arbejdet er til for Frihedens Skyld, ikke Friheden for Arbejdets!

Da jeg i 1896 — i *Misbrugt Kvindekraft* — forsøgte at bevæge Kvinderne til en Prøvelse af Kvindesagens Følgeslutninger, var min Prøve-Sætning denne: Vi maa i vore Kulturplaner gaa ud fra, *enten*, at Moderstillingen er Kvindens væsentligste Kald, og Maaden, hvorpaa hun fyldestgør dette Kald, er af Betydning for Samfundet, af denne Grund bør vi da ændre de Forhold, der berøver Kvinden Moderlykken og Børnene Moderens Omhu; *eller* vi maa gaa ud fra, at Moderstillingen *ikke* er det væsentligste — og alt maa da vedblive at gaa, som det gaar. Da vil en ydre Virksomhed med dens Tilfredsstillelse af Skaberglæden, Ærgerrigheden, Vindesygen, Nydelsessygen,

Uafhængigheden mere og mere blive det Maal, Kvinden har for Øje, naar hun udkaster sine Fremtidsplaner, det, hvorefter hun indretter sin Levevis, omdanner sine Følelser. Den naive Tro, at enhver Kvinde følger sin Natur, dersom hun blot frit kan gøre det, røber en fuldkommen Mangel paa Kendskab til Psykologi som til Historie. Et tilstræbt Ideal, Tidens herskende Anskuelser over Vold mod Naturen, hvad t. Eks. det attende Aarhundredes eller den middelalderlige Askeses vantrevne og forkuede Moderfølelse vidner om. Og af et nyt Ideal drages i vore Dage utallige Kvinder bort fra Hjemmene mod et mere udadvendt Liv.

5-80 → Jeg vil Kvindens sande Frihed. Det vil sige, jeg vil, at hun — enten hun er Undtagelseskvinde eller som Kvinder er flest — skal kunne følge sin Natur. Men den Anskuelse, Kvindesagskvinderne udbreder om Hverdags-Kvindens Natur og Maal, over Vold mod de fleste Kvinders virkelige Natur!

Det er et af Tidens mange mærkelige Tegn, at medens Kvinder forkynder Kvindens Ret og hendes Vilje til at arbejde og skabe, uhæmmet af Familiebaand, fremhæver Mænd — t. Eks. *Ibsen* i *Naar vi døde vaagner* — at Livets store Syndefald er Krænkelsen af Kærlighedens Lov, og at ogsaa Manden derved forringer ikke blot sin Personlighed, men sin Skaberkraft.

Man tør haabe, at naar Mændene saaledes nærmer sig Kvindernes tidligere Opfattelse af Kærligheden, medens derimod Kvinden begynder at betragte Erotiken som en lille Episode ved Siden af den egentlige Livsopgave — en Episode, hun giver Karakteren af den sensuelle, senti-

mentale, platoniske eller sportsmæssige Flirt, og som i det Hele behandles som en Leg, det er let at glide ind i og let at glide ud af, da vil af dette nye Ekstremernes Møde uanede Lidelser fremstaa, aabenbarende den saaledes »frigjorte« Kvinde hendes eget Væsens evige Love, dem hun ikke kan frigøre sig fra uden at gaa til Grunde.

Ikke for en eneste enligstillet Kvinde vil jeg rejse blot den svageste Hindring mod frit at gaa sin egen Vej — den føre hende saa til de usædvanligste Arbejdsomraader, de ejendommeligste Forsøg paa at leve Livet! Men jeg vil — for Kvindernes egen Skyld, for Børnenes, for Samfundets Skyld — at baade Kvinder og Mænd alvorligt skal gennemtænke og overveje den nuværende Sagernes Tilstand og indsé, at i den nærmeste Tid maa der vælges ét af to: enten en Omdannelse af Samfundets nuværende Tænke- og Arbejdsmaade, saa at Flertallet af Kvinderne gengives til Moder-Kaldet, eller en Opløsning af Hjemmene og til Erstatning forskellige Fælles-Indretninger. — Et tredje gives ikke.

*

*

*

Kvindens hele egoistiske Selvhævdelse, al hendes Stræben efter Individualisering og hendes midlertidige Løsriven sig fra Hjemmet og Familien, har uden Tvivl været nødvendig for at indprænte Manden saa vel som Samfundet: at Kvinden ikke er blot Kønsvæsen, ikke udelukkende henvist til Manden, Hjemmet og Familien — af hvilken Art alt dette end maa være! Først paa

denne Maade lærte Kvinden frit at vælge sit Kald som Hustru og Moder, først derved vandt hun Ret til i Hjemmet og Familien at blive betragtet som Mandens jævnbyrdige i aandelig Henseende, et i sin Art lige saa fuldkomment Menneske!

Men lad os indse, at denne Kvinde-Egoismens Tid nu maa følges af en ny, hvor en Følelse af Solidaritet med Slægten vaagner, og i hvilken Kvinden lærer at forstaa, at hun bedst kan tilføre denne sin frigjorte og udviklede menneskelige Personlighed ved først og fremmest at virkeliggøre sine Bestemmelser som Kvinde. Rigsdag og Presse, Borgerrepræsentanter, Regeringer, Freds- og Arbejderkongresser, Videnskab, Literatur — alt vil fremdeles arbejde med yderst ringe Resultat, saalænge Kvinden ikke indser, at Samfundets Omdannelse begynder med det endnn ufødte Barn, med Betingelserne for dets Tilblivelse, for dets fysiske og psykiske Opdragelse. Saalænge hun ikke fatter, at det er de nye Instinkter, de nye Følelser, Begreber og Tanker, som Fædre og Mødre lader gaa over i Kød og Blod hos deres Børn, at det er dem, der skal omdanne Tilværelsen, og saa længe hun ikke forstaar, at først engang i Tiden, naar en ny aandelig Jordbund i Slægtled efter Slægtled har aflejret sig, kan de store, hele Livet fornyende Tanker spire frem!

Indtil dette skér, vil alle de mangetusindaarige Misbrug, den politiske Uretfærdighed, den økonomiske Kamp, alle de samfundsfortærende Misforhold gentages fra Slægt til Slægt af de samme Mennesker — om end i nye Skikkelser. Tænkere vil stedse finde nye Idéer, Videnskabsmænd nye Fremgangsmaader og Systemer, Kunstnere

nye Skønhedsværdier. Men i det store og hele vil alt blive sig selv ligt. Først naar Kvinden vil lytte til det Budskab, Livet forkynnder hende — at ved hende skal Frelsen komme — først da vil Jordens Aasyn blive nyt at skue! Alle Festtaler om »Moderens høje Opgave« og »Opdragelsens store Kald« er og bliver kun — Fraser, indtil man indsér, at det beror paa den fysiologiske og psykologiske Omdannelse af Menneskets Natur, om Humaniteten og Kulturen engang skal sejre over Dyriskheden.

Men denne Omdannelse kræver en saa absolut ny Opfattelse af Moderens Kald, en saa uhørt Kraftanspændelse, en saa uafslædig Inspiration, at den Kvinde, der tror, at hun samtidig kan udføre andet værdifuldt Arbejde eller frembringe andre værdifulde Værker, aldrig har blot forsøgt at opdrage! Den mangetusindaarige Slendrian — at narre, kæle for, knubse og slaa sine Børn — er ikke Opdragelse! Der hører uendelige Kræfter til for at fyldestgøre sine Forpligtelser mod et eneste Barn. Ikke at man skal vie Barnet al sin Tid, men Barnet skal opfylde vor Sjæl, som Videnskabsmanden er opfyldt af sin Forsken, Kunstneren af sit Værk: man maa have det med i sine Tanker, om man sidder i sit Hjem eller færdes ude, om man staar op eller lægger sig til Hvile! Det er dette, der lægger Beslag paa alle ens Kræfter, langt mere end de Timer, man umiddelbart helliger Barnet — just dette bevirker, at den, der føler det, at være Moder, som noget alvorligt, altid maa møde til sin ydre Virksomhed med en delt Sjæl og splittede Kræfter.

Derfor kan en Moder kun lejlighedsvis ofre sig for Samfundsopgaver, dersom hun vil vie sine Børn den væsentlige Del af sin Virksomhed; derfor burde hun helt fritages for Erhvervs-Arbejde i de Aar, der er de vigtigste for Børnenes Opdragelse.

Aldrig har jeg, hverken i Over- eller Underklassen, hørt nogen Moder, som enten var nødsaget til at arbejde for Udkommet eller ved sin Begavelse følte sig foranlediget til kunstnerisk Frembringelse, og som ikke led ved det umulige i tillige at skulle varetage sine Pligter mod Børnene under deres Opvækst.

Fru Adele Gerhard og Frøken Helene Simon har under Titlen *Mutterschaft und Geistige Arbeit* offentliggjort en meget interessant Enquête, i hvilken jeg fandt min deri meddelte lagttagelse stadfæstet: at den Moder, der selv vil være Opdragerinde og samtidig gøre Fyldest i et Kald eller udøve en eller anden offentlig Virksomhed, kan i ingen af disse Henseender give noget helt, men yder med delt Sjæl og Sind en halvgod Opdragelse og halvgodt Arbejde. Enhver virkelig Moder, der stillede sig et højt Maal for sit Arbejde saa vel som for sin Opdragelse, har ærligt indrømmet dette. Det lykkes derimod for dem, der i den ene eller i begge Retninger er Dilettanter, saa nogenlunde at forene disse to forskellige Virkefelter.

Fra Kvindesagskvindernes Side svarer man mig herpaa: at ved en fornuftig, naturlig Maade at leve Livet paa vilde Moderens Stilling blive uendelig meget lettere og derfor særdeles vel forenelig med en Virksomhed. Videre: at Børnene hurtig vokser fra Moderens Varetægt og Opsyn, og at hun da igen vil kunne ofre sig helt for

sit Arbejde. Desuden siger man: Moderskabet er ikke en ubetinget Pligt — hver især har fuld Ret til i denne Henseende at stille sine individuelle Krav. En ønsker at blive Moder, en anden ikke. En gifter sig i Haabet om at blive Moder, en anden med det Forsæt ikke at blive det. Den tredje gifter sig slet ikke. Ethvert Forsøg paa alment at behandle et Spørgsmaal, i hvilket den individuelle Frihed har fuld Ret til at gøre sig gældende, er, mener man, en Reaktion. Fuld Frihed for Kvinden til i som udenfor Ægteskabet at vælge og fortsætte sit Arbejde! — Fuld Frihed til at vælge eller undvære Moderens Kald! — Det er Vejen til Kvindens Frigørelse, og denne Vej skal Fremskridtet følge! Den sociale Udvikling, der har nødvendiggjort Kvindens Selverhverv, tvinger det desuden i denne Retning. Ligesom Kvindens huslige Arbejde bliver gjort til Industri, vil Kvindens Moderpligter blive fyldestgjorte kollektivt; og de Vanskeligheder, hvorpaa de saakaldte reaktionære støtter deres Paastande mod Kvindesagen, vil da fremtidig kun forekomme som Undtagelser.

Overfor disse Argumenter har jeg allerede ovenfor bemærket, at jeg tilfulde indrømmer det kvindelige *Individs* Ret til at følge sine egne Veje, at vælge sin egen Lykke eller Ulykke. Jeg har altid talt om *Kvindekønnet* i sin Helhed, om Samfundet i sin Helhed.

Fra dette almene, ikke fra det individuelle Synspunkt søger jeg at overbevise Kvinderne om, at det hævnner sig paa Individet, paa Nationen, og endelig paa Racen, dersom Kvinden lidt efter lidt ødelægger sit fysiske og psykiske Væsen, sin Evne til at være Moder.

Men vore Dages Kvinde er ikke egnet til at være Moder! Hun bliver det først, naar hun har opdraget sig selv til Moder- og Manden til Faderværdigheden, for at de begge i Forening kan begynde Opdragelsen af den Slægt, der engang skal danne hint Samfund, i hvilket den endnu fjerne Morgenrøde vil kaste sine Straaler over det fuldkomne Menneske — »Overmennesket!«

III.

OPDRAGELSE.

Allerede i *Werther* har *Goethe* vist det klare Blik for Betydningen af en individualistisk og psykologisk Opdragelse, som vil komme til at udmærke »Barnets Aarhundrede«. Han gør nemlig opmærksom paa, hvorledes den fremtidige Viljestyrke ligger gemt i Barnets Egensind og Selvraadighed, hvorledes hver af Barnets Fejl indeholder en fuld og frisk Spire til noget godt. »Jeg gentager stedse,« siger han, »hine gyldne Ord af Menneskenes Lærer: Uden at I bliver som Børn! og disse Væsner, der er vore Lige og burde være vore Forbilleder, dem behandler vi som Undersaatter. De maa ikke have nogen Vilje! — Har vi voksne da ingen? Og hvorfor skal vi da have vor Forret? — Fordi vi er ældre og klogere? — Gode Gud! fra Din Himmel sér Du gamle og unge Børn og intet andet; og hvilke der mest volder Dig Glæde, det har Din Søn alt for længe siden forkyndt! Men — Menneskene tror paa ham og adlyder ham ikke! — Det er allerede en gammel Historie — og de danner deres Børn efter dem selv« Samme Udtalelse kan anvendes om Nutidens Opdragere, der altid taler om Evolution, Indivi-

dualitet og naturlige Anlæg, men som ikke adlyder de nye Bud, paa hvilke de tror. De opdrager stadig, som troede de endnu paa Menneskenes medfødte Synd, hin Arvesynd, der vel kan tøjles, tæmmes, kues, men ikke forvandles, medens den nye Tro just rummer Goethes nys anførte Tanke: at enhver Fejl kun er en haard Skal, der gemmer Spiren til en Dyd. Selv moderne Mennesker hylder ved Opdragelsen den gamle medicinske Regel: »Med ondt skal ondt fordrives« og følger ikke den nye Fremgangsmaade: mere og mere at erstatte Lægemidlet med Hygiejnen!

At lade Naturen roligt og langsomt hjælpe sig selv og blot at paase, at Forholdene understøtter Naturens eget Arbejde, det er Opdragelse.

Men hverken de haarde eller de ømme Forældre ænser den Sandhed, som Carlyle udtalte i Sætningen: at Kendemærket paa ædel Genialitet er stærke, vilde Følelser, over hvilke man øver et jernfast Herredømme. Enten søger man at udrydde Lidenskaberne, eller man forsømmer at lære Barnet at tøjle dem.

At undertrykke Barnets eget Væsen og overfylde det med andres, det er den gængse pædagogiske Forbrydelse, som begaas ogsaa af dem, der højt forkynder: at Opdragelsen kun burde uddanne Barnets egen individuelle Natur!

Man er endnu lige saa lidt overbevist om, at Barnets Egoisme er berettiget, som man er overbevist om Muligheden af at kunne forvandle ondt til godt.

Først naar man opdrager Barnet ud fra den Forvisning, at en Fejl ikke kan sones eller udslettes, men stedse maa drage sine Følger efter sig — samt at den

under en fortsat Evolution kan forvandles ved en langsom Tillem্পning efter Omgivelserne —, først da vil Opdragelsen begynde at blive en Videnskab, en Kunst. Man vil da ophøre at tro paa de undergørende Virkninger af en pludselig Indgriben.

Da vil man ogsaa paa det psykologiske Omraade handle efter Grundsætningerne om Energimængdens Uforanderlighed og gaa ud tra, at de sjælelige Anlæg aldrig kan udryddes, men kun ét af to: underkues eller hæves til en højere Værdi.

*

*

*

Der ligger en dyb Sandhed i *Md. Staëls* Ord, at den, der kan lege med Børn, tillige kan lære dem noget. Selv at blive som Barn er den første Betingelse for at kunne opdrage Børn.

Men hermed menes ikke den nedladende Pjatten og Pjanken, som Børn øjeblikkelig gennemskuer og dybt afskyr. Der menes, at lade sig gribe af Barnet lige saa helt og enfoldigt, som det selv gribes af Tilværelsen; virkelig at behandle Barnet som sin Lige, d. v. s. at vise over for det den samme Tilbageholdenhed, samme Finfølelse og samme Tillid, som man viser overfor en voksen, ikke at paavirke Barnet ved sine Krav om, hvad man vil, at det skal være, men gennem Indtrykket af, hvad man selv er, og ikke at møde Barnet med List eller Vold, men med dets egen Alvor, dets egen Ærlighed.

Rousseau siger et eller andet Sted: »Al Opdragelse strander paa, at Naturen hverken skaber Forældrene til Opdragere eller Børnene til at opdrages« Tænk om man endelig en Gang begyndte at følge denne Naturens Anvisning, at indsé, at den største Hemmelighed ved Opdragelsen bestaar i — ikke at opdrage.

Vor Tids Opdragelse begaar sin største Fejl mod Barnet ved ikke at lade det være i Fred. Fremtids-Opdragelsen vil derimod have til Maal at skabe en Verden, der er skøn i indre som i ydre Henseende, og hvor Barnet kan vokse og bevæge sig frit, indtil det støder paa den urokkelige Grænse for andres Ret. Først da vil de voksne kunne faa et virkelig dybt Indblik i Barnets Sjæl, der nu som oftest kun er et stænget Rige. Thi det er den naturlige Selvopholdelsesdrift, der bringer Barnet til at lukke sit Indre for den Opdrager, som retter urimelige Spørgsmaal til det, f. Eks. hvad det tænker paa, et Spørgsmaal, Barnet næsten altid besvarer med en Usandhed; for den Opdrager, der hensynsløst hæmmer Barnets Tanker og Tilbøjeligheder, forraader eller latterliggør dets sarteste Følelser, overfor Fremmede retter dets Fejl eller lovpriser dets Egenskaber, ja, som stundom udnytter Barnets Fortrolighed til Bebrejdelser.

Den Sætning, at intet menneskeligt Væsen lærer at forstaa, men højest at vise Fordragelighed mod et andet, gælder frem for alt om det indbyrdes Forhold mellem Forældre og Børn, hvor netop det dybeste i Kærligheden, Forstaaelsen, næsten altid mangler.

Forældrene indser ikke, at ingensinde i Livet er Freden, den indre Fred under al den ydre Bevægelighed, mere fornøden end i Barneaarene. Barnet har sin egen

uendelige Verden at finde sig til Rette i, at erobre, at drømme sig ind i — men hvad møder det? Hindringer, Indgriben, Rettelser den hele lange Dag. Altid skal Barnet lade noget være eller gøre noget andet, synes eller ville noget andet end, hvad det selv gør, synes eller vil. Altid skal det drages i en anden Retning end den, i hvilken dets Hu fører det. Og alt dette sker kun af idel Ømhed, af Iver for at rette, raade, hjælpe, tilslibe og polere dette lille Menneske-Æmne, saa at det bliver fuldkomment svarende til Begrebet: Dyds-mønster!

Jeg har hørt et lille Barn paa tre Aar blive kaldt »stygt,« fordi det vilde ud i Skoven, mens Barnepigens vilde have det med sig i Byen, og en lille seksaarig Pige fik Prygl, fordi hun havde været »stygt« mod en Legekammerat, det vil sige, kaldt hende en »Gris« — en Tiltale, der kunde virke meget opdragende paa den altid smudsige Legekammerat. Begge disse Eksempler er betegnende for den Maade, paa hvilken Barnets sunde Instinkter sløves. Aldrig strømmede Ord friere ud af et Barnehjærte, end da en lille Dreng spurgte sin Moder — efter at hun havde skildret ham de »artige« Børns Himmel —, om hun ikke nok troede, at han fik Lov til Lørdag Aften at komme ned i Helvede og lege med de uartige Drenge, naar han hele Ugen havde været artig i Himlen!

Dybest inde føler Barnet nemlig, at det ogsaa har Ret til at være »stygt« — en Ret, de Voksne saa rigelig benytter sig af —, og ikke blot til at være stygt, men til at maatte være i Fred med sin Ret, overladt til dens Farer og til dens Glæder!

Af enhver »Udyd« at udlede den tilsvarende »Dyd«, det er at besejre det onde med det gode. Alt andet er at besejre det af Naturen stærke med svage Midler, der ikke vil bestaa den Prøve, paa hvilken Livet senere sætter disse kunstige Dyder.

Man bør overvinde det onde med det gode, det er en af hine Sandheder, der forekommer saa simple, naar de udtales; men faktisk er intet mere vanskeligt end i saa Henseende at vælge de virksomme Midler. Det er langt lettere at sige, hvad man ikke bør gøre, end hvad man kan gøre for at forvandle f. Eks. Egensindighed til Karakterstyrke, Snuhed til Klogskab, Behagesyge til Elskværdighed, Rastløshed til Foretagsomhed. Og dette kan først ské, naar man indsér, at det onde — for saa vidt det ikke er en Følge af en Attavisme fra tidligere Kulturtrin eller en Perversitet — er lige saa naturligt og uundværligt som det gode, og at det kun er ved at faa Eneherredømmet, at det bliver et Onde.

Opdrageren vil med ét Slag have Barnet fuldt færdigt og fuldkomment. Han paatvinger det en Regelbundethed, en Selvbeherskelse, en Pligtopfyldelse, en Ærlighed, som den voksne senere i en forbavsende Fart vænner sig af med!

Hvad Børnenes Fejl angaar, da gælder det — i Hjemmet saa vel som i Skolen —, at man sigter Myg, men daglig lader Børnene sluge de voksnes Kameler!

Kunsten at opdrage bestaar i: de ni Gange af ti at kunne lukke Øjnene for Barnets Fejl, at vogte sig for de umiddelbare Indgreb, der i Reglen er Fejlgreb, men i Stedet at have hele sin Opmærksomhed henvendt paa de Omgivelser, i hvilke Barnet vokser op, og af yderste

Evne vogte paa sin egen Opdragelse. En Opdrager, som daglig og maalbevidst opdrager sine Omgivelser og sig selv, er endnu sjælden at træffe. De fleste Mennesker lever videre paa Renter og Kapital af den Opdragelse, de éngang har faaet, og som maaske gjorde dem til Dydsmønstre og derved betog dem al Trang til videre Selvopdragelse!

Men kun ved stadig selv at være i Vækst og i uaf-ladelig Vekselvirken med det bedste i sin Tid, bliver man lidt efter, lidt et nogenlunde godt Selskab for sine Børn!

At opdrage et Barn — det er at bære sin Sjæl i sine Hænder, at vandre paa en smal Sti. Det er, aldrig at udsætte sig for i Barnets Blik at møde den Kulde, som uden Ord røber, at Barnet finder os utilstrækkelige eller uberegnelige. Det er ydmygt at forstaa, at der er utallige Muligheder for at skade Barnet, men faa kun for at gavne det. Hvor sjælden kommer Opdrageren i Hu, at Barnet alt i fire-fem-Aars Alderen gransker og gennemskuer den voksne, at det med skælvende Ømtaalighed reagerer efter ethvert Indtryk! Den flygtigste Mistro, den ringeste Taktløshed, den mindste Uretfærdighed, den letteste Spot kan efterlade livsvarige Vunder i Barnesjælen, mens paa den anden Side en uventet Venlighed, en ædel Imødekommen, en retfærdig Vrede præger sig lige saa dybt i dette Sind, som man kalder blødt som Voks, men behandler, som var det af Hestelæder!

Den gammeldags Opdragelse, der — som Andrée sagde om sin egen — »blot bestod i at holde sig hel, ren og ærlig,« var relativt den bedste. Den vanskabte i alt Fald ikke Personligheden — om den end heller ikke skabte.

Medens i vore Dage blot *én* Hundrededel af Forældrenes Omhu burde anvendes paa at gribe ind i Barnets Liv, burde de nioghalvfemsindstyve Hundrededele anvendes til at lede uden at gribe ind, til at blive et usynligt Forsyn, gennem hvilket Børnene faar deres Erfaringer, og om hvilket de gør deres egne Betragtninger. Nu indprænter man Barnet sine egne Opdagelser, Meninger, Grundsætninger, idet man stedse forbedrer paa dets Handlinger. At man virkelig har for sig en hel ny Sjæl, et eget Jeg, hvis fornemste Ret er selv at faa Lov til at tænke over de Ting, der møder det — det er den sidste af alle de Erfaringer, en Opdrager høster. Ved en ny Sjæl forstaar han kun en ny Aargang af det gamle Menneske! Man lærer denne nye Sjæl ikke at stjæle, ikke lyve, at passe vel paa sine Klæder, at lære sine Lektier, at holde Hus med sine Lommepege, at adlyde Befalinger, ikke at modsige ældre Personer, at bede sine Bønner og engang imellem at slaas for at blive stor og stærk . . . Men hvem lærer den selv at vælge de Veje, den betræder, hvem aner, at Længslen efter disse, dens egne Veje kan være saa héd, at den strenge eller milde Dressur til Ensformethed gør hele Barndommen til en hemmelig Kval?

Barnet træder ind i Livet med Arv fra foregaaende Slægtled, og denne Arv modificeres gennem Tillem্পning efter Omgivelserne. Men Barnet frembyder tillige individuelle Variationer af Slægtstypen. Og dersom disse Ejendommeligheder ikke skal forsvinde under Tillem্পningen, maa den selvbestemte Kraftudvikling paa alle Maader fremmes og kun middelbart paavirkes, ved at

Opdrageren forstaar at give Følgerne af denne Kraftudvikling Sammenhæng og Eftertryk.

Men Nutidens Opdragere afvender Følgerne — ved haarde eller ved milde Indgreb — i Stedet for at lade dem virke i deres fulde Strenghed i alle de Tilfælde, hvor Barnet ikke tager ubodelig Skade deraf.

Hjemmets egne Skikke og de af Barnets Vaner, der staar i Forbindelse med Hjemmet, maa være urokkelige som Naturlove, dersom disse Vaner virkelig har nogen Betydning. *Amiel* siger med Sandhed, at Vaner er de Principer, der er blevne til Instinkt, de Principer, der er forvandlede til Kød og Blod. »At skifte Vaner,« fortsætter han, »er at ramme Livet i dets Substans, thi Livet er kun et Spind af Vaner«

Hvorfor bliver dybest alt sig selv ligt, Aarhundred efter Aarhundred? Hvorfor vedbliver »højt civilicerede, kristelige« Folkeslag at udplyndre hinanden og kalde det Udvexling, at massemyrde hverandre og kalde det Nationalitetsfølelse, at undertrykke og kalde det Statskunst?

Fordi hin Drift, som man tror ved Tugt at have uddyddet hos Barnet, bryder frem i enhver ny Generation, naar Kampen for Tilværelsen begynder — for Individet i Samfundslivet, for Samfundet i Statslivet. Thi Opdragelsen, som den nu er, omdanner ikke, men undertrykker blot hine Liden-skaber.

Derfor er faktisk ikke en eneste af den vildes Liden-skaber bleven virkelig overvunden i Menneskeheden. Menneskeæderiet maaske? — Men hvad der fortælles om evropæiske Skibsbesætninger og sibiriske Forbrydere, viser, at under gunstige Betingelser kan selv denne Drift genopstaa, skønt Flertallet af Menneskene har en med-

født dyb Modbydelighed for Menneskeæderi. Bevidst Incest turde ligeledes — trods enkelte Undtagelser — være de fleste modbydelig, og hos en Del Kvinder er Kyskhed — Enhed mellem Legemet og Sjælen i Henseende til Kærligheden — en uvilkaarlig Naturbestemmelse. For et Mindretal endelig vilde det være »en fysisk Umulighed« at myrde eller stjele!

Hermed turde jeg have udtømt alt, hvad Menneskeheden, siden den blev sig historisk bevidst, har vundet saa umisteligt, at det er gaaet over i »Kød og Blod.« Og kun dette kan holde Stand overfor »Fristelsen« under enhver Form.

Sprogbrugen rummer en dyb psykologisk Sandhed, naar den taler om »løsslupne Lidenskaber,« thi ved Nutids-Opdragelsen bliver Lidenskaberne i Virkeligheden kun Rovdyr, som er indespærrede i Bur!

Medens man taler smukke Ord om den individuelle Udvikling, handler man mod Børnene, som om de ikke var selvstændige Væsner, men kun skabte til deres Forældres Glæde, Stolthed og Behag. Og da dette fremmes bedst, ved at Børnene bliver som alle andre, tilstræber man tidlig at gøre dem til ærbare og dygtige Medlemmer af Samfundet.

Men gælder det at opdrage Barnet til Samfunds-Menneske, er det ene rette Udgangspunkt at behandle det som saadant, medens man samtidig styrker dets Mod til at blive et individuelt Menneske.

Gennem planmæssigt ordnede Erfaringer vil den nye Tids Opdrager gradvis lære Barnet at forstaa dets Plads i Tilværelsens store Sammenhæng og dets Ansvar overfor alt, hvad der omgiver det, medens han paa den

anden Side ikke vil undertrykke nogen af Barnets individuelle Livsytringer, før saa vidt de ikke er til Skade for Barnet selv eller andre. Man vil søge at tilvejebringe den rette Ligevægt mellem *Spencers* Forklaring af Livet som en Tillempning til de omgivende Forhold og *Nietzsches* Forklaring som Viljen til Magt.

Under Tillempningen spiller Efterlignelsen ganske vist en stor Rolle, men den individuelle Magtudfoldelse er lige saa betydningsfuld, thi gennem Tillempningen faar Livet blot en fast Form, men gennem Magtudfoldelsen faar det tillige et nyt Indhold.

Som jeg ovenfor bemærkede, taler de fleste moderne tænkende Mennesker vidt og bredt om Personlighed, men desuagtet fortvivler de, naar deres Børn ikke ligner alle andres, eller saasnart de ikke hos disse kan fremvise al den Dyd, Samfundet forlanger! Derfor dresseres Børnene til at lægge Baand paa deres Natur — for senere som voksne igen frit at lade den raade! Man har hidtil næppe engang havt Anelse om, hvorledes nye Mennesker skabes, derfor kommer endnu bestandig de gamle Typer igen: de flinke Fyre, de søde unge Piger, de hæderlige Embedsmænd o. s. v. Men nye Typer med højere Idealer — en Vandrer paa ukendte Veje, Tænker af utænkte Tanker, istand til hine »Forbrydelser,« der bryder nye Baner — saadanne fremstaar sjælden blandt alle disse velopdragne.

Naturen selv gentager ganske vist Grundformerne, men den gør tillige altid smaa Afvigelser. Det er jo derved, at de forskellige Arter — ogsaa Mennesket — er blevne til. Men med Hensyn til sin egen højere Udvikling indsér Mennesket endnu ikke Betydningen af denne

Naturlov. Det vil, at alle de Følelser, Tanker og Meninger, der anses for gode, skal genfrembringes i enhver ny Generation. Paa denne Maade faar man ingen nye Individuer, kun mere eller mindre kloge, dumme, velsindede eller ildesindede Eksemplarer af Arten: Menneske! Overleveringerne af Abens Instinkter fordobler hos Menneskeheden Virkningerne af Arvelighedsloven, og Konservatismen er derfor indtil videre stærkere blandt Menneskene end deres Stræben efter at frembringe nye Arter. Men det sidste er værdifuldest. Langt fra at raade Barnet til at »gøre som alle de andre,« burde Opdrageren tværtimod glæde sig, naar han opdager afvigende Tendenser hos Barnet. At tage andres Meninger til Rettesnor, har til Følge, at man tillige underordner sig deres Vilje og derved bliver en Del af hin store »Hjord,« som »Overmennesket« styrer i Kraft af sin Vilje, en Vilje, der aldrig kunde komme til at herske over en Samling af udprægede Personligheder! Man har med Rette bemærket, at de eksentriske Folkefærd — som t. Eks. Englænderne — opnaar den største politiske og sociale Frihed, fordi den personlige Selvstændighedsfølelse heldigt evner at udvide den af Lovene tildelte Frihed.

Det er derfor væsentligt for det heles Fremskridt — for Slægtens saa vel som for Samfundets — at Opdrageren vækker, opmuntrer og begunstiger Selvstændighedsfølelsen, Modet til at afvige, hvor det ikke krænker andres Ret, og hvor Afvigelsen ikke udelukkende er Følge af en Trang til at gøre Opsigt. At give Barnet Mod til med rolig Samvittighed at tage Afstand fra en almindelig Mening, en tilvant Følelse, er en Grundbetingelse for at opdrage en individuel ikke blot en kollektiv Samvittighed

som den, de fleste Mennesker for Tiden er i Besiddelse af! Frivillig at bøje sig for den ydre Lov, som ens egen Samvittighed har prøvet og godkendt, ubetinget at adlyde den uskrevne Lov, man selv har paalagt sig, og følge den, selv om man derved kommer til at staa ene med Alverden imod sig — det er at have en individuel Samvittighed.

Det er saa at sige en Kendsgerning, at man baade i Hjemmet og i Skolen mishandler netop de originale Børn, de i ualmindelig Grad begavede. Ingen har Blik for, hvad der rører sig i det vanskelige, det støjende, det indesluttede eller det hæftige Barn, og navnlig i denne Henseende viser Mødre og Opdragere en ynkelig Mangel paa Evne for den mest elementære Del af Kunsten at opdrage, den, at kunne »se med Øjne« *) og ikke med pædagogiske Læresætninger i Hovedet!

Selvfølgelig venter jeg ikke nogen Forstaaelse af den Betydning, Magtudfoldelsen har for Barnet, hverken af Samfundsstøtterne med deres konventionelle Sædelighed eller af de Kristendoms-Bekendere, der mener, at Menneskets syndige Natur maa bøjes til Anger og Ydmyghed, og at det syndige Legeme — det urene Dyr — skal tæmmes med Riset, en Teori, for hvilken de anfører Biblen som Støtte!

Jeg taler kun til dem, der tænker nye Tanker, og derfor burde holde op med at opdrage efter de gamle. Disse indvender imidlertid, at de nye Tanker om Opdragelsen ikke lader sig udføre! Men Sagen er simpelthen, at deres nye Tanker ikke har gjort dem til nye Menne-

*) Carlyle.

sker. Det gamle Menneske i dem har hverken Ro, Tid eller Taalmodighed til at danne deres egen og Barnets Sjæl efter de nye Tanker.

De, der »har forsøgt Spencer men været uheldige« — fordi *Spencer* kræver Intelligens og Taalmodighed! — indvender, at Barnet jo maa lære at lyde, at det gamle Ord har Ret: »Den Gren, som kroget skal vorde, maa tidlig kroges!« o. s. v.

»Kroget« — det er just det betegnende Ord! »Kroget« efter den gamle Anskuelses Ideal: Selvfornægtelse, Ydmyghed, Lydighed! Men det nye Ideal er, at Mennesket skal staa rankvoksent, oprejst, og derfor aldeles ikke skal bøjes, men kun understøttes, for at det ikke af Svaghed skal blive »kroget!«

Selv hos den moderne Opdrager træffes ofte denne raa Herskesyge, der bruser op ved Barnets Trods: »Du vil ikke,« siger Faderen eller Moderen, »jeg skal lære Dig, hvor din Vilje er; din Genstridighed skal jeg nok pille ud af Dig!« Men man »piller« ikke noget ud af Barnet, derimod pryglers man meget ind, der kunde været det fjernt.

Kun i de tre første Aar af Barnets Liv er en Art Dressur nødvendig for at skabe Forudsætninger for en højere Opdragelse. I denne Periode modtager Barnet i saa høj Grad sine Indtryk ad Sansningens Vej, at en let fysisk Smerte eller Nydelse ofte er det eneste Sprog, som det helt forstaar, og følgelig hos nogle Børn det uundværlige Middel til at indøve bestemte Vaner. Overfor andre Børn er haardere Midler, selv paa et saa tidligt Tidspunkt, ganske overflødige, og saa snart Barnet kan erindre et Slag, er det for gammelt til at faa det.

Ganske vist maa Barnet lære Lydighed, absolut Lydighed. Men er en saadan Lydighed fra den spædeste Alder bleven til Vane, da er et Blik, et Tonefald, et Ord tilstrækkeligt til at vedligeholde den. Opdragerens Dadlen bliver kun et virksomt Middel, naar den falder som en Skygge over Hjemmets ellers saa sollyse Luft. Har man forsømt at lægge Grunden til Barnets Opdragelse, mens dette er lille og dets Unoder »søde«, da vil man uden Tvivl finde *Spencers* Fremgangsmaade uanvendelig, naar det bliver ældre og dets Egensind ubehageligt.

Man skal ikke tale til det spæde Barn, men handle følgerigtigt og hurtigt. Ifølge *Rousseau* og *Spencer* bør Opdragerens Stræben allerede fra første Færd gaa ud paa, at ordne Erfaringerne til et sammenhængende Hele af Indtryk, gennem hvilke bestemte Vaner udvikler sig hos Barnet.

Smaa Børn bør t. Eks. tilrettevises, naar de stadig skriger. Har man overbevist sig om, at denne Skrigen ikke skyldes Sygdom eller andre Ubehageligheder, mod hvilke Barnet kun kan værne sig ved Skrig — da er det i Reglen ved Prygl, man bringer Skrigene til at forstumme. Men denne Straf besejrer ikke Barnets Vilje og danner i dets Sjæl kun den Forestilling, at de store slaar de smaa, naar de smaa skriger, og dette Begreb er ikke etisk! Fører man derimod Barnet bort, saa snart det begynder at skrige, og forklarer det, at den, der er til Plage for andre, ikke kan faa Lov til at være sammen med dem — og foregaar en saadan Afsondring ubønhørligt, da lægger man hos Barnet Grunden til den Erfaring, at man maa være alene, naar man opfører sig ubehageligt. I begge Tilfælde bringes Barnet til Tavshed

ved en Følelse af Ubehag. Men medens den ene Følelse fremkaldes ved en Handling, der over Tvang over Barnets Vilje, bevirker den anden lidt efter lidt dets Selvovervindelse af Viljen, tilmed ved en god Bevæggrund. Det ene Middel efterlader en lav Følelse, Frygten, det andet retter Viljen ved at sætte den i Forbindelse med en af Livets vigtigste Erfaringer. Den ene Straf rykker Barnet ned paa Dyrets Standpunkt, den anden indprenter det hin store Grundlov for Menneskenes Samliv: at dersom vor Lyst forvolder andres Ulyst, da vil disse enten hindre os i at følge denne Lyst, eller unddrage sig vor »Magt«.

Smaa Børn maa, ved Bordet som i det hele taget, vænne sig til god Opførsel. Dersom man øjeblikkelig fjerner Barnet, hver Gang en Unode eller en Uartighed gentager sig, saa vil det lære at opføre sig rigtigt af den rigtige Grund: at den, der er ubehagelig for andre, maa være alene. Smaa Børn bør t. Eks. lære at lade andres Sager være i Fred. Berøver man dem paa en eller anden Maade Evnen til at bevæge sig frit, hver Gang de har rørt ved en Ting uden at have Lov dertil, da lærer de snart, at Betingelsen for at kunne bevæge sig frit er, at man ikke volder andre Skade.

Overhovedet er de japanske tomme Værelser, som en ung Moder bemærkede, ideelle til at opdrage Børn i, medens vore moderne overfyldte Værelser er forkastelige. I de Aar, da Børnene faar deres egentlige Udvikling ved at røre, smage, bide, føle, famle o. s. v., hører de hvert Øjeblik: lad være! Vigtigst af alt for Barnets Natur saa vel som for dets Kraftudvikling er derfor et stort, solrigt Barneværelse med lyse, livlige Farver og prydet med smukke Litografier, Træsnit o. l. et Værelse, hvor de

kan faa den fulde Frihed til at bevæge sig. Men dersom Børnene, naar de er inde hos Forældrene, gør Støj, Uorden og Spektakler, da er en øjeblikkelig Forvisning det rette Middel til at lære dem at ære den større Verden, hvor andres Vilje raader, og hvor Barnet tilvisse skal skaffe Plads for sig selv, men tillige lære, at hver Plads, det selv indtager, har sine Grænser!

Gælder det om at skræmme Barnet for en Fare, da bør man lade selve Sagen virke skræmmende. Thi dersom Moderen f. Eks. slaar Barnet, fordi det rører ved Lyset, saa vil det gøre det, naar Moderen er ude; men lad det brænde sig — og Lyset faar nok Lov at være i Fred. Misbruger en Dreng sin Kniv, Bøsse eller lignende, maa Straffen være, at man indtil videre tager denne Genstand fra ham. De fleste Drengene vilde foretrække en Dragt Prygl for Tabet af den elskede Genstand, men kun Tabet bliver en virkelig opdragende Erfaring af Livets urokkelige Gang — en Erfaring, der ikke kan indprentes dybt nok!

Af Forældre, der »har begyndt med *Spencer*« men senere grebet til Pryglene, hører man t. Eks., at dersom Barnet er saa lille, at det ikke selv kan gøre sine Klæder istand, naar det har revet dem itu, da maa det jo straffes paa en anden Maade o. s. v. Men i den Alder skal Barnet slet ikke straffes for sligt, det skal blot have saa enkle og stærke Klæder, at det frit kan lege i dem. Senere, naar det virkelig kan tage sig i Vare, bliver den naturlige Straf, at det maa holde sig hjemme, naar det ved Skødesløshed ude har faaet sine Klæder plettede og iturevne. Desuden bør man lade det hjælpe til at gøre dem i Stand igen og tvinge det til af de

Penge, det selv har tjent, at købe Erstatning for, hvad det af Uagtsomhed har ødelagt. Er Barnet ikke punktligt og paapasseligt, maa det blive hjemme, hvor det gælder at komme ud med, og spise alene, dersom det kommer for sént til Maaltiderne. Med andre Ord, i alle Samlivets vigtige Sædvaner har man jævne Midler til at gøre disse Vaner til en anden Natur; selv om man ikke i alle Tilfælde kan anvende *Spencers* Fremgangsmaader, fordi de naturlige Følger undertiden vilde blive farlige for Barnets Sundhed eller virke for langsomt. Hvor man mener selv at burde gribe ind, gælder det om at handle hurtigt, følgerigtigt, uigenkaldeligt og fyndigt! Hvorfor lærer Barnet meget hurtigt, at Ilden brænder? Fordi den altid gør det. Men den Moder, som snart slaar, snart truer, den ene Gang underkøber, den anden Gang græder, ét Øjeblik forbyder for i det næste at tillade; som ikke holder sine Trusler, ikke tvinger til Lydighed, men kun uafsladelig gnaver og skænder, med ét Ord: den Moder, der »snart gjorde saaledes, snart saaledes og snart anderledes« — hun har ikke Ildens kraftige Opdragelsesevne!

At den tidligere strenge Opdragelse lykkedes som Grovarbejde, at den gav Karakteren et stilfuldt Tilsnit, skyldtes netop dens Ensartethed. Den var strengt følgerigtig, ikke — som nu — holdningsløs, vaklende mellem alle Arter af pædagogiske Fremgangsmaader og psykologiske Stemninger. Den kastede ikke Barnet frem og tilbage som en Bold i de voksnes Hænder. Nu foreviser man det snart og gør det snart latterligt, man drager det til sig for igen at støde det bort, kysser det halvt til Døde i det ene Øjeblik og kommanderer det i det næste!

Et voksent Menneske vilde blive vanvittigt, dersom spøgefulde Titaner blot én eneste Dag behandlede det paa samme Maade, som Børn behandles i aarevis! Et Barn bør ikke kommanderes, men tiltales lige saa høfligt som en voksen, for at det selv kan lære Høflighed. Man skal aldrig vise et Barn frem, aldrig tvinge det til Kærtegn eller overvælde det med Kys, hvilket i Almindelighed plager det og ofte lægger Grunden til seksuel Hyperæstesi. At gengælde Barnets Ømhedsbeviser, naar de er oprigtige, men gemme sine egne til de store Øjeblikke — det er et af de mange fine — men upaaagtede — Opdragelsesmidler! Man bør aldrig tvinge Barnet til at vise Anger eller bede om Forladelse, hvilket er den sikreste Maade at opdrage til Hykleri. En lille Dreng havde en Dag skældt sin ældre Broder ud, og man satte ham paa en Stol, for at han skulde »fortryde«. Da Moderen en Stund efter spurgte, om han nu fortrød, svarede han med et eftertrykkeligt Ja! Men Moderen, som saa en uheldsvarslende Funklen i hans Øjne, fandt sig foranlediget til at spørge, *hvad* han fortrød: »At jeg ikke ogsaa kaldte ham en Skurk!« brast det ud af den lille! Moderen var klog nok til nu og for bestandig at indstille »Angeren«.

Ligesaa betydningsfuld som den spontane Anger og den inderlige Bøn om Tilgivelse er, lige saa værdiløs er i dette som i andre Tilfælde den fremtvungne Sindsbevægelse. »Gør det Dig ikke ondt?« er et meget hyppigt Spørgsmaal til Børn. »Er Du ikke bedrøvet over, at din Broder er død?« — eller om hvad man nu venter, Barnet skal udtrykke sine Følelser. Men Barnet har Ret til at have eller ikke at have Følelser og til at nære sin Sympati og Antipati i Fred, ganske ligesom de voksne!

Nu saarer disse ofte ved deres Hensynsløshed Barnets ømtaalige Sind, og fremkalder uophørligt dets let vakte Modvilje. De Lidelser, som de voksnes Ufinhed paafører Børnene, hører til den endnu uskrevne Barnepsykologis Omraade. Og ligesom der er faa heldigere Opdragsmidler end det: at opfordre Barnet, naar det har handlet uret mod andre, til at betænke, om det vilde synes om selv at blive behandlet paa lignende Maade,— saaledes er den bedste Rettesnor for Opdrageren Vanen til i smaat som i stort at spørge sig selv: vilde jeg synes om at blive behandlet, som jeg nylig behandlede mine Børn? Forstaar Opdrageren tillige, at et Barn i de fleste Tilfælde lider mere end den voksne, saa lærer han maaske at omgaaes det med den fysiske og psykiske Finfølelse, uden hvilken dets Liv er en stadig Plage.

Om Gaver gælder det samme som om Følelser, Ømhedsbeviser. Gavmildheden bør kun fremelskes gennem Eksemplet; og frem for alt maa Barnet aldrig selv som Gave faa de Ting, det senere skal forære bort. En Gave bør altid medføre en Indsats af personligt Arbejde eller et Offer.

For at berede Barnet Glæden ved at give og Muligheden af selv at forskaffe sig smaa Nydelser og Fornøjelser saa vel som Evnen til at erstatte, hvad det ødelægger af sine egne eller andres Ejendele, bør det meget tidligt vænnes til at udføre bestemte Arbejder i Hjemmet og derfor at modtage en lille Betaling. Derimod burde et Barn aldrig belønnes for en tilfældig Tjeneste, enten det selv tilbyder sig, eller man beder det om den; thi kun den ubelønnede Tjenstvillighed udvikler en ædelmodig Glæde. Naar Barnet vil give noget bort, da bør

man ikke blot foregive, at man tager imod Gaven, thi man skaber derved den falske Forestilling, at man for intet kan nyde Glæden ved at være ædelmodig. Endnu forstaar Opdrageren mindst af alt at lade Barnet for hvert et Skridt møde det virkelige Livs Erfaringer og ikke at fjerne Tornene fra Roserne. Derfor mislykkes idelig selv »fornuftige« Metoder, og man nødsages til at gribe til Midler, der ikke staar i nogensomhelst Sammenhæng med Livets Virkelighed, fremfor alle til det Middel, der endnu kaldes et Opdragelses- men burde kaldes et Torturmiddel: Prygl!

*

*

*

Adskillige moderne Mennesker forsvarer Pryglene med den Paastand, at denne Straf ofte er mildere end de naturlige Følger af en Handling, og at den ved at virke kraftigst paa Erindringen hurtigst foraarsager Idéforbindelser.

Men hvilken Forbindelse? Med fysisk Smerte og Skam! Paa andre Omraader er man Skridt for Skridt kommen bort fra at opdrage og forbedre paa denne Maade. Afskaffelsen af Torturen, Hustugten og Pryglestraffen blev længe forhindret af Overbevisningen om deres Uundværlighed som Opdragelsesmidler. Men, svarer man, Barnet er kun som et Dyr og maa opdrages som saadant! De, der svarer saaledes, véd intet hverken om Børn eller om Dyr, hvilke ogsaa kan opdrages uden Prygl men kun af Mennesker, der selv er blevne — Mennesker!

Andre paastaar, at Skræk og Smerte var de første Opdragelsesmidler for Mennesket, og at Barnet bør følge samme Vej som Menneskeheden. Dette er simpelthen latterligt. Saa kunde man lige saa godt, som en naturlig Indledning til Religionen, lære sine Børn at tilbede Fetischer! Skulde Barnet gennemløbe alle Slægtens lave Udviklingstrin, sænkede man det faktisk ned under det Standpunkt, til hvilket det nu fysiologisk og psykologisk er naaet gennem Slægtens fælles Arv! Naar man har beskyttet de voksne mod Tortur og andre smertefulde Straffe, men endnu anvender dem paa Børnene, indsér man altsaa ikke, at Barnets Sjæleliv er gaaet frem lige saa vel som den voksnes med Hensyn til den mere sammensatte og forfinede Evne til at lide!

De sidste Aartiers talrige Selvmord blandt Børn er ofte begaaede netop af Frygt for eller efter en legemlig Straf. Thi Sjælen lider under denne i samme Grad som Legemet! Hvor dette ikke er Tilfældet, er Pryglene endnu farligere, thi de bidrager da kun til yderligere at afstumpe Skamfølelsen og forhøje Brutaliteten og Fejgheden hos den straffede! Engang hørte jeg i en Skole tale om en Dreng, der var saa frastødende, at alle var enige om, han »vilde have godt af en Dragt Prygl« — indtil man fik at vide, at det var Faderens Mishandling, der havde gjort ham til, hvad han var! Og dersom man vilde udfærdige en Statistik over de »forlorne Sønner«, var sikkert de »forslaaede« langt flere end de forkælede!

Samfundet har mere og mere opgivet de »gengældende« Straffe, fordi man har indset, at de hverken vækker Brødefølelsen eller virker afskrækkende, men at tværtimod Gengældelsens »lige for lige« forvirrer Rets-

begreberne, forhærder Sindene og ægger til lignende Voldshandlinger som de, man selv har været Genstand for. Men for Barnets psykologiske Proces antages andre Love! Dersom en lille Dreng har slaaet sin Søster, slaar Moderen ham og tror, at han indsér Forskellen mellem de Prygl, han fik, og dem han gav, at de første var en retfærdig Straf, de sidste en ond Handling! Men Barnet fornemmer med skarpere Logik og ved, at Sagen er ganske den samme, selv om Moderen giver den et andet Navn.

Legemlig Tugt har den Karakter, som allerede *Comenius* træffende betegnede, idet han sammenlignede en Opdrager, der griber til dette Middel, med en Musiker, der bearbejder sit ustemte Instrument med knyttede Næver i Stedet for at bruge Øre og Haand for at stemme det!

Paa alle de utallige fine Muligheder i Barnets Sjæleliv, de dunkle, sammensatte Forhold, de skælvende ømme Følelser, virker disse brutale Straffe sønderrivende, forvirrende og derfor uden al opdragende Evne.

For virkelig at kunne opdrage maa først og fremmest den blotte Tanke om et Slag efter de to—tre første Leveaars Forløb forsvinde! Det er heldigst, naar Forældrene allerede fra Barnets Fødsel beslutter aldrig at slaa det. Thi begynder de først med dette nemme Middel, vedbliver de ofte dermed til Trods for deres tidligere Forsæt — fordi de under Brugen af det har forsumt at udvikle deres Intelligens! Det falder mig lige saa lidt ind at tale om Principper for Opdragelsen med et Menneske, der ikke evner at indsé dette, som det vilde falde mig ind at tale om Fredssagen med en Kannibal.

Men da disse paa Opdragelsens Omraade »Vilde« ofte paa andre Omraader er Kulturmennesker, gad jeg bede Dem erindre t. Eks. Ægteskabets Udvikling fra hin Tid, da Manden friede med Køllen i Haanden, og Hustruen betragtedes som Mandens sjælløse Ejendom, der kun ved Prygl kunde holdes i Ave — en Anskuelse, der gjorde sig gældende langt ind i den nyere Tid. Ved tusind daglige, hemmelighedsfulde Indflydelser er Følelser og Forestillinger forvandlede, saa at disse raa Begreber er forsvundne, til største Gavn for Samfundslivets Udvikling og for Individene. Og skulde man mon ikke kunne bringe selv Pædagogikens »Vilde« til at indse, at ganske paa samme Maade vil tusind hemmelighedsfulde og mægtige Indflydelser komme til at erstatte de raa Opdragelsesmidler, naar engang Forældrene begynder at fatte, at Fader- og Moderskabet maa undergaa den samme Forvandling som Ægteskabet, for at naa en fuld og skøn Udvikling.

Først naar et Menneske forstaar, at legemlig Tugtelse af et Barn tilhører samme lave Kulturtrin som Pryglen af Hustru og Tyende, Soldater og Forbrydere, kan man begynde at skrubhøve det Materiale, af hvilket man maaske engang kan danne en Opdrager!

Det var naturligt, at man i fordums raa Tider gengældte med korporlig Revselse. Legemet er jo det »paatagelige« hos Mennesket, og en Indvirkning paa dette har ogsaa »paatagelige« Følger. Lidenskabens Hede kølnes ved en Dragt Prygl, og paa et bestemt Udviklingstrin er denne tillige et naturligt Udtryk for den sædelige Harme; den umiddelbare Maade, paa hvilken den sædelige Vilje trykker sit Stempel paa den lavere staaende. Men siden

man har opdaget, at man kan paavirke Sjælen med aandelige Midler, er Prygl lige saa nedværdigende for den, der uddeler, som for den, der modtager dem.

Opdrageren glemmer altid, at Barnet i mange Tilfælde lige saa lidt som Dyret eller den Vilde kan være i Besiddelse af moralske Begreber. Derfor er det en Grusomhed at straffe det for denne Mangel og en Dumbhed at straffe med brutale Midler; thi man modarbejder Barnets Ophøjelse over Dyrets og den Vildes Niveau derved. Kun naar en Opdrager ikke et Øjeblik kan tænke sig den Mulighed at gribe til Prygl, vil han sætte al sin Tanke og Følelse ind paa at finde psykologiske Opdragelsesmidler. Anvendelsen af Pryglestraffen demoraliserer og fordummer Opdrageren, fordi den øger hans Tankeløshed, ikke hans Taalmod, fremmer hans Brutalitæt, ikke hans Intelligens.

En lille Dreng, hvem jeg er glad ved at tælle blandt mine Venner, havde faaet Prygl, da han var fire Aar gammel, for første og heldigvis eneste Gang. Da Barne-pigen om Aftenen formanede ham til at bede sin Aftenbøn, svarede han: »Ja i Aften har jeg virkelig noget at sige til Gud,« hvorefter han med dyb Alvor bad: »Gode Gud, riv Armene af min Moder, saa hun ikke mere kan slaa mig!«

Og intet vilde bedre højne Opdragelsen, end om dette skete med alle Pryglepædagoger; thi de vilde da lære at opdrage med Hovedet i Stedet for med Hænderne. Og hvad den offentlige Opdrager — Læreren — angaar, da kunde hans kulturelle Standpunkt ikke tænkes hævet paa nogen ufejlbarligere Maade, end hvis Loven — under

Straf af uigenkaldelig Afsættelse — forbød *al Pryglen i alle Skoler!*

At Mennesker, som i andre Henseender har baade Forstand og Hjærte, endnu kan forsvare Pryglemetoden, kommer af, at de fleste Opdragere savner den mest elementære Forudsætning for deres Opgave: nemlig bestandig levende at erindre sig alle Følelser og Indtryk fra deres egen Barndom. Ikke at mindes, hvorledes man selv følte som Barn, men at betragte og bedømme Barnets Følelser ud fra sine egne nuværende Synsmaader — er ikke blot det hyppigste, men tillige det farligste af de utallige Misgreb ved Behandlingen af Børn.

Den voksne smiler ved Mindet om Straffene og alt, hvad der i hans Barndom beredte ham angstfyldte Nætter og Dage, alt dette, der volder Barnets stumme Hjærtequal, dets grænseløse Fortvivlelse, dets glødende Harme, dets Taarer i Ensomhed, dets krænkede Retfærdighedsfølelse, alle de forfærdende Fostre af det Fansasi, dets vanvittige Skam, dets utilfredsstillede Higen efter Glæde, Frihed eller Ømhed.

Og paa Grund af svigtende Hukommelse begaar man stadig den samme Forbrydelse mod den nye Generation: at ødelægge Barndommen — denne eneste Tid i Livet, hvor Opdrageren kunde være et virkelig lykkebringende Forsyn! Det naturstridige og det uskønne i Børns unødvendige Lidelser staar saa klart og levende for min Bevidsthed, at det er mig en fysisk Modbydelighed at røre den Haand, der har slaaet et Barn. Og jeg har ligget vaagen af Harme og Græmmelse, fordi jeg har hørt et Barn paa Gaden blive truet med Prygl!

Prygl udvikler Slavens, ikke det frie Menneskes Dyder. Allerede *Walther von der Vogelweide* vidste, at »*wer zu Ehren kommen mag, dem ist ein Wort mehr als ein Schlag*«. Prygl prisgiver den svage og værgeløse i den stærkes Haand. Og endnu aldrig har et Barn af Hjertet troet, hvad dets Læber svarede Ja til, naar Opdrageren søgte at overbevise det om, at han slaar det af Kærlighed, fordi han *maa!* — Nej — Barnet er et altfor skarpsindigt Væsen til ikke at vide: at et saadant »*Maa*« har aldrig eksisteret, og at Kærligheden kunde ytre sig paa en bedre Maade!

Bristende Selvbeherskelse, bristende Intelligens, bristende Taalmodighed, bristende Følelse af egen Værdighed — det er de fire Hjørnestene, paa hvilke Pryglesystemet hviler. Her mener jeg ikke Prygl, som de tildeles af disse Uslinge, der Aar ud og Aar ind i Hjemmene — men særlig dog i Skolerne — prygl til Døde eller skamslaar Børn. Heller ikke mener jeg de mindre brutale Slag, med hvilke ubeherskede Lærere eller Forældre i en irritabel Sindsstemning hævner, at de er blevne trætte, forskrækkede e. l.: Slag, der ganske simpelt er Udløsning af en Nervespænding — et foragteligt Bevis paa bristende Selvkultur og Selvtugt. End mindre mener jeg hine Grusomheder, der øves af saadanne kønslig perverse Uhyrer, hvis Ret til at tugte hidser deres raa Lyster, idet den tillige giver dem Vaaben i Hænde til at skræmme deres Ofre til Tavshed — som man har set det af visse Kriminalprocesser.¹⁾

Jeg taler kun om de samvittighedsfulde Forældre og Lærere, der med Smerte opfylder deres formentlige Pligt mod Barnet. Disse plejer at fremhæve de gode Virk-

ninger af Prygl som Bevis paa Uundværlighed deraf; Barnet bliver ikke blot »artigt« af Pryglene, hedder det, nej det er, ligesom det bliver befriet for sit daarlige jeg, man mærker paa dets hele Væsen, at det har haft langt bedre af denne hurtige, summariske Straf end af Tale og Taalmodighed eller af de langsomt virkende »Erfaringsstraffe«. Man kommer med Eksempler paa, at Prygl alene har kunnet bøje Trods, vænne af med Løgn o. s. v.

Disse Opdragere indsér ikke, at ved dette øjeblikkelig virkende Middel er det kun lykkedes dem at kue, ikke at omdanne den onde Vilje. Dertil kræves idel Aarvaagenhed, en daglig Selvopdragelse til med større og større Opfindelsesevne at vælge intelligente Fremgangsmaader. En Fejl, der kun er kuert, vil træde frem paany ved enhver Lejlighed, hvor Barnet vover at vise den! Den Opdrager, der i Pryglestraffen har set en Genvej for sin Møje, har selv ført Barnet ind paa en Omvej, hvad den virkelige Udvikling angaar, den, der langsomt styrker dets Evne og Vilje til Selvbeherskelse.

Jeg har aldrig hørt et Barn over tre Aar blive truet med Prygl, uden at der laa et dybere virkende, etisk Middel snublende nær ved den Afvej, ad hvilken Forældrene vandrede ved disse Trusler. Det samme gælder om den Taabelighed at lokke Børn med Løfter om Belønning. Jeg har t. Eks. set Børn blive tvungne i Bad dels ved Trusler, dels ved Lokken, men i intet af Tilfældene voksede deres Mod, Selvbeherskelse eller Viljestyrke. Kun naar det lykkes at gøre selve Badet tiltrækkende, udvikles den Viljens Energi, der besejrer Frygten og Ubehaget og medfører den ægte etiske Er-

faring: at »Dyden belønner sig selv«. Lige saa lidt har man vundet et virkelig etisk Resultat, hvor det er Frygten for Prygl, der afholder fra en Uvane eller Fejl. Da har Barnet kun lært at frygte for en ubehagelig Følge, der savner al virkelig Sammenhæng med selve Sagen, en Følge, som det godt véd, kunde udeblive; og en saadan Frygt er vidt forskellig fra den Overbevisning, at det gode er bedre end det onde! Da det ubehagelige ikke er en naturnødvendig Følge af selve Handlingen, kommer Barnet nemlig snart til den Erkendelse, at naar det blot bærer sig mere fiffigt ad, kan det undgaa Pryglene. Altsaa: Prygl fremmer Listigheden, men absolut ikke Sædeligheden! Helved-Læren og Helved-Frygten viser i Menneskehedens Historie, hvilken Art af Sædelighed Prygl — som er Børnenes Helvedskvaler — kan fremkalde i Barnesjælen. Kun ved med yderste Møje langsomt og umærkeligt at tilføre Barnet den Overbevisning, at det gode er bedre end det onde — fordi det nemlig er lykkebringende baade for Individet selv og dets Omgivelser — lærer man det at elske det gode. Kun naar man lærer Barnet, at Straffen er en Følge, det selv paadrager sig, vil det tillige lære at undgaa dens Aarsag.

*

*

*

Opdragerens største Misgreb er at behandle Barnet — trods al Talen om dets Individualitet — efter det absolute Begreb »Barn«, et uorganisk, upersonligt Emne, der kan formes og omformes i Opdragerens Haand!

Man slaar det og tror, at Virkningerne af Slaget er forbi med det Øjeblik, i hvilket man »forbedrede« Barnet ved Hjælp af denne kraftige Irettesættelse, der skal hindre det i for Fremtiden at gøre gale Streger — man aner ikke, at denne voldsomme Griben ind i dets fysiske og psykiske Liv kan faa Virkninger for Livet.

Allerede i Fyrerne gjorde en Autoritet opmærksom paa, at Tugtelse er et af de virksomst somatisk stimulerende Midler. Middelalderens Selvtugtelse havde som bekendt denne Virkning. Og dersom jeg kunde offentliggøre, hvad jeg har hørt af voksne og selv har iagttaget hos Børn med Hensyn til Tugtelsens Følger, vilde alene dette være tilstrækkeligt til at hidføre Afskaffelse af Pryglestraffen i dens raaeste Form, den, der dybest krænker Barnets legemlige Blusel, hvilken det fremfor alt gælder at bevare for Kyskhedsfølelsens Udvikling. Den Fader, der prygl sin Datter, fortjener engang at sé hende som »falden«, fordi han selv har saaret den Fornemmelse af hendes Legems Hellighed, der allerede hos det lille Barn kan være saa dyb. Kun naar enhver Krænkelse af denne Hellighed — det paatvungne Kærtegn saa vel som et Slag — uvilkaarlig vækker en energisk Modstand hos Barnet, har dette en stolt og kysk Natur. Et Barn, der slaar igen, er det mest lovende blandt dem alle.

Utallige er de Tilfælde, i hvilke den legemlige Straf kan volde ubodelig Skade — en Skade, som Opdrageren ikke har nogen Anelse om, naar han triumferende gør gældende, hvorledes Pryglene har »hjulpet« i det foreliggende Tilfælde. De fleste voksne véd vel at fortælle om, hvorledes Prygl har skadet dem, men — naar de selv

bliver Opdragere, tror de dog paa gunstige Virkninger af denne Straf.

Hvilken nagende Bitterhed og brændende Hævnlyst, hvilken hundsk og krybende Smigren fremkalder ikke den legemlige Revselse. Den gør den fejge mere fejg, den trodsige mere trodsig, den haarde mere haard. Den nærer og styrker de to Følelser, der er Roden til næsten alt ondt i Verden: Hadet og Frygten! Og saa længe man kalder Prygl for Opdragelse, vil disse Følelser vedblive at beherske Menneskene!

Det er oftest Trods, der giver Anledning til Prygl. Men hvad man kalder Trods, er i Reglen Brist paa Mod eller Evne. Et Barn giver t. Eks. gentagende et urigtigt Svar, bliver truet med Prygl, og — svarer det samme, netop af Frygt for ikke at svare rigtigt. Man slaar det, og nu svarer det rigtigt. Opdrageren triumferer: Trodsigheden er besejret! — Men hvad er det, der er sket? — En yderligere Frygt har ført til en heftig Tankeanspændelse, en øjeblikkelig Kraftanstrengelse. Næste Dag vil Barnet rimeligvis igen svare galt! I saadanne Tilfælde, hvor Børn virkelig har været trodsige, véd jeg Eksempler paa, at Pryglene har opfyldt dem med Lyst til Selvmord eller til at dræbe den, der slog dem. Derimod véd jeg andre Tilfælde, hvor Mødre blot ved at tage deres trodsige Barn paa Skødet og beholde det der har bragt det til selv at tilkæmpe sig Ro og Beherskelse!

Hvor mange usande Bekendelser er ikke fremtvungne ved Prygl eller Frygten for Prygl. Hvor mangen fantasi-fuld Leg og Lyst til modig Daad, hvor megen Foretagelsesaand eller Granskerhu blev ikke dræbt af denne

Frygt! Og selv om Pryglene ikke fremkalder Løgn, saa hæmmer de dog altid Modet til umiddelbart at vise sig fuldstændig, som man er. Saa længe man i et Hjem overhovedet nævner Ordet Prygl, kan der ikke være fuld Ærlighed fra Børnenes Side.

Og saa længe man i Hjem og Skole anvender dette Opdragelsesmiddel, udvikler man hos Barnet Brutaliteten paa Humanitetens Bekostning. Barnet vil overfor Dyrene, de yngre Søsken og Kammeraterne benytte sig af den samme Fremgangsmaade, som anvendes overfor det selv, og med den samme Begrundelse: »Uartigheden skal kureres med Prygl.«

I Italien f. Eks., hvor Børnene ofte og Dyrene altid bliver hensynsløst behandlede, er Næven og Kniven de Argumenter, den voksne hyppigst betjener sig af. En rejsende, der engang kørte med *Tolstoy*, undrede sig over, at denne aldrig brugte Pisken. Med et halvt foragtligt Tonefald svarede *Tolstoy*: »Jeg kan tale til mine Heste og behøver ikke at slaa dem.« Kun de Børn, som selv er vant til at blive mildt behandlede, vil lære, at man kan udøve Myndighed uden at gribe til voldsomme Midler, og forstaa, at dette er et menneskeligt Fortrin, som man giver Afkald paa, idet man bruger brutale Midler.

Kun hvis Barnet til enhver Tid sér sin Opdrager for-
sage Brugen af den raa Kraft, vil det selv lidt efter lidt opdrages til at foragte denne ved alle Lejligheder, hvor det ikke gælder at forsvare en svagere mod et fysisk Overgreb. Der lægges mindre Grund til Krigslysten ved at lege Krig end ved Spanskrøret!

Til Forsvar for Pryglestraffen anfører man Børns egne Udtalelser om, at de véd, de har fortjent Prygl for at blive »artige« o. s. v. Af alt det lave Hykleri, den menneskelige Natur gør sig skyldig i, er intet saa modbydeligt som dette. I et andet Tilfælde kan Barnet tale sandt, nemlig i Bevidstheden om, at det ved Pryglene har udsonet de Fejl, det har begaaet, og som har tynget dets Samvittighed.

Men den Art Udsonen lægger just Grunden til en aldeles falsk Etik, den, Kristendommen endnu præker, at man kan sone Fejl ved Lidelser, der ikke umiddelbart hænger sammen med Fejlene. Den nye Sædelighed hviler derimod paa den Anskuelse, at man ikke kan sone sine Fejl, aldrig undgaa Følgerne af sine Handlinger.

Usandhed hører til de Fejl, en Opdrager som oftest tror at burde straffe med Prygl, men her er denne Straf farligere end i noget andet Tilfælde.

Dersom én eller anden vilde redigere en saare nødvendig »*Læsebog for Forældre*«, burde man deri optage den bekendte Historie om *George Washington* og Øksen, men ledsaget af den Kritik, et opvakt tiaars Barn gav denne Anekdote: »Det er ingen Kunst at tale Sandhed, naar man har saadan en pæn Fader!« —

Jeg plejer at inddele Usandhederne i de uvilkaarlige, de frække og de fantasifulde, men jeg saa nylig en bedre Inddeling af Løgnerne i de hvide Løgne, de kolde — det vil sige de fuldt bevidste og altid strafbare — Løgne og de hede Løgne, de, der skyldes en ophidset Sindsstemning, en levende Fantasi. Jeg er aldeles enig med denne Forfatter i, at de hede Løgne ikke bør straffes men rettes, dog ikke ved en pedantisk »Maalen med Tommestokken,

hvormeget for lang eller for kort Beretningen er,« men ved at man ler den ud —, iøvrigt et af de farligste Midler, hvor det gælder at opdrage, — naar man nemlig mærker, at denne Art af Usandhed truer med at gaa over til Usandfærdighed. Man er i dette Tilfælde meget streng imod de smaa, saa streng, at ingen Advokat, Journalist, Politiker eller Digter kunde virke i sit Kald, dersom man paa dem vilde anlægge en lignende Maalestok som paa Børnene.

Og endelig den hvide Løgn. Den skyldes — efter hvad en fransk Videnskabsmand nylig har gjort gældende — dels en ligefrem Sygelighed, dels en eller anden Fejl i Opfattelsen, »et tomt Rum, et dødt Punkt i Hukommelsen, i Selvbevidstheden, der enten medfører en fejlagtig eller slet ikke medfører nogen Forestilling om, hvad der er skét . . .« De voksne tager jo i dagligdags Ting saa idelig Fejl af deres Hensigt og deres Handlinger, eller de har glemt disse og kalder dem kun ved megen Eftertanke tilbage i Hukommelsen. Eller de suggererer sig til at tro, at de har eller ikke har udført en Handling. I ethvert af disse Tilfælde bliver de Løgnere, dersom de nødes til at afgive en bestemt Erklæring. Hos Barnet derimod betragter man i alle slige Tilfælde Løgneren som bevidst. Og dersom et Barn under et strengt Krydsforhør svarer tøvende, indvikler sig i Modsigelser, rødmer, saa anses dette for Bevis paa den bevidste Usandhed, selv om i Reglen kun ét er usandt — nemlig den endelig afpressede Tilstaaelse, at det har løjet.

Og i alle disse indviklede psykologiske Problemer griber man endnu bestandig ind med Pryglestraffen!

Naar et Barn aldrig i sit Hjem hører en Løgn, og naar man ikke dér lægger overdreven Vægt paa Bagateller, paa det ydre Skin; naar Barnet ikke ved Frygt bliver gjort fejgt; naar det altid hører den bevidste Løgn omtalt med Foragt — da bliver det udelukkende ved psykologiske Midler vænnet af med at lyve. Først møder man dets Usandhed med Undren, senere, naar den gentages, med Foragt, og til Slut maa det føle, at man har tabt Tilliden til det. Men denne Fremgangsmaade bør ikke anvendes overfor Usandheder, der skyldes Frygt eller en levende Fantasi, heller ikke mod den Art, der udspringer af ovennævnte uklare Forestillinger, Forestillinger, hvis indbyrdes Sammenhæng Barnet ikke kan klargøre sig. Den kolde Usandhed bør derimod straffes, først ved at man overfører Virkningen af denne paa Barnet og lader det lide under den Mistillid, man viser det — indtil man sér, at det virkelig har forbedret sig, saa at man igen kan skænke det sin Tiltro. Og det er da af allerstørste Betydning, at denne vises fuldt ud — selv om man i sit stille Sind bevarer en spændt Aarvaagenhed. Thi en vedvarende, uforskyldt Mistillid demoraliserer lige saa meget som den blinde Godtroenhed.

Aldrig har nogen lært at elske Sandheden, fordi han fik Prygl, naar han løj! — Det beviser bedst alle hine voksne, der trods Pryglene i deres Barndom endnu stedse lyver i Ord, i Væsen, i deres hele Færd. Frygten kan afholde fra den bogstavelige Usandhed, men den fremmer tillige Usandfærdigheden. De, der i Barndommen fik Prygl, fordi de løj, fik ofte væsentligere Fejl. De sandeste Mennesker, jeg kender, lyver vilkaarlig og uvil-

kaarlig, atter andre, som jeg aldrig har truffet i en Løgn, er i Bund og Grund usande.

Denne Personlighedens Korruption begynder ofte i den tidligste Alder netop under den Indflydelse, Opdrageren udøver. Man giver Barnet usande Motiver, halvsande Oplysninger, man truer og advarer, hæmmer og kuer Barnets Vilje, Tanker og Følelser — mod alt dette blev Uærligheden dets berettigede Nødværge. Paa denne Maade lærer endogsaa den Opdrager, for hvem Sandheden er det første, Barnet at lyve. Jeg har set, hvorledes et Barn, der blev haardt straffet, fordi det nægtede en Handling, det ikke var sig bevidst, udviklede sig til at hykle i allerhøjeste Grad.

Der hører først og fremmest et ubetvingeligt Mod til at være sand, og — som en eller anden har sagt — mange smaa nervøse Løgnere trænger ikke saa meget til Prygl som til kraftig Næring og Friluftsliv. En stor Kunstner — en af de faa, der fuldtud lever efter sin moderne Livsanskuelse — sagde engang til mig: »Min Søn kender ikke til Løgn, men heller ikke til Prygl. Derimod løj hans Plejebroder, da han kom i Huset hos os. Men Løgneren trives ikke i Fredens og Frihedens Luft: efter et Aars Forløb var den forsvunden af sig selv, blot ved at vi stadig mødte den med dyb Forundring!«

Dette bringer mig til i Forbigaaende at gøre opmærksom paa et andet af Opdragelsens mange Fejlgreb: at anvende en uendelig Møje paa at fjerne, hvad der vil forsvinde af sig selv. Man plager sig med at lære smaa Børn at tale rent, hvilket de vil lære, naar man kun lader dem i Fred og selv taler rent til dem. Det samme

gælder om meget andet i Væsen, Holdning o. s. v., som man ganske rolig kan overlade til Tiden og det gode Eksempels Indflydelse for selv at anvende alle Kræfter paa at indprente de Vaner, som man allerede i de spæde Aar maa lægge Grunden til.

Et andet, mere skæbnsvangert Misgreb er dette: at bedømme og straffe en Handling efter dens ydre Virkning, efter den Forargelse, den vækker blandt Omgivelserne. Saaledes slaar man Børn, fordi de bander eller bruger usømmelige Ord, hvis Betydning de aldeles ikke fatter — og dersom de forstaar den, opnaar man ved sin Strenghed kun, at de for Fremtiden tier, naar det vilde være af største Vigtighed, at de var aabenhjertige. Man straffer, naar et eller andet, som man hjemme vilde lade gaa upaaagtet hen, hænder ude. Derved faar Barnet den vrang Forestilling, at ikke selve Sagen, men dens Offentlighed er det strafskyldige! Naar en Moder skammer sig over sin Drengs Uartighed, slaar hun ham, i Stedet for at anklage sig selv! Lykkes et Vovestykke, faar han Ros, mislykkes det, faar han Prygl — hvilket vækker en demoraliserende Forestilling. Jeg har engang set Forældre staa og lé ad deres Søn, saa længe Isen, han løb paa, holdt, men love ham »Hug,« saasnart den brast. Jeg havde stor Selvbeherskelse behov for ikke at sige til disse Forældre, at det var *dem* og ikke deres Søn, der fortjente denne Revselse!

Ved alle slige Lejligheder hævner Forældrene deres egen Skræk paa Børnene. Et Barn blev fejgt, fordi dets ængstelige Moder slog det, hver Gang det faldt, medens den naturlige Følge havde været mere end tilstrækkelig til at indskærpe netop dette Barn Forsigtighed. Selv

naar det er Ulydighed, der foraarsager et Ulykkestilfælde, er Skrækken i Reglen tilstrækkelig til at forhindre en Gentagelse, og er den det ikke, da vil Pryglene heller ikke holde igen men kun virke forbitrende; Drengen vil tænke, at de ældre har glemt deres egen Barndom, og han vil i Hemmelighed unddrage sig deres Misbrug af Magten — hvis det da ikke er lykkedes helt at kue Barnets Vilje og hæmme dets Energi²⁾.

Dette er farligt, men farligst dog, at Prygl i disse Tilfælde lægger Grunden til en usædelig Moral ved at lære Barnet at stole paa Heldet. Livet kan aldrig blive skønt, før Mennesket indsér, at Møje, Stræben, Kraftudvikling har sit Maal og sin Løn i sig selv. Alle Forfængelighedens og Ærgerrighedens Lavheder, alle Uretfærdighedens smaa og store Grusomheder hænger sammen med den Forestilling, at det Held eller Uheld, der følger en Handling eller et Værk, bestemmer Værdien af samme.

Der maa foregaa en fuldstændig Forvandling af denne grove Værdi-Teori, førend Jorden kan blive Skuepladsen for frie og forfinede Menneskers glade men skaansomme Kraftudvikling!

Al den Art Kappelstrid, der afgøres ved Vidnesbyrd og Prisbelønning, er som Opdragelsesmiddel i Bund og Grund umoralsk. Det vækker kun onde Lidenskaber. Paa den ene Side Misundelse og Indtryk af begaaet Uretfærdighed og paa den anden Overmod. Efter selv i tyve Aar at have bekæmpet Karaktergivningen i Skolerne var det med dyb Overensstemmelse, at jeg nylig hos *Ruskin* læste følgende Ytring:

»Jeg tror, at Kappelstriden er en urigtig Bevæggrund og Pris-Uddeling en fejlagtig Belønningsmaade. Hvad man

hos en Dreng kan bygge paa som Tegn paa virkelig Begavelse, der har Udsigt til at bære gode Frugter, er hans Lyst til at arbejde for Arbejdets Skyld, ikke hans Lyst til at overgaa sine Kammerater. Og Hensigten med den Undervisning, man giver ham, burde være at vise ham og styrke hans egen særlige Begavelse, ikke at drive ham til en opblæst Rivaliseren med dem, der ubetinget er større end han«

Desuden bør man ikke glemme, at Held eller Uheld medfører sin egen Løn og sin egen Straf, den ene sød den anden bitter nok til paa en naturlig Maade at opdrage til forøget Styrke, Varsomhed, Klogskab og Udholdenhed. Det er fuldstændig overflødig, at Opdrageren yderligere ved Tugt eller Belønning vildleder Barnets Begreber, saa at Heldet kommer til at staa for det som det rette, Uheldet som det urette.

Hvorhen man end vender Blikket, bliver de ydre — opmuntrende eller skrækindjagende — Opdragelsesmidler hæmmende for Udviklingen af de to frem for alt menneskelige Egenskaber: Mod og Godhed — Mod for sig selv, Godhed for andre!

Et Folk — det japanske — hos hvilket Opdragelsen foregaar ved lutter lemfældige Midler, har vist, at »Mandigheden« ikke lider under, at Drengene ikke »hærdes« ved Prygl og Slagsmaal. Og disse lemfældige Midler er ligesaa lidt virkningsløse, hvor det gælder at fremkalde Selvbeherskelse og Hensynsfuldhed. Tværtimod, fra de aller tidligste Aar indprentes disse Dyder i den Grad, at man først i Japan lærer, hvor smukt og rigt Livet kan blive ved en hensynsfuld Elskværdighed. Her, hvor man ikke kender til Prygl, er det første Bud for

Samlivet: ikke at volde andre Ubehag. Det fortælles, at dersom en fremmed i Japan tager en Sten op for at kaste den efter en Hund, da flygter den ikke, fordi ingen nogensinde før har kastet en Sten efter den! Godheden mod Dyrene svarer til den Godhed, som dér gør sig gældende i Forholdet mellem Menneskene, og som blandt andet har til Følge, at der kun begaas et forholdsvis ringe Antal Forbrydelser mod Menneskers Liv og Sikkerhed.

Krigen, Jagt for Fornøjelse, Legemsstraf — alt dette er lutter forskellige Ytringer af den Menneskene iboende Tigernatur. Naar man selv kaster alle Prygleredskaberne bort og — som en eller anden ytrede — i Stedet for Bøssen giver Barnet et Forstørrelsesglas eller et Fotografiapparat i Haanden for derved at lære det at kende og elske Livet i Stedet for at hærge det, da begynder man først virkelig at opdrage til Humanitet.

Dem, for hvem Japan er vel fjerntliggende, til at et Eksempel derfra skulde overbevise om, at Prygl var undværlige ved Opdragelse til »Mandighed,« vil jeg give et andet, mere nærliggende Eksempel. Vore germanske Forfædre anvendte ikke dette Opdragelsesmiddel, der først blev indført med Kristendommen. Ved denne blev Tugtelse en religiøs Pligt, og helt ind i det syttende Aarhundrede finder man tænkende Mænd, som gav deres Børn Prygl én Gang om Ugen. Jeg spurgte i sin Tid *Viktor Rydberg* — efter en Ytring af ham, at han aldrig havde fundet Eksempler paa, at Germanerne i Heden-skabets Dage havde brugt legemlig Tugt — om han ikke troede, at dette havde fremmet den energiske Individualisme og Mandigheden hos Nordens Folk? Efter kort

Overvejelse gav han mig Ret. Endelig vil jeg minde om, at der er mange Hjem og Skoler — t. Eks. vore Pigeskoler og i nogle Lande ogsaa Drengeskoler — hvor man aldrig anvender Prygl. Jeg kender en Familie, hvor der er tolv Børn, som alle er lydige og pligtopfyldende og som aldrig har faaet Prygl. Mildt men bestemt har Moderen lært sine Børn at lyde frivilligt og at vise Selvbeherskelse.

Med frivillig Lydighed mener jeg ikke, at Barnet skal have Lov til i det uendelige at spørge om Grunde og afhandle disse, før det adlyder. En god Opdrager giver aldrig en Befaling uden at have en gyldig Grund for den. Er denne ikke tilstrækkelig overbevisende for Barnet, maa det alligevel lyde, og dersom det spørger hvorfor, er Svaret ganske simpelt: fordi alle — ogsaa vi voksne — maa adlyde det rette og bøje os for det uundgaelige. Denne store Livsnødvendighed maa indprentes i Barndommen. Og den kan indprentes uden haarde Midler, naar man begynder at opdrage Barnet før dets Fødsel ved at opdrage sin egen Selvbeherskelse og efter dets Fødsel ved aldrig at give efter for dets Nykker.

Kunsten at opdrage er den, i nogle enkelte Tilfælde at virke hæmmende paa Barnets Handlinger, men forøvrigt at arbejde konstruktivt — d. v. s. forsyne Barnet med Byggematerialet til dets Personlighed, men lade det selv bygge denne op. Formaninger er det værste af alle Opdragelsesmidler. De eneste virkningsfulde Formaninger er de meget korte og meget sjældne. Det er Opdragerens fineste List at tie i Øjeblikket og senere middelbart at rette Fejlen for derved at bringe Barnet til selv at tildele sig Formaningen eller Bebrejdelsen!

Man kan t. Eks. fortælle et Barn et eller andet, som bringer det til at sammenligne sin egen Opførsel med den rosværdige eller forkastelige Handlemaade, det hører tale om, eller Opdrageren kan fælde en Dom, som rammer uden at være rettet direkte til Barnet.

En stærk Mishagsytring fra Opdragerens Side kan undertiden være en ypperlig Straf — naar den gemmes til det rette Øjeblik! Jeg véd Børn, for hvem intet var forfærdeligere end Faderens foragtelige: det var stygt! Men de Børn, som overvældes med Formaninger, og hvis Glæde uafbrudt forbitres af en snæver Moral, vil engang sikrest komme til at handle modsat alle Forbud. Næsten ethvert tænkende Menneske erkender, at de Indtryk, der har paavirket det mest opdragende, har været de middelbare: et godt Raad, som ikke var rettet direkte til én selv; en ædel Handling, der blev fortalt uden nogen bestemt Hentydning. Men som Opdragere glemmer alle altid deres egne Erfaringer.

Det stærkest »konstruktive« Led af et Menneskes Opdragelse er Hjemmets rolige, faste Orden, dets Fred og Skønhed. Hjærteligheden, Arbejdsglæden, Fordringsløsheden i Hjemmet udvikler hos Barnet Godhed, Arbejdslyst og Jævnhed. Det er Hjemmets Bøger og Kunstværker, dets Fest- og Hverdags-Skikke, dets Lyster og dets Glæder, der skal bevæge Barnets Følelse og Fantasi og skænke den Hvile, der skal give den faste Form, den dybe Farve. I denne rene, varme, klare Luft, i hvilken Forældre og Børn bevæger sig frit og fortroligt, saa at den ene ikke stænges ude fra den andens Interesse, men hver især dog helt kan eje sine; den ene ikke gør Indgreb i den andens Rettigheder, men enhver er villig til

at hjælpe, dersom det gøres nødt — i den kan baade Egoismen og Altruismen trives, og i den kan Individualiteten udvikle sig selvstændigt. Jo mere Menneskesjælens Evolution skrider frem mod sin endnu aldrig anede Magtudfoldelse, Forfinelse, Fordybelse, jo mere mangfoldig sammensat og nuanceret Slægtens aandelige Liv vil blive, jo mere man vil begynde at lytte til hin underfulde hemmelighedsdybe Tilværelse bag den synlige, sanselige, verdslige, den jordiske, des mere sammensat vil Sjælelivet blive hos enhver ny Generation af Børn, og des mere vil derfor vore Dages grove Opdragelsesmetode føles som en Sjælekval. Vi har nye Hjem og nye Skoler behov, nye Ægteskaber og nye Samfundsforhold, for disse nye Sjæle med deres uendelig mangfoldige, endnu utænkelige Maader at føle, elske, lide, at opfatte Livet, at ane og haabe, at tro og bede. Begreberne Religion, Kærlighed, Kunst undergaar for Tiden en Forvandling saa gennemgribende, at man allerede aner, at kun nogle faa Generationer efter vor vil hine nye Begreber tillige skabe nye Former. Nutidens Opdrager kan fremme denne Nyskabelse ved at bortrydde det visne Løv, der dækker alt det spirende Liv.

Hjemmene maa igen blive til Hjem for Børnenes Sjæle, ikke blot for deres Legemer. Og for at saadanne Hjem skal kunne dannes — for derefter igen at danne Børnene — maa disse gives tilbage til Hjemmene. I Stedet for at Skolen og Forberedelserne til denne lægger Beslag paa den største Del af Barnets Liv, bør Skolen have den mindste og Hjemmet den bedste Part i dette. Det staar da til Hjemmet at benytte Fritiden, den daglige saa vel som Ferierne, paa en saadan Maade, at den virkelig

knytter Barnet til Livet i Hjemmet med dettes Pligter og Glæder. Først naar Børnene vindes tilbage til Hjemmet fra Skolen, fra Gaden og fra Fabriken, og naar Mødrene fra Udearbejde og fra Verdenslivet gives tilbage til Børnene, vil der være Mulighed for en naturlig Opdragelse, en Opdragelse i *Rousseaus* og *Spencers* Aand — gennem Hjem-Livet til Livet.

Saaledes var den gammel-nordiske Opdragelse. Det var Barnets umiddelbare Deltagelse i de voksnes Hværv, i de virkelige Arbejder og Farer, der skabte Holdning og Styrke hos vore nordiske Fædre, hvor Drengen blev Mand allerede ved tolvaars Alderen. Det er alle disse særlige Hensyn til Børnene, denne ængstelige Vaagen over, hvad de tager sig til, denne Hjælp og Værnen ved alle Lejligheder, disse tilrettelagte Arbejder og Fornøjelser — det er alt dette, som er Nutidsopdragelsens væsentligste Fejl. En attenaarig Pige ytrede nylig, at hun og hendes jævnaldrende var saa lede og kede af al denne uundgaaelige Hensyntagen i Hjem og i Skole, at de uden Tvivl selv vilde vende tilbage til Sult, Prygl og Lektierperi, naar de skulde opdrage *deres* Børn!

Man forstaar godt denne ulykkelige Reaktion mod den kunstige Tilværelse, i hvilken Nutidens Børn og Ungdom vokser op, en Tilværelse, der maa fremkalde en lidenskabelig Længsel efter Livets virkelige Forhold, efter Selvvirksomhed paa egen Risiko og eget Ansvar, i Stedet for — som nu — i Hjemmet saa vel som i Skolen bestandig at være Formaalet for andres Virksomhed!

Hvad Børnene i vore Dage frem for alt har behov, er igen for Alvor at faa huslige Sysler at varetage, Pligter, som de maa udføre »enten de vil eller ej.« De

bør vænnes til at arbejde efter en vis Orden, og ikke faa Hjælp eller Opvartning, naar de paa nogen Maade kan hjælpe dem selv. I Stedet for at Mødre og Tjenestefolk har travlt med at passe paa, at Børnene kommer i rette Tid i Skole og ikke glemmer noget, burde Barnet hver Dag, før det gik, rydde op i sit Værelse, børste sine Klæder og aldrig faa nogen som helst Paamindelse om Skolepligter. Hjem og Skole burde arbejde i Forening og konsekvent lade Barnet undgælde for dets Forsømmelser. Tværtimod; man sér Mødrene læse Lektier med Børnene, finde paa Lege, læse Morskabsbøger for dem, rydde op efter dem, tage op, hvad de kaster paa Gulvet, og fuldende, hvad de forlader paa Halvvejen. Kort sagt, ved deres beskyttende Ømhed, Omhu og Virksomhed hæmmer og svækker Mødrene Barnets Selvvirksomhed, dets Arbejdslyst, Udholdenhed, Opfindelsesevne og Fantasi! I Hjemmene, som de nu er — Forberedelsesanstalter for Skolerne — værner man den opvoksende Ungdom til at tage mod Tjenester uden at yde Gengæld, til altid at være modtagende, aldrig givende. Og dog undrer man sig over Nutidens egenraadige og selviske Ungdom, som ved enhver Lejlighed hensynsløst trænger sig frem for de ældre og i allerhøjeste Grad er efterladende med Hensyn til den Art Opmærksomheder, hvilke Ungdommen tidligere saa smukt forstod at yde!

Det vil ikke blive anderledes, før man hører op med alle disse Narrestreger angaaende Børnenes Beskyttelse mod fysiske og psykiske Farer. Kast Termometret ud af Vinduet og begynd med en fornuftig Hærden! Lær Børnene at føle og taale en naturlig Smerte! Det er ikke, fordi Prygl volder Smerte, men fordi de er dybt usæde-

lige og uskønne, at man bør afskaffe dem. Vis Barnets selviske Krav tilbage, naar disse gør Indgreb i andres Arbejde eller Hvile. Lad aldrig Barnet hverken ved Kæleri eller Plageri tilegne sig de voksnes Rettigheder — og sørg for, at Tjenestefolkene ikke i dette eller andre Tilfælde modarbejder Forældrene.

Man maa begynde at gøre tusind Gange mere for Barnet i nogle Retninger og hundred tusind Gange mindre i andre. At vække Børnenes Sans for Naturen ved, fra de er ganske smaa, Aar for Aar at lade dem vende tilbage til det samme landlige Hjem og faa det kært, det er et af Opdragelsens virkningsfulde Midler, som saa ofte forsømmes selv af dem, der kunde drage Nytte af det. Det samme gælder Anskaffelsen af et udvalgt Bibliotek, saa at Barnet lige fra den tidligste Alder har de Bøger, der bedst egner sig for det, og ikke dem, det tilfældigvis faar fat i. Begge Dele vil blive af største Betydning for den nye Opdragelse. Nu derimod ødelægger man Børnene med den ene nye »Sommerforøjelse« efter den anden, med usle Børnebøger, kostbart Legetøj. De burde af saadant kun faa det aller enkleste — det saa at sige klassiske — medens man skulde forsyne dem rigeligt med Materiale til selv at lave sig Ting at lege med. Værst er det Legetøj, der efterligner de voksnes Luksus, Opfindelser o. l. Ved sligt nærer man kun Børnenes Begærlighed, medens man hæmmer — eller vilde hæmme — deres Fantasi og Opfindsomhed, dersom ikke Børnene med sund Selvopholdelsesdrift til alt Held ødelagde det kostbare Stads, som ikke giver dem Anledning til selv at skabe, — for at lave sig nyt Legetøj af Grankogler,

Olden, Pindebrænde eller Porcellænsskaar og alt lignende Skrammel, som Fantasien digter om til store Værdier.

Det er en stor Kunst at lege med Børn paa rette Maade. Man bør aldrig gøre det, fordi de ikke selv véd, hvad de skal hitte paa. Det bør stedse være til Festglæde for Børnene saa vel som for Forældrene. Men disse bør da ogsaa lade al Opdragen fare for helt at gaa op i Barnets Tanke- og Fantasiverden. Ved slige Lejligheder bør de kun forsøge at lære Barnet gamle indholdsrige Lege, for først senere at gøre Brug af det Kendskab til Barnets Natur, som vindes gennem Legen.

Saaledes kan Leg fremme Forstaaelsen mellem Forældre og Børn, lære dem gensidig at kende hinanden bedre. Men at tillade Børn at forvandle alle Værelserne til Legeplads og finde sig i, at de kræver stadig at sysselsættes af de voksne, er en Forkælen af farligste Art — og meget almindelig for Tiden. For det første udvikler den Selviskhed og aandelig Afhængighed, og dernæst medfører den en idelig Afstumpen af Barnets Personlighed. Ved at føle sig hjemme i sin egen Verden — Barnekamret — men udenfor at støde paa de urokkelige Grænser, Forældrenes Vaner og Vilje, Arbejde og Hvile, Fordringer og Ønsker, fostredes fordom en Slægt, som var stærkere og mere hensynsfuld end vore Dages Ungdom. Man opdrages ikke ved at høre tale om, men ved at nødes til at vise Hensyn, ved virkelig at hjælpe sig selv og andre! Tidligere var Børnene stille som Mus i de ældres Nærværelse. I Stedet for — som nu — at afbryde Gæsternes Tale lærte de at høre efter, hvilket, — forudsat at de ældres Samtale er indholdsrig — er noget af det mest opdragende

for Børnene. Deres egentlige Liv levede de i Barnekamret. Der fik de deres betydningsfuldeste Opdragelse af et eller andet gammelt tro Tjenestetyende eller af hverandre indbyrdes. Af Forældrene fik de deres Prygl men sjælden et Kærtegn. Sammenlignet hermed vilde Nutidens Samliv mellem Forældre og Børn betyde et ubetinget Fremskridt, dersom Forældrene blot kunde give Afkald paa at oplyse, raade, rette, indvirke paa hver en Tanke, hvert et Udtryk! Men alle Nutidens legemlige og aandelige Forsigtighedsregler gør Barnet egoistisk, fordi alting drejer sig om det — hvilket iøvrigt keder det grundigt! Nu om Stunder finder man sig i, at et seksaars Barn forstyrrer de voksnes Samtale, men et tolvaars sender man i Seng Klokken otte — selv om det med straalende Øjne lytter til en Samtale, der for Livet kunde blive det en fængende Gnist!

Ganske vist bør nogle enkelte Vaner angaaende Opførsel, Orden, Føde, Søvn, Klædedragt og legemlig Bevægelse gøres til Barnets elementære Sædelighedsbegreber. Det kan ikke tidlig nok lære at ansé legemlig Sundhed og Skønhed for høje etiske Værdier og at betragte Forsyndelser mod Sundheden og Skønheden som grimme Handlinger. Men udover dette bør Børnene holdes fuldstændig uafhængige af Vaner derved, at enhver Regel har sin berettigede Undtagelse. Den ængstelige Omsorg for, at de faar bestemt Mad til de bestemte Maaltider paa bestemt Klokkeslet, at de klædes paa efter Gradeantallet, kommer i Seng til bestemt Tid, skærmes mod hver Draabe ukogt Vand, o. s. v., udvikler dem til nervøse, pirrelige Vanetrælle, medens den fornuftige Hærden mod alle Livets Ubehageligheder, Farer og Æventyr er

en af de ypperste Betingelser for Livsglæde og Sjælsstyrke. Her er det ligeledes Opdragerens eget Eksempel, der skal lære Barnet at le ad den Art smaa Genvordigheder, som tilsidst formørker Solen, dersom man vænner sig til at behandle dem som noget væsentligt. Naar Barnet sér Opdrageren hurtigt opfylde en kedelig Pligt — én, som han selv indrømmer er kedelig — naar det sér ham bære Modgang og Møje let, saa vil det sætte en Ære i at gøre det samme, lige som Barnet, uden at man behøver at tale om det, vil lære at være godgørende, naar dets Omgivelser er det, og vænnes til at glæde sig over Naturens og Kunstens Skønhed, naar det sér de voksne gøre det. Ved selv at leve smukt, at være højmodig og at bevare Ligevægten i sit Sind, vil man paa bedste Maade tale til Børnene, og disse vil lytte til dette Billedsprog med levende Modtagelighed, medens de er i højeste Grad uopmærksomme overfor »spærret Skrift.«

Jeg gentager nu, hvad der for mig er Alfa og Omega i Kunsten at opdrage — hvad jeg har sagt allerede i Begyndelsen og i Midten af dette Kapitel: Tilstræb at lade Barnet være i Fred, søg saa lidt som muligt at gribe ind, men kun at fjerne alle raa og urene Indtryk, og sæt hele din Agtpaagivenhed, din Energi ind paa, at din egen Personlighed og selve det virkelige Liv maa blive Barnets Opdrager!

Du bør — i Forhold til Barnets Udvikling — hverken stille større eller ringere Fordringer til det end til den voksne; men Du bør tillige have den samme Agtelse for dets Glæder, Sorger, dets Arbejde eller dets Tid som for den voksnes. Paa denne Maade vil Kunsten at opdrage blive uendelig meget simplere og uendelig meget

vanskeligere end vor Tids kunstlede Opdragelse med dens dobbelte Moral — én for Børnene og én for de voksne, — en Moral, der ofte er streng nok for Børnene, hvor den er slap for de voksne, og omvendt. Ved stedse at betragte og behandle Barnet, som man betragter og behandler voksne Mennesker, vil man frigøre Opdragelsen saa vel for den brutale Handlen efter Forgodtbefindende som for de forkælende Forsigtighedsregler, der for Tiden skæmmer den.

Børnene lider lige ilde hos de Forældre, der tror, at Børnene kun er til for deres Skyld, og hos dem, der »kun lever for deres Børn!« Begge Arter kender i Reglen lige lidt til Børnenes virkelige Følelser og Krav. De første glæder sig, naar Børnene ligner dem, og deres højeste Ønske er hos Børnene at finde en tro Kopi af deres egne Tanker, Meninger og Idealer. De burde snarere blive meget bedrøvede ved at sé sig selv saa godt kopierede! Thi hvad Livet fordrede af dem, og hvad det havde behov, var tværtimod en rigere Sammensætning, en bedre Skabning, en ny Type, ikke en Genfrembringelse af den, det allerede har forbrugt! Denne Art af Forældre anstrenger sig derimod ikke for at danne Barnet efter dem selv, men efter det Ideal af et godt Menneske, som de bærer i deres Indre. Deres Kærlighed viser sig i, at de fornægter deres egen Personlighed for Barnets Skyld ved at vise det, at alt, hvad der vedrører det, kommer i første Linje.

Og saaledes bør det være — men kun middelbart. I Henseende til de store Livsplaner saa vel som til Hjemmets Indretning, dets Skikke, Omgang, dets Udgifter bør

Børnenes dybe Krav og sunde Udvikling komme først i Betragtning.

Men Børnene — de store som de smaa — er tværtimod i Reglen Ofre for den Holdningsløshed, der hersker i Hjemmene. De lærer at tage sig for store Friheder uden dog at eje virkelig Frihed, de lever under Tvang, men en Tvang, der ikke har nogen gennemført Stil.

Naar derfor den ene Datter efter den anden forlader Hjemmene for at blive selvstændige, da skyldes dette ofte Familielivets Tvang og Stilløshed. Fra alle Kanter hæmmes hun af Kravet om at være, føle, mene, tænke, foretage sig noget andet end det, hendes Væsen indgiver hende. Lykkelig over at være i Besiddelse af sin Datters Venskab ytrede en Moder nylig, at hun kunde have Lyst til at oprette et Asyl for plagede Døtre! — Og et saadant Asyl vilde være til en ligesaa nødvendig Beskyttelse mod de ømme som mod de herskesyge Forældre. Begge plager de Børnene i lige høj Grad om end paa forskellig Maade, dels ved ikke at ville forstaa, at Børnene har Ret til at have deres egne Livsanskuelser, deres egne Idealer af Lykke, deres egen Smag og egne Beskæftigelser; og dels ved ikke at kunne indse, at Børnene lige saa lidt er til for Forældrenes Skyld, som omvendt. Den intelligente Form for Familielivet vilde være, at hver især levede fuldt og helt og tillod de andre at gøre det samme, uden at nogen af Parterne øvede eller taalte Herskesyge. De Forældre, der giver Hjemmet dette Præg, kan imidlertid med fuld Føje kræve, at Børnene retter sig efter Hjemmets Skikke, saa længe de lever i dette Hjem. Med samme Ret kan Børnene paa den anden Side fordre, at deres Tanke- og Følelsesliv i Hjemmet

lades i Fred eller behandles med de samme Hensyn, som man viser de fremmede. Hvor Forældrene ikke tager disse Hensyn, bliver det dem selv, der kommer til at lide mest derunder! Det er let nok at bringe Sønnens »røde« Anskuelser til at forstumme, let nok at drive Datteren bort fra Bogen til Smaasladderens under de unyttige Haandarbejder og saare let med et haanende Ord at kue den »sære« Følelse. Tusind saadanne og lignende Ting foregaar daglig rundt om i Verden i de »gode« Hjem. Men den, som da hører de Unge tale om deres aandelige Hjemløshed, Ensomhed og Vantrivsel, begynder at forstaa, hvad Fædre og Mødre med Bitterhed undres over: hvorfor de maa sidde ene tilbage i Hjemmene, hvilke Døtrene skyndsomt forlader, og hvorfor Børnene tyr til fremmede med deres Sorger, Glæder og Tanker, hvorfor med ét Ord den gamle og den unge Generation, som dog har hinanden behov — som Rod og Blomst — næsten altid med et smerteligt Ryk løsriver sig fra hinanden!

Og dette gælder lige saa meget de fint dannede Forældre af de højere Klasser som de jævne af Borger- og Bondestanden. — Ja — de første maaske i endnu højere Grad. De sidstnævnte piner nemlig deres Børn paa en mere naiv Maade, medens de andre har en uendelig kløgtig Metode i deres Galskab! En »udmærket« Moder hører sjælden til de Hjem-Livets Kunstnerinder, som ved deres Væsens Friskhed, ved Godhed og Glæde forvandler Hverdagslivets Arbejde til en Dans, dets Hvile til en Fest! Slige Kunstnerinder er ofte jævne Kvinder, som aldrig har taget nogen Eksamen, aldrig har stiftet Foreninger eller skrevet Bøger. Det er derimod ikke sjælden

de »højt dannede« og samfundsnyttige Mødre, om hvem Sønnerne sukker: »Det lader til at være en Naturlov, at Mødrene altid skal tage fejl, naar de vil fremme deres Sønners Vell! Gid jeg havde en Moder, der kunde tie, som lod mig i Fred med mig selv, eller skænkede mig Stilhed og Ro, som med milde bløde Hænder afværgede den ydre Verdens Indblandinger, og i hvis Skød jeg kunde lægge mit Hoved for at tie og drømme« ³⁾.

En »udmærket« Moder undrer sig sikkert for det meste over, at hun maa se alle sine velovervejede Planer med Hensyn til Børnene strande; thi i Barnet saa hun Emnet for sin Skaberlyst, Leret, som hun skulde forme!

Den nys citerede Forfatterinde siger med dyb Sandhed, at kun hvor Moderen resignerer, vil det lykkes klogt og kærligt at skærme det unge Væsen, medens man lader det vokse efter dets egne Love. Den resignerede Moder skænker glad »det ypperste af sin Livskraft, af sin Sjæl og sit Hjærte til det vordende Menneske for engang at aabne alle Døre og byde Barnet at gaa ud i den vide Verden, at følge sine egne Veje,« fordi denne Moder intet kræver for sig selv. Men om de fleste Mødre gælder endnu Sønnens Udraab i den nylig omtalte Bog: »En Moder burde dog i det mindste kunne indse, hvad hun volder én Skade med. Kan hun ikke det — hvorfor skal jeg da betragte hende som min Moder?«

Der er de Mødre, som hele Dagen igennem bringer Børnenes Nervesystem i Oprør. Arbejdet gør de tungt, og Legen umunter — hvis de en og anden Gang tager Del i den. Desuden lægger Skolen meget tidlig Beslag paa Barnet, og Hjemmet gaar Glip af alle de Midler,

ved hvilke det forðum dannede Børnenes Sjæleliv og adlede Familielivet. Nu er det Skolen og ikke Fader og Moder, der lærer Barnet at lege, Skolen underviser det i Haandarbejder, lærer det at synge, se Billeder, læse højt, gaa ud i Naturen! Ved Skolen, Foreninger, Sport og andre Fornøjelser vænnes Ungdommen i Byerne mere og mere til Livet ude omkring og til den daglige »Festen«, der døder den ægte Feststemning. De unge har ofte kun det Indtryk af Hjemmet, at det er dér, man træffer det Selskab, »hvor man keder sig!«

Forældrene overlader Børnene til Skolen i de Aar, hvor de aandelig burde erobre dem. Og naar de faar dem tilbage, forstaar de ikke at behandle og omgaas dem, fordi de selv er ophørt at være unge!

Men at ældes er ingen Nødvendighed, kun en Uvane.

Det er meget interessant at lægge Mærke til, hvorledes et Ansigt bliver ældre, thi hvad Tiden bringer ud af et Menneskes Ansigt, viser bedre end noget andet, hvad dette Menneske har bragt ud af Tiden! De fleste er allerede som midaldrende blevne aandelig fede eller magre, forhærdede eller hentørrede, og med fuld Føje sér de unge paa dem med kolde usympatiske Øjne. Thi de unge aner, at der er en evig Ungdom, som Sjælen kan vinde i Sejersløn for sit hele indre Udviklingsarbejde. Men hos deres Forældre — optagne som disse er af verdslige Fornødenheder eller uforføden Verdslighed — spejder de forgæves efter et Glimt af hin anden, umistelige Ungdom!

Med et Suk lukker de »de Gamle« ude fra alle deres Forventninger og drager ud i Livet for dér at vælge deres aandelige Forældre!

Dette er tragisk, men retfærdigt. Thi er der et Felt, hvor det tilfulde gælder, at man maa saa tusindfold for at høste tifold, da er det i Sjælen hos sit eget Barn!

*

*

*

Da jeg i mit femte Aar af en stor Kludepose lavede mig et Svøbelsesbarn, der ved sin Tyngde voldte mig et saligt, moderligt Besvær, begyndte jeg allerede at gruble over mine fremtidige Børns Opdragelse. Dengang, som nu, gik mit Ideal af Opdragelse ud paa, at Børn skulde have det morsomt og ikke behøve at være bange! Frygt er Barndommens Ulykke, og Barnets Lidelse bliver dobbelt stor ved den halv bevidste Modsætning mellem dets grænseløse Lykkemuligheder og Maaden, hvorpaa disse i Virkeligheden behandles. Ganske vist kan man svare, at Livet i enhver Alder behandler vore Lykkemuligheder haardt! Men der er en uendelig Forskel paa de Lidelser, Tilværelsen volder de voksne, og de, som de voksne foraarsager Børnene. Barnet vil ikke resignere under de Lidelser, som det føler, at de voksne paafører det. Og jo mere oprørsk det er mod de unødvendige Lidelser, des bedre. Thi des sikrere vil det, for sin egen og andres Skyld, søge at omdanne Livets haarde Nødvendigheder!

Den af vore Digtere, der har ejet den dybeste Intuition, og som Følge deraf den dybeste Ærefrygt for Barnets Væsen, skrev engang:

Vi anar furstar
där barn vi blicke,

men vuxna kungar
vi finna icke!

Dette beror ikke blot paa Livets tragiske Evne til at forringe og ødelægge dets egne Muligheder. Det beror tillige paa Opdragerens Mangel paa Evne til at værdsætte de Muligheder, der møder ham i det nye Væsen. Førend Fader og Moder bøjer sin Pande i Støvet for Barnets Højhed, førend de indser, at Ordet Barn kun er et andet Navn for Begrebet Majestæt, førend de føler, at det er Fremtiden, som i Barnets Skikkelse slumrer i deres Favn, Historien, der leger ved deres Fødder, vil de heller ikke kunne indse, at de lige saa lidt har Ret eller Magt til at foreskrive dette nye Væsen Love, som de har Magt eller Ret til at foreskrive Stjernerne Love for deres Baner!

Men naar en Moder gennembæves af den samme Ærefrygt for de ukendte Verdner, hun møder i Barnets store Øjne, som for hine Verdner, der drysser hvide Blomster over Himlens blaanende Mørke; naar Faderen sér i sit Barn den Kongesøn, som han i Ydmyghed skal tjene med alle sine ypperste Kræfter — da kommer Barnet til sin Ret! Ikke Retten til at gøre andre til Bold for sine Luner, men til at leve sit fulde, stærke, personlige Barne-Liv overfor Fader og Moder, som selv lever et fuldt og frit personligt Liv, et Liv, af hvilket Barnet faar Lov til at suge den Næring, det behøver til sin egen Vækst.

En Fader eller Moder bør aldrig vente, at deres egne Idealer ogsaa vil blive Børnenes. Det er halvt en Kendsgærning, at troende Forældres Børn bliver Fritænkere og

omvendt. Men hvad Forældrene mægter, er, fuldt og helt at efterleve deres Idealer for derved at gøre Børnene til Idealister — skønt dette maaske ofte fører dem til helt andre Tanke-Strande end de, ved hvilke Forældrene kastede Anker!

Om Idealer — som om andre Spørgsmaal — gælder det, for de ældre varsomt at tilbyde deres Raad og Erfaring, ja, at lade de unge søge dem som Frugter, gemte under Bladeskygger. Og forsmaar den unge Raadet, bør dette hverken vække Undren eller Harme.

*

*

*

Det Spørgsmaal af en Spøgefugl: hvorfor han skulde gøre noget for sine Efterkommere, da disse intet havde gjort for ham? hensatte mig allerede i min Ungdom i levende Grublen. Jeg følte, at Efterkommerne havde gjort meget for deres Forgængere, ved nemlig at give dem Fremtidens uendelige Horizont hinsides deres daglige Stræben! Men hidtil har Menneskeskene selv spærret for denne Horisont. Først naar man i Barnet aner Fremtidens Skæbne og i dets fine Sjælespind de Traade, der engang skal danne Verdensbegivenhedernes Væv, vil man vel handle varsomt med dette skøre Spind. Da vil man indse, at hver lille Sten, med hvilken man bryder det spejklare Dyb i Barnets Aand, Aarhundreder efter Aarhundreder i bestandig videre Ringe vil udøve sin Indflydelse! Selv blev vi uden vor Vilje og vort Valg ved vore Fædre skæbnebestemte i vort eget Væsens dybeste Grund. Ved de Efterkommere, vi giver os, kan vi til

en vis Grad som frie Væsner bestemme Slægtens Fremtidsskæbne!

I Lys af Udviklingslærens Religion vil Menneskene se og føle alt dette paa en hel ny Maade, og derfor vil det tyvende Aarhundrede blive Barnets, — i dobbelt Forstand — *Barnets Aarhundrede*: de voksne vil endelig lære at forstaa Barnesindet, og selv vil de bevare Barne-sindets Enfold.

Da først skabes de nye Mennesker.

*

*

*

Den psykologiske Pædagogik har berømte Aner. Jeg vil dog ikke gaa saa langt tilbage som til de Opdragelseskunstnere, hvis Navn var *Sokrates* og *Jesus*, men begynde med den nye Tid. I dennes Morgenrøde, hvor alt, naar vi skuer tilbage, synes os idel Fornyelse, skønt dengang som nu Vaarblomsterne spirede mellem visne Blade, fremkom ogsaa Kravet om en Fornyelse af Opdragelsen, stillet af *Montaigne**), denne Skeptiker, der var saa stor en Elsker af Realiteter. Allerede i hans *Essays* og i hans *Breve til Grevinde de Gurson* finder man alle Grundtræk til Fremtidens Opdragelse! Montaigne har saaledes indset Vanens Magt til at omorganisere Naturen, og han gør derfor gældende, at Opdragelsen først af alt bør tilstræbe at bibringe de rette Vaner. Han udtaler derimod sin dybe Foragt for al Lektietærpen, alt Pedanteri ved Undervisningen og for den Fremgangsmaade

*) Død 1592.

»at man tuder Børnene ind i Ørene, som om man hældte i en Tragt.« Pedanten — dersom Montaigne havde levet i vore Dage, vilde han have sagt Pædagogen — fylder Hukommelsen, men lader Forstanden og Samvittigheden tomme, skønt det er væsentligere, at Læreren har *la tête bien faite* end *la tête bien pleine*! Hvad man bør lære Barnet er: selv at smage paa Tingen, selv at vælge og vrage. Snart bør man bane Vejen for det, snart lade det selv om at bane den. Man skal ikke udelukkende tale til Disciplen, men ogsaa lade denne tale: idet man saaledes lader Børnene »gaa videre paa egen Haand,« kan man bedst bedømme deres medfødte Evner og lempe Undervisningen derefter. Paa enhver anden Maade ødelægger man hele Virkningen.

Dersom man savner en naturlig Maalestok for Barnets Evner, da ødelægger man alt, siger *Montaigne*, og Grunden til, at Læreren i Reglen savner denne Maalestok, angiver han med disse Ord: »Kun en saare høj og stor Aand kan skue ind i Barnenaturen«

I Reglen er vore Pædagoger ikke høje og store Aander. Derfor har de vel store, pædagogiske Ord paa Læberne, men i Hjærtet — og i Gærningerne — er de langt fra disse!

Montaigne vil, at Læreren skal vise sin Discipel et Emne fra hundrede forskellige Sider og lade ham anvende dette paa hundrede andre Emner for derved at se, om han virkelig har tilegnet sig det. »Kan han ikke selv ændre Form og Skikkelse af det modtagne, da er det ikke hans Ejendom! Og udelukkende af Avtoritets-tro bør han ikke gemme noget i sit Hoved«

Der kan ikke tænkes noget mere modsat Nutidens System. I halvfems af hundrede Tilfælde vilde en Dreng, der modsagde sin Lærers Opfattelse, blive vist ud af Skolen!

For *Montaigne* er Selvtilegnelsen Summen af al Undervisning. Læreren skal forsyne Barnet med Blomster, men det skal selv indsuge Saften og berede sin Honning. Det skal lære selv at fælde sin Dom og at ud-tale den med egne Ord — det maa hverken faa Dommen eller Ordet fra andre. — Atter det absolut modsatte af, hvad man nu har til Maal ved Overhøring og Retten af Stile: at fremtvinge tillærte Meninger og konventionelle Sætningsbygninger! Den naturlige, livfulde, farverige Udtryksmaade bliver vandet og ud-visket ved de Rettelser, gennem hvilke man tilstræber — og opnaar — det korrekte, men tilintetgør det eneste, hvorfor der overhovedet er Mening i, at man lærer at tale og skrive, nemlig at man har noget at sige.

Hør i Stedet *Montaigne*: »Vi gør Forstanden slavisk og fejd, fordi vi aldrig lader den arbejde frit. Man stræber at oplyse Forstanden uden at sætte den i Virksomhed Barnet lærer ved Øvelse at behandle en Hest, et Vaaben, en Lut! Men man vil, at Børn skal lære at tænke og tale, uden at man giver dem Lov til at tænke eller tale«

Den Lærer, der stundom forsøger det sidste, betragtes som »umulig« med Hensyn til Overholdelse af Disciplin og Præcision ved Undervisningen. Og i Skolen — sely den bedste — har dette altid større Betydning, end at Børnene faar Lov til at tænke og tale, selv om

man — i Skoleprogrammet — taler vidt og bredt om Barnets individuelle Udvikling!

Hvor er *Montaigne* ikke vis, naar han udbryder: »Et Indfald ved Bordet, en Dumhed af Tjeneren kan være lige saa belærende og afgive lige saa godt et Stof til Tænkning som en Bog!«

Med hvilken sund Foragt taler han ikke om hine lærde, hvem det er mere magtpaaliggende at fortolke Fortolkerne end selve Sagen, mere om at gøre at skrive Bøger om Bøger end nye Bøger! *Nous ne faisons que nous entregloser*: Der vrimler af Fortolkere, men der er knap Tid paa Forfattere, udbryder *Montaigne* — allerede dengang! Havde han levet nu, da havde han med dobbelte Grave og Volde værnet det Taarn, fra hvilket han allerede for trehundrede Aar siden forsvarede sin Stilling som Selv-Tænker!

»Vanen til at gnide sin Hjerne mod andres« er for *Montaigne* den virkelige Opdragelse.

Omgangen med de levende vilde *Montaigne* imidlertid uddybe ved Omgangen med de store Sjæle fra de store Tider, til hvilken Historien giver Anledning. Men Historien virker kun opdragende, dersom det er Læreren mindre væsentligt at indprente Dagen for Karthagos Odelæggelse end Hannibals og Scipios Sæder, mindre vigtigt, hvor Marcellus døde, end hvorfor det stred imod hans Pligt at dø netop dér . . .« Med ét Ord: »Man bør mindre lære Børn Historie end at tænke over Historien!«

Montaigne vil, at Læreren skal gøre Disciplens Horisont vid, alt-omfattende, for derved at modvirke personlig og patriotisk Indskrænkethed, Fanatisme og Grusomhed.

Hele Naturen og hele Verden bør være de Bøger, han lærer sin Discipel at læse, og først naar denne har faaet et Indblik i Mangfoldigheden, bør han begynde at studere den særlige Videnskab, han vil gøre til sin. Paa denne Maade, siger *Montaigne*, faar Barnet ved sine egne aandelige Anstrengelser en stærk Aand, ligesom det ved sine legemlige Anstrengelser bliver muskelstærkt. Kun naar man vænner Barnet til selv at dømme, bliver det kræsent og nøjeregnende med sine Grunde, ihærdigt til at forsvare dem, men tillige i Stand til at vige for bedre Grunde. Hovedsagen er at bringe Barnet til at sé, høre og lære af alt og alle — selv af Dumheden, at faa det til at hige efter at kende sin egen Tid, sit eget Land saa vel som andre Tider og andre Lande. Først efter at man saaledes har lært Barnet, hvad der gør det klogere og bedre, bør de egentlige Kundskaber meddeles, og eftersom dets Skøn og Dømmekraft nu er udviklet, vil disse Kundskaber hurtigt blive indhentede. Snart bør man give Barnet en Bog, som det selv skal arbejde sig ind i, snart bør Læreren kun give det Sagens Kærne, Substansen vel til Rette lagt. Det er frem for alt af Livsvisdommen — Filosofien, »der ret forstaaet er det fornøjeligste, det morsomste af alt,« at Ungdommen skal vinde den Sjælens Sundhed, der gør Legemet sundt. »Visdommens Kendemærke er en bestandig Glæde, og denne skaber en bestandig Sjølefred. Den sande Visdom er ikke afskrækkende, men smuk, fortryllende og modig, den ægte Dyd kendes paa, at den er let at udøve, gavnlig og fornøjelig! Fra den tidligste Tid bør man lære Barnet Kunsten at leve, ikke ved dialektiske Finesser, men ved sund Livsvisdom« For *Montaigne* bestod

denne først og fremmest i en sund Livsnydelse. Han hadede, at Børn blev udpinte med Arbejde og fordummede ved Kundskaber« Taflet eller Haven, Soveværelset eller Selskabet, Morgenens som Aftenens Indtryk, alt kan afgive Stof til Betragtning, d. v. s. til den Livsfilosofi, som danner Barnets Meninger og Sæder Leg, Legemsøvelser, Musik, Dans, Jagt, Riden, Vaabenkunst, alt dette er lige saa fuldt opdragende som Bogen: det ydre skal dannes samtidig med Sjælen. Man skal ikke danne en Sjæl eller et Legeme: men et Menneske. Man bør derfor ikke gøre noget udelukkende af Hensyn til en af Parterne, begge maa behandles som et Tospændt til én Vognstang. Man bør snarere give Legemet mere end Sjælen, thi denne lærer mere af Legemet end Legemet af Sjælen!«

Der behøves kun dette ene Citat for at vise, i hvor høj Grad *Montaigne* var forud for sin Tid — ja for mange i vor!

Han har de stærkeste Ord mod Skolernes Grusomhed, mod Pryglestraffen. Han kalder Skolerne: »Fængsler, hvor man gør Børnene lastefulde ved at straffe dem, før de har fejlet. Der burde ikke findes Ris, men grønne, blomstrende Grene i Skolestuerne, der i Stedet for at have Glæden tilhuse genlyder af mishandlede Børns Klager«

Hvor dette dog endnu passer paa vor Tid! Ganske vist er den raa Grusomhed ikke saa stor, men den pedantiske Disciplin forfalsker de sædelige Begreber, idet den gør smaat til stort og stort til smaat, hvor — som i Drengeskolerne — Prygl og Anmærkninger er Grædestok for Lærerens Sind og Humør, men ikke for Dicipiens

Anlæg, hvor Smaaligheden har sit Alter ved hvert andet Kateder!

Montaigne hader Blødagtighed lige saa meget, som han hader Prygl. Børn skal lære at taale alt, spise alt og erfare alt — ogsaa Følgerne af Overmaal! »Først ved at prøve alt lærer de virkelig at elske det, der er af det gode.«

Gyldne Ord for de Mødre, der nøje tilmaaler Barnet, hvilket Antal Sider det maa læse i den Bog, hun selv har valgt; som »inddeler« et Stykke Sukker og overvejer det Spørgsmaal, om Barnet maa spise én eller to Blommer én eller to Timer før Middagen, og om der bør gaa en halv Time eller tre Kvarter, efter at det har løbet, før det tør drikke et halvt Glas Vand! At forspise sig og forsove sig, forlæse og forløbe sig — overhovedet at forforetage sig — hører med til Livs-Visdom og Meneske-Ret. Og den, der ikke til Tider har gjort et eller andet af alt dette, bliver enten en Svækling eller en Galning, naar hans Moders »Inddelinger« afløses af hans eget Ansvar!«

Hør videre *Montaignes* Ord, der drypper af Visdommens Honning: »Afskaf al Vold og Raahed ved Opdragelsen, thi intet virker mere lammende og fornedrende paa en ædelt anlagt Natur . . . Vil man, at Disciplen skal frygte Skam og Straf, da bør man ikke vænne ham dertil, men hærde ham, saa at han kan taale Kulde og Sol og Sult og alle de Ulykker, som han bør lære at foragte. Væn ham af med Blødagtighed og Forkælen; Drengen bør hærdes, at han kan blive vild og kraftig!«

Det er ikke Nutidens Maal at fõstre vilde og kraftige Dreng, dens Maal er: »Embedet,« og Skolens Fremgangs-

maade — som dog heldigvis ofte mislykkes — tilstræber at skabe Okser, der lyster under Aaget!

Montaigne vil hidse Ungdommens Tørst efter Virkelighed: »I Stedet for at anspore Ungdommen til at søge Kundskab om andre, stræber vi blot efter at bibringe dem Kundskab om os selv, og selv er vi ivrigere efter at byde, hvad vi har, end efter at erhverve nyt«

Denne Evne til stedse at vinde nye Værdier — saa vel som den Ærbødighed for Sandheden, »der bringer et Menneske til at strække Vaaben for den, saa snart han erkender den, hvad enten den aabenbarer sig for ham hos en Modstander eller den har sit Udspring hos ham selv og tvinger ham til at skifte Mening« — er i høj Grad karakteristisk for *Montaigne*. Og han har den dybeste Ret, naar han lægger Opdrageren paa Hjertet hos Ungdommen at pleje begge Dele. Thi disse tvende Egenskaber er paa det intellektuelle Omraade, hvad Opvakthed og Retskaffenhed er paa det praktiske. Men førstnævnte er langt sjældnere end sidstnævnte.

Altid vil *Montaigne* Virkelighed for Børnene: »Selv vælger man jo hellere virkelige Figener end malede: derfor skal man ogsaa for Børnene tilstræbe de virkelige Erfaringer, dem Livet giver, fremfor Bøgenes. Lad Barnet mindre lære end udføre sine Lektier. Lad det gentage dem i Handling. Tilværelsen gaar op i idel Snakken, og den halve Del af vort Liv hængaar med Ordkløverier, Ordstillinger og lignende Juks. Giv Disciplen rigeligt Stof, saa skal Ordene nok føje sig af sig selv!« Latin og Græsk købes for dyrt, siger *Montaigne*, al den Stund han ikke selv vilde undvære dem, fordi Latin i den Grad var bleven hans Modersmaal, at han

endog ubevidst benyttede den, at han fuldkommen ejede den! Men allerede han forkastede al den Sprogkundskab, der ikke havde Tilegnelse af Literaturen til sit væsentligste Maal.

Jeg gad anføre endnu langt mere fra dette Arsenal af Vaaben mod Skin-Væsen, Konventionalisme og Dogmatisme. Men det givne er mere end tilstrækkelig til at vise, i hvilken lige Linje *Rousseaus Emile* nedstammer fra *Montaigne*. Mellem hine to store Stjerner glimtede dog i Frankrig nogle mindre frem, t. Eks. *Fenelon* og *Rollin*, som umiddelbart fortsatte Port Royales humane Undervisningsmetoder. Jeg vil her kun minde om *Emile* »das Naturevangelium der Erziehung« som *Goethe* kalder det — *Goethe*, der i mange Henseender havde faaet en saadan Virkelighedsopdragelse som den, til hvilken *Montaigne* udkaster Omridsene.

Det var ogsaa en Kvinde, *Madame d'Epinay*, som umiddelbart gav Anledning til *Rousseaus* Bog om Opdragelse*). Hun har i sine Erindringer opbevaret nogle af hans vægtige Ord, t. Eks. at man lader Børn spille deres Tid med at lære en hel Del, som de aldrig har brudt sig om at faa at vide og derfor hurtigt er saa heldige at glemme igen!

Rousseaus Emile var Individualitetens Protest og Program. Den gløder af *Rousseaus* herlige, frugtbare Had til Skinnet, Formen, Frasen, Forstillelsen, det tillærte, det kunstlede! Det ægte, personlige, selverobrede og selvprøvede, det er, hvad han kalder Opdragelse, d. v. s.

*) Rousseau (død 1778) udgav *Emile* 1762, efter, som han selv sagde, at have tænkt paa den i tyve Aar.

for Manden. At han ser helt anderledes paa Kvindens Opdragelse, er den store Brist i hans System, medens hans — og hans Samtidiges — Blik paa Barnet som et af Naturen fejlfrit Væsen er den store Brist i hans Psykologi.

Iøvrigt findes i dette »Naturevangelium« alt, hvad der kræves til Barnets og Opdragerens Frelse, ved Troen paa Barnets naturlige Udvikling ifølge dets naturlige Anlæg. Men kun stort set — som *Rousseau* vilde, at man saa det — er hans System holdbart. Thi han vilde fremstille det virkeliggjorte Ideal af en Opdrager, og han har i dette Øjemed tillige idealiseret Forholdene.

At ordne disse altfor forsættlig og at ville opdrage altfor meget ved ydre Midler men for lidt ved Fantasi og Følelse, er *Rousseaus*, og efter ham *Spencers* væsentlige Fejl. At ville uddanne først de realistisk-praktiske Evner og derefter Fantasien og Følelsen — saaledes som begge anbefaler — viser, at de ikke har set dybt nok ind i Barnets Sjæleliv. End farligere for dette var en slig egoistisk Afsondring fra det virkelige Liv med dets Opgaver som den, *Rousseau* gennemfører for sin *Emile*. Men medens det falske i hans System — Afsondringen fra nogle og Forberedelsen af andre Erfaringer — ikke kan efterleves, er det sande lykkeligvis af den Art, at det kan og bør efterleves, dersom man endelig engang vil begynde i Aand og Sandhed at opdrage.

*

*

*

Om de store tyske og schweitziske Pædagoger og Psykologer *Comenius, Basedow, Pestalozzi, Salzmann, Fröbel, Herbart* o. s. v. behøver jeg ikke at udtale mig overfor en nordisk Læsekres, og hvad der er sket i Danmarks og Sverrig—Norges pædagogiske Verden, turde være mine danske Læsere bekendt, hvorfor ogsaa dette udelades. Jeg vil blot erindre om, at Tysklands største Mænd — *Lessing, Herder, Goethe, Kant* o. a. er traadt i Skranken for den naturlige Opdragelse. Hvad England angaar, da er det bekendt, at *John Locke* i *Nogle Tanker om Opdragelsen* er en værdig Forløber for *Herbert Spencer*, hvis *Opdragelse i intellektuel, moralsk og fysisk Henseende* var Aarhundredets mest fremragende Bog om Opdragelsen.

Man har peget paa, at *Spencer* som Pædagog staar i Gæld til *Rousseau*, og at han desuden i mange Tilfælde kun har sagt, hvad de store tyske Pædagoger — som han rigtignok ikke kendte — har sagt før han. Men dette forringer ikke i mindste Maade *Spencers* Fortjeneste. Der er overhovedet yderst faa absolut nye Tanker. Og de Sandheder, der engang var nye, maa stedse fornyes ved paany at udtales af et nyt Menneskes dybe, glødende, personlige Overbevisning.

At de fornuftige Tanker paa Pædagogikens som paa andre Omraader atter og atter kommer til Orde, beviser bl. a., at den fornuftige — det vil sige, den hidtil næsten uforsøgte — Opdragelse har visse Sætninger, der lige saa vel som Matematikens er Axiomer, og at enhver Tænkende atter og atter maa finde disse pædagogiske Sætninger lige saa ufejlbarlige, som han atter og atter maa finde Forholdet mellem Trekantens Vinkler. Sandt

er det imidlertid, at *Spencers* Bog ikke har lagt en ny Grund til Opdragelsen, snarere kan den kaldes den øverste Del af den Bygning, som *Montaigne*, *Locke*, *Rousseau* og de store tyske Pædagoger har opført. Hvad derimod er det for vor Tid absolut nye, er Barnepsykologien og den Opdragelselære, der er udviklet af denne. Barnepsykologien, der er grundet i England ved *Darwin*, har naaet sin fulde Udvikling i Tyskland ved *Preyer*. Dels har den omfattet Studiet af Børnenes egne Udtalelser, dels af de voksnes Barndomserindringer og endelig umiddelbare Prøver for at udfinde og forklare den fysiske og psykiske Træthed og Udholdenhed, Sansernes Skarphed, Styrken, Hurtigheden og Nøjagtigheden, hvormed det legemlige og aandelige Arbejde udføres, lagttagelsesevnen, Følelser og Begreber i de forskellige Aldre; Barnesproget, Barnets Idéassociationer m. m. Under Studiet af Barnepsykologien er man begyndt at ombytte denne Benævnelse med genetisk Psykologi, fordi man har fundet, at saavel for det psykiske som for det fysiske Livs Udvikling gælder det biogenetiske Princip: at Slægtens Historie gentager sig i Individets, hvilket bl. a. ogsaa Sprogforskningen bekræfter. Derfor faar Barnepsykologien den samme Betydning for den almindelige Psykologi som Embryologien for Anatomien, lige som paa den anden Side Skildringen af vilde Folkeslag — som t. Eks. i *Spencers Discriptiv Sociologi* eller *Waitz' Anthropologie der Naturvölker* — er i høj Grad lærerige med Hensyn til den rette Opfattelse af Barnets Psykologi.

Det er paa den psykologiske Forsknings Omraade, vor Tid har gjort de største Erobringer for det Aarhundrede,

der bliver Barnets. I den store Publikation *Zeitschrift für Psychologie und Physiologie der Sinnesorgane* var der endnu i Aaret 1893 ingen særlig Rubrik for Barnepsykologi, men under Rubriken individuel Psykologi var allerede nævnt 18 Arbejder om Barnepsykologi. 1894 begyndte en særlig Rubrik for Barnepsykologi og Opdragelsespsykologi, der fra 29 Arbejder i nævnte Aar i 1897 er stegne til otte og halvfjers, 1898 til ethundrede og seks, og som endnu bestandig er i en tiltagende Fremadskriden⁴).

I de store Kulturlande har denne Forskning mange betydelige Banebrydere som Professor *Wundt*, Professor *Th. Ribot* og andre. I Tyskland har den sit betydeligste Organ i ovennævnte Tidsskrift, der blandt sine Medarbejdere tæller flere af Tysklands fremragende Fysiologer og Psykologer. I samme Retning gaar desuden den af *Wundt* udgivne *Philosophischen Studien* og tildels ogsaa *Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Philosophie*. I Frankrig har man den af *Binet* og *Beaunis* 1894 grundede *L'année physiologique* og det af *Binet* redigerede *Bibliothèque de Pédagogie et de Psychologie*, i England Tidsskriftet *Mind and Brain*.

Man har nu flere Steder særlige Laboratorier for eksperimentel Psykologi, ved hvilke man anvender fysiologiske Apparater og Undersøgelsesmetoder. I Tyskland blev det første indrettet Aaret 1878 af *Wundt* i Leipzig. Desuden har man lignende i Göttingen, Bonn og Berlin. Ogsaa fra Psykiateren *Kraepkins* Institution i Heidelberg og fra *Sommers* i Giessen udgaar Arbejder af denne Art. Frankrig ejer et Laboratorium for eksperimentel Psykologie

i Paris (Sorbonne) — Binet er dettes Forstander — og Italien et i Rom.

I Amerika er Eksperimental-Psykologien bleven dreven med stor Iver. Man havde dér i Slutningen af 1894 syvogtyve Laboratorier og fireogtyve Tidsskrifter for Eksperimental-Psykologi. Danmark ejer nu et lignende Laboratorium og dertil kommer de »*Selskaber for Barnepsykologi*,« af hvilke der senest er dannet ét i Tyskland, medens andre allerede tidligere har virket i England og i Amerika.

Ifølge Fagmænds Dom vil *Poul Flechsig's* Arbejder: *Gehirn und Seele* (1894), saa vel som *Die Lokalisation der geistigen Vorgänge* (1896) faa den største Betydning for den fremtidige Opfattelse af Pædagogiken. En hel Serie af Undersøgelser foretagne i *Kraepelins* Laboratorium i Heidelberg er af stor Betydning for Bedømmelsen af, hvad Hjærnen kan overkomme af Arbejde og Indtryk. En engelsk Videnskabsmand har allerede gjort gældende, at Fremtiden, — takket være Nutidens Skolesystem — vil komme til at savne originalt frembringende Mennesker, fordi de receptive Funktioner lægger Beslag paa Hjærnens Hjælpekilder til Skade for de frembringende. Og naar engang dette bliver, ikke en almen Talemaade, men en fysiologisk Kendsgærning, vil man maaske endelig engang ophøre at gnide Hjærnebarken med det Sandpapir, man kalder Skoleskema!

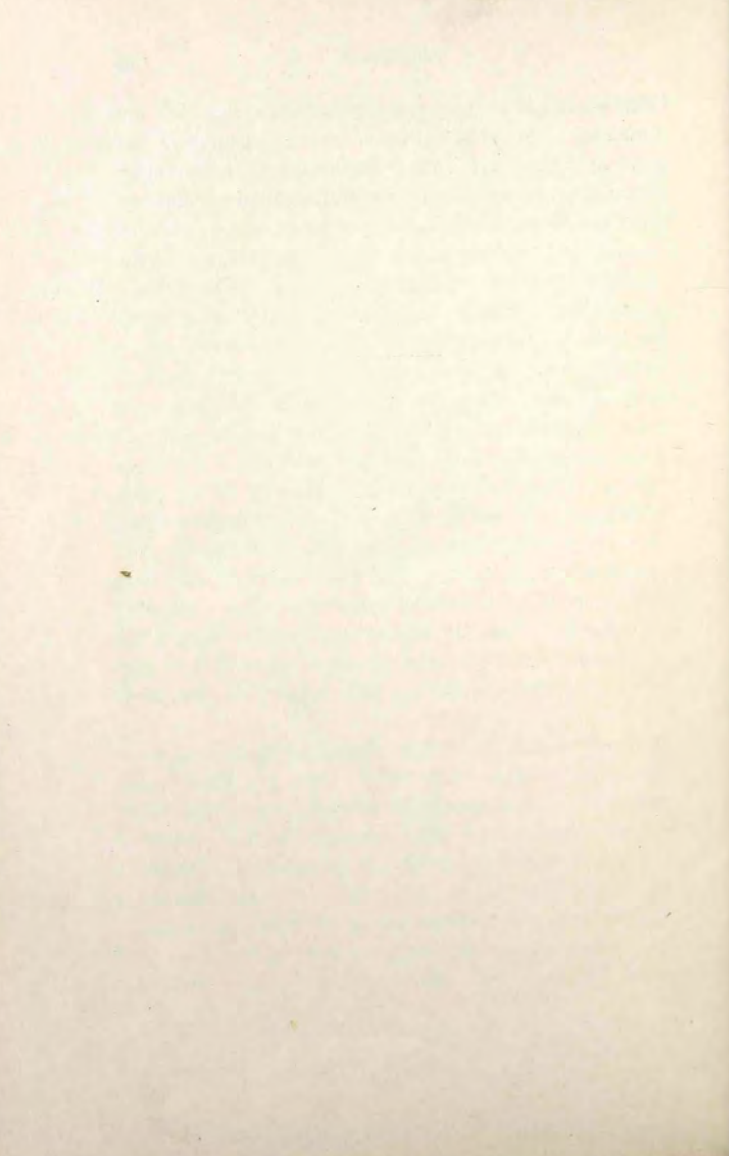
I Professor *Hjalmar Øhrvall* har Sverrig en Talsmand for Pædagogikens Forvandling til pyko-fysiologisk Naturvidenskab. I nogle kortere Afhandlinger har Professor *Øhrvall* allerede meddelt sine egne og andres Erfaringer

paa det psykologiske Omraade. Han er ved disse kommen til det Resultat, som utallige af Nutidens Skolebørn allerede praktisk konstaterer, at de saakaldte Færdighedsfag — Gymnastik, Haandarbejde, Sløjd o. l. — aldeles ikke, som det hedder saa smukt, ved Afvekslingen i Arbejdet danner en Modvægt mod den aandelige Overanstrengelse, men at disse ganske simpelt er en ny Hjærne-Anstrengelse. At Arbejden under en Tilstand af Træthed er uøkonomisk baade med Hensyn til Arbejdets Mængde og Beskaffenhed, og at Hvile ganske ligefrem er *Hvile* d. v. s. Frihed til at foretage sig, hvad man vil, eller til slet intet at foretage sig! Hvad angaar Frygten, viser han — i Tilslutning til *Binets* Undersøgelser om dette Emne — at legemlig Tugtelse, Trusler og Foragt opdrager til Fejghed, at alle disse Midler er forkastelige, fordi de virker deprimerende og forringer Energien, men at Frygten mere og mere kan overvindes, ved at Nervesystemet — og derigennem Karakteren — bliver styrket. Dette sker dels ved at undgaa al unødige Skrækken, dels ved at man mildt og roligt vænner Barnet til at taale den uundgaaelige Fare og Ubehagelighed.

Ogsaa i Udlandet citerer man med megen Anerkendelse Professor *Axel Keys* Undersøgelser angaaende Skolebørn, det i Sverrig betydningsfuldeste Materiale til Bedømmelse af Studiernes Indflydelse paa den fysiske Udvikling og Følgerne for denne af aandelig Overanstrengelse.

Det er at haabe, at Skolen og Hjemmet, efterhaanden som man saaledes ved empirisk Forskning begynder at faa noget at vide om Barnets virkelige Natur, vil blive

befriede for deres urimelige og latterlige Begreber om Børnenes Væsen og Fornødenheder — Begreber, der giver Anledning til den oprørende fysiske og psykiske Mishandling, som endnu selv af samvittighedsfulde og tænkende Mennesker kaldes Opdragelse!

IV.

HJEMPLØSHED.

Man hører Tid efter anden Klager over Nutiden og dens Daarlighed sammenlignet med tidligere Tiders sædelige Alvor. Disse Klager er lige saa højlydte og lige saa ugrundede som de fleste lignende, der er gentagne Slægt efter Slægt lige fra den Tid, da Menneskeheden begyndte bevidst at tilstræbe andre Maal end en øjeblikkelig Tilfredsstillelse af den utæmmede Drift.

Man behøver blot at henvende sig til Mændene af vor og de ældre af den foregaaende Generation for at faa at vide, at Uvaner i Skolerne ikke er noget, der er særligt karakteristisk for Nutiden. Læser man t. Eks. de historiske Skildringer af Livet ved Universiteterne — hvor de yngre Studenter var i samme Alder som nu til Dags Skoledrengene i femte og sjette Klasse — vil man blive overbevist om, at Ondet ikke skyldes »den moderne Literatur« eller »den moderne Vantro«.

Om den virkelige umiddelbare Aarsag, de i Naturen nedlagte Lidenskaber, og om Muligheden for at paavirke disse ved Opdragelsen er det ikke her min Hensigt at tale. Dette Spørgsmaal kunde kun løses af et Menneske, der besad en grundig Indsigt i saa vel Fysiologiens som

Psykologiens Resultater og desuden var et pædagogisk Geni, — ja maaske stod der ikke engang paa Videnkabernes nuværende Standpunkt tilstrækkelige Hjælpe-midler til Raadighed for en saadan Opgave, selv om der fandtes den, der kunde levendegøre og videre udvikle det originaleste i *Sokrates'*, *Rousseaus* og *Spencers* pædagogiske System. Thi mindre kræves der ikke af den, der skal kunne yde en for Udviklingen virkelig betydningsfuld Indsats paa dette Omraade.

Det er kun min Hensigt at give nogle Antydninger af den sekundære Aarsag til Ondet, hvilken man ikke skænker saa megen Opmærksomhed, som den fortjener. Denne Aarsag er den i alle Samfundsklasser tiltagende Hjemløshed.

Thi at bo hos sine Forældre — som Skoleungdommen i Byen jo i Almindelighed gør — er ikke det samme som at leve i et Hjem.

Hos os som overalt ødelægges Familielivet i Arbejderklassen ved Hustruens nødtvungne Beskæftigelse udenfor Hjemmet, og i de højere Klasser ved de tiltagende offentlige Fornøjelser og Pligter.

Tidligere var det egentlig kun Manden og Faderen, som Hjemmet maatte undvære paa Grund af disse ydre Anliggender. Nu er det ogsaa Hustruen og Moderen, der forlader sit Hjem, ikke blot af Hensyn til Selskaber, Fornøjelser eller Opbyggelse, men for at deltage i Møder, Forelæsninger eller Forsamlinger Aften efter Aften, d. v. s. netop den Tid, hun burde hellige Børnene, der om Formiddagen er beskæftigede i Skolen.

Denne mere og mere tiltagende Selskabelighed, dette om sig gribende Foreningsliv og offentlige Liv har til

Følge, at Moderen saa tidligt som muligt sender Børnene i Skole, endog naar intet andet end de ovennævnte Forhold hindrer hende i selv at give Børnene den første Undervisning. Til dette vilde nemlig den nuværende Generation af skoledannede Mødre være fuldtud due- lig, og Barnet har paa dette Tidspunkt endnu intet Behov for Kammeratlivet. Ja selv, før Skoletiden be- gynder, og senere i deres Fritid overlades Børnene i Reglen paa Spadsereture, ved Skøjteløb o. s. v. til et Tyende. Børnene i »de højere Klasser« opdrages i de fleste Tilfælde lige saa meget om ikke mere af Barne- jomfruen og Skolen end af Moderen — for ikke at tale om Faderen, der som oftest kun er en uvæsentlig og tilfældig Faktor ved Opdragelsen.

Mange har maaske den Indvending paa rede Haand, at der ingensinde er gjort mere for Børnenes Opdragelse end nu til Dags, at Forældrene aldrig har haft deres Opmærksomhed i højere Grad henvendt paa Børnenes fysiske og psykiske Fornødenheder, at Omgangen mellem Forældre og Børn aldrig har været saa utvungen som nu, og Skolen aldrig i saa livlig en Virksomhed.

Alt dette er sandt. Men meget af det bidrager netop til at fremme den Hjemløshed, jeg taler om. Jo mere Skolen udvikler sig, jo mere bliver den bebyrdet med hele Børnenes Undervisning, og som Følge heraf lægger den Beslag paa flere og flere Timer af Dagen. Skolen maa nu paatage sig den Undervisning, som Nutidens Mødre maatte evne lige saa godt som tidligere vore Bedstemødre, nemlig at gøre Børnene fortrolige med den hjemlige Skønliteratur og med Haandarbejde. Jo mere Omsorgen for deres legemlige og aandelige Sundhed

fremkalder saadanne i og for sig fortræffelige Ting som Sløjd, Gymnastik og allehaande Sport, des mere drages Børnene bort fra Hjemmet. Og naar de er hjemme, hindres de af Lektier og Stile i at være sammen med Fader og Moder — dersom disse undtagelsesvis er hjemme! Naar man derfor sér, hvorledes det nuværende Skolesystem optager Børnene og det nuværende Selskabs- og Foreningsliv Forældrene, vil man komme netop til den lagttagelse, som jeg begyndte med: at det huslige Liv mere og mere forsvinder.

Hvilke Reformers man bør kræve af Skolen for til en vis Grad at give Børnene tilbage til Hjemmet, kan jeg ikke her berøre, da Hensigten med disse Linjer kun er at gøre opmærksom paa, hvad Hjemmene selv maa reformere, dersom Skolens Reformers skal blive Ungdommen til væsentlig Gavn.

Thi der *er* sket Skolereformer i den antydede Retning, men nu beklager Mødrene sig over, at Børnene har for lidt Hjemmearbejde eller for faa Timer i Skolen, og at de — Mødrene — ikke véd, hvad de skal sysselsætte Børnene med i deres megen Fritid!

Hvad man med Føje kan fremhæve som et stort Fremskridt i Nutidens Familieliv, den fortroligere Omgang mellem Forældre og Børn, har kun delvis taget den rigtige Retning. Den har nærmest havt til Følge, at Børnene faar Lov at spille voksne med Forældrenes Vaner og Fornøjelser, eller at Forældrene har ophørt at leve deres eget Liv. Men ingen af Delene fremkalder et rigt og sundt Forhold mellem Forældre og Børn.

Man sér t. Eks. paa den ene Side et Mindretal af samvittighedsfulde Fædre og Mødre, som egentlig kun

lever »for Børnenes Skyld«, ja som ganske omskaber deres eget Liv af Hensyn til Børnene, hvorved disse faar den Forestilling, at de er Midtpunktet i Tilværelsen. Paa den anden Side ser man Børn, der, vante som de er til al den Luksus og Overforfinelse, der hersker i Hjemmet, stiller samme Krav som de voksne i Retning af Fornøjelser og Elegance. De giver Baller og Middage for deres Skolekammerater, hjemme eller paa et Hotel, og efterligner ved disse Festligheder troligt de voksnes Forfængelighed og Daarskaber.

Men dog forlanger man af disse Drenge og Piger — naar de har naaet den Alder, i hvilken Lidenskaberne vaagner — en Selvbeherskelse, en Evne til at forsage, en Stoisisme overfor Fristelserne, i hvilken de aldrig er blevne øvede, og som de aldrig har sét Forældrene øve.

I de fleste Hjem af de højere Klasser har man slet ikke Raad til det Liv, som føres dér. Husets Luksus og kostbare Fornødenheder tilvejebringes ved Hjælp af Kreditorernes Penge, eller paa Arbejdernes Bekostning, eller ved et letsindigt Forbrug af de i vanskelige Tider eller ved Familjeforsørgerens Død i høj Grad fornødne Sparepenge. Men selv om der i et eller andet sjældent Tilfælde virkelig findes de nødvendige Midler til at leve højt i Hjemmet, burde Forældrene dog ikke »have Raad« til det, dersom de nemlig havde Børnenes Bedste for Øje.

Forældre kan tale om Flid, saa meget de vil; bliver ikke deres Arbejde for Barnet til levende Virkelighed, havde de gjort klogest i at tie stille. Og virker Forældrene ikke ved eget Eksempel, da er de Advarsler og Forbud, som de maaske i et Øjebliks Lune tildeler Børnene

med Hensyn til disses Tilfredsstillelse af egoistiske Lyster, udtalte forgæves.

Løvrigt bliver Følgerne ofte lige saa sørgelige, naar stræbsomme Forældre skjuler deres Savn for Børnene og paatager sig alle Bekymringer for at spare de unge og slider sig op, for at Børnene ikke skal tro, at deres Forældre ikke har Raad til at lade dem gaa lige saa fint klædte eller nyde de samme Fornøjelser som Kammeraterne. At hjælpe Ungdommen frelst over alle Ungdomsaarenes Skær lykkes dog allermindst for de Hjem, hvor Strengheden har dødet Fortroligheden mellem Børn og Forældre, hvor Børnene bliver usande af Mangel paa Mod, letsindige af Mangel paa Frihed, og hvor Forældrene optræder overfor Børnene som Undtagelsesvæsner, der kræver blind Ærbødighed og absolut Lydighed. Fra saadanne Hjem udgik vel éngang dygtige Mænd og Kvinder — men yderst sjældent sker det nu. Thi vor Tids Ungdom godkender ikke slige Krav, efter at den fortrolige Omgang med Forældrene har berøvet disse Ufejlbarlighedens Glorie.

De sædeligste, de mest arbejdsdygtige unge Mænd og Kvinder, udsendes fra de Hjem, hvor Forældre og Børn er Arbejdskammerater, ligestillede, paa samme Maade som en god ældre Broder eller Søster betragter sine yngre Søsken som ligestillede; hvor Forældrene ved at være Børn med Børnene, unge med Ungdommen, tvangfrit støtter de opvoksende i deres Udvikling til Mennesker, idet de stedse behandler dem *som Mennesker*. I slige Hjem træffes ingen særskilt Ordning for Børnene; disse og Forældrene er ikke to forskellige Arter af Væsner. Forældrene vinder Børnenes Agtelse ved at være sande

og naturlige, de lever og handler saaledes, at de kan lade Barnet faa Indblik i deres Arbejde, deres Bestræbelser, ja saa vidt muligt i deres Glæder og Sorger, deres Fejl og Fejlgreb. Og de forstaar at modtage deres Børns Fortrolighed uden paatagen Nedladdenhed eller Overlegenhed, de evner umærkelig at opdrage gennem en fri Udveksling af Tanker og Meninger. Børnene faar ikke alt som Gave. De maa i Forhold til deres Evner og Kræfter deltage i Hjemmets Sysler. De lærer at tage Hensyn til Forældrene, Tyendet og hverandre indbyrdes. De har Pligter og Rettigheder, lige saa uomgængelige som de ældres, og man har Agtelse for dem, saa sandt som man lærer dem at agte andre. De kommer daglig i Berøring med Livets Haandgribeligheder. De maa gøre Nytte — ikke blot lade, som om de gør det; de skaber selv deres Fornøjelser, deres smaa Indtægter, ja deres Straffe, idet Forældrene aldrig forhindrer, at de kommer til at bære de naturlige Følger af deres Handlinger. Man giver dem aldrig en Befaling uden samtidig at give en Grund, saa snart en saadan kan forstaas. Lige fra den tidligste Tid overfører man derved Ansvarsfølelsen paa Barnet selv. Forbud er yderst sjældne men urokkelige, fordi de altid hviler paa Grunde ikke paa Luner. Fader og Moder har Øje med, men de bevogter ikke de unge, og ved en begrænset Frihed lærer Børnene engang at bruge den ubegrænsede, medens derimod Forbud og Kontrol kun skaber Svig eller Svaghed. En gammel jævn Husholderske, der levede af at have Skoledrenge i Pension, var en af de bedste Pædagoger, jeg har set. Hendes »Metode« bestod i at holde af Drengene og at have Tillid til dem, en Tillid, de i Reglen alle søgte

at gøre sig fortjente til. De gode Hjem er livlige. Dér er Ømheden frisk, ikke sentimental, dér præker og vrøvler man ikke om Bagateller, dér ser man ikke Moder og Søster korse sig, fordi Sønnen fortæller en gemytlig Historie eller bruger et Kraftudtryk. Dér betragter man ikke en Spøg som Tegn paa Umoralitet, ikke djærve Anskuelser som Bevis paa »Tidernes Daarlighed«. Dér raader den Friskhed uden alt Snerperi, som hos Husets kvindelige Medlemmer saa udmærket godt kan forenes med Sjælsrenhed og enkel Værdighed — disse Egenskaber, der ikke kan erstattes af noget som helst andet. Dér findes Sammenhold, saa at de unge og de gamle er fælles om Arbejde, Adspredelser, Læsning og Samtaler, hvor det snart er de unge og snart de gamle der giver Tonen an. Dér er aabent Hus for Børnenes Venner, som frit kan more sig saa meget de lyster, men i al Tarvelighed, uden at der gøres Brud paa Husets Skikke. Det fortælles fra *I. L. Runebergs* saa enkle Barndomshjem, at hans Moder, idet hun opfordrede Sønnens unge Venner til at danse, saa længe de kunde, tilføjede: »Dersom I bliver tørstige, staar Vandtønden dér, og Øsen hænger ved Siden af,« — og lystigere Dansegilder kunde den gamle Dame, som fortalte Historien, ikke mindes at have været med til! Denne gammeldags Fornemhed, dette Mod til at være sig selv, savner man i Nutidens Hjem, og Brist paa Mod volder Brist paa Glæde*).

Det er denne ligefremme, gæstfri, hjemlige Glæde, der nu er forsvunden for Børneballer, Lektietperi og

*) Efter at dette er skrevet, har Indførelsen af Folkedansene i høj Grad bidraget til at genfrebringe den enkle og friske Tone i Ungdommens Glæder.

Forældrenes Deltagelse i det offentlige Liv, og som maa komme igen, i Fald det onde ikke skal forværres. Thi man fordriver ikke ondt med ondt: man kan kun overvinde ondt med godt. Dersom ikke Hjemmene paany bliver solrige, rolige, enkle og friske, kan Mødrene gaa til Diskussionsmøder om Opdragelse og Sædelighed, saa meget de lyster — der vil dog ikke ske nogen væsentlig Forandring! Mødrene bør lære alvorligt at indsé, at ingen social Virksomhed har større Betydning end Opdragelsen, og at her kan intet erstatte deres egen lempende Indflydelse i Hjemmene. Og de maa gribe til slige Reformer som de, for hvilke en med offentlige Anliggender og selskabelige Forpligtelser overvældet Moder i Stockholm besluttede sig, nemlig: med Undtagelse af én Gang om Ugen at give Afkald paa alle Indbydelser for at have sine Aftener i Ro med Børnene. Hvor længe vil dog Flertallet af Mødre vedblive at ofre deres Børn for det moderne Selskabs- og Foreningslivs evig intetsigende ét og det samme?

Det er ikke Meningen at berøve hverken Selskabslivet eller det offentlige Arbejde alle erfarne og tænkende Mødres Indflydelse, men kun at advare mod den Overanstrengelse, som nu forvoldes ved, at hver især paatager sig alt for megen Omgang og for mange offentlige Hværv, en Overanstrengelse, som særligt ved Mødrene virker skadeligt tilbage paa Hjemmene. I vore Tider som i alle andre vil de gode Hjem, hvorledes Livsanskuelsen iøvrigt er, Hedningens eller den kristnes, Jødens eller Fritænkerens — kun skabes af de gode Forældre, der nærer en religiøs Ærefrygt for Hjemmets Hellighed.

V.

SJÆLEMORD I SKOLERNE.

Hvis man stillede et Menneske til Opgave med en Pennekniv at fælde en Urskov, maatte han antagelig føle den afmægtige Fortvivlelse, der griber den ivrige Reformator overfor det bestaaende Skolesystem — dette uigen- nemtrængelige Vildnis af Daarskab, Fordomme og Fejl- greb, hvor ethvert Punkt egner sig til Angreb, men ethvert Angreb med de for Haanden værende Midler bliver frugtesløst.

Det er lykkedes for Nutidens Skoler, hvad der ifølge Naturlovene skal være umuligt: at tilintetgøre et éngang tilstedeværende Stof. Den Kundskabshigen, Selvvirksom- hedstrang og lagttagelsesevne, som Barnet medbringer, er ved Skoletidens Udløb i Reglen forsvunden uden at være omsat i Kundskaber og Interesser. Dette er Resultatet, naar Børnene, omtrent fra det sjette til det attende Aar, Time efter Time, Maaned efter Maaned, Semester efter Semester har tilbragt deres Liv paa Skolebænken for at indtage først Theske- saa Dessertske- og endelig Spise- skefuldvis den Mikstur, som Læreren har brygget sammen af fjerde eller femte Haands Viden.

Og efter Skolen kommer ofte en fortsat Studietid, hvor den eneste Forskel i »Metoden« bestaar i, at Miksturen nu tilmaales med Potageske!

Naar de unge slipper denne Tvang, er den aandelige Madlyst og Fordøjelsesevne hos nogle bleven saa ødelagt, at de for stedse fattes Evne til at optage virkelig Næring. Andre igen redder sig fra alle disse Abstraktioner ind paa Virkelighedens Omraade, idet de kaster Bøgerne til Side for at vie sig til en eller anden af det praktiske Livs Opgaver. I begge Tilfælde er Studieaarene saa godt som spildte. Hos den, der gaar videre, er Kundskaberne i Almindelighed erhvervede paa Bekostning af det personlige: Tilegnelsen, Reflektions-, lagttagelsesevnen og Fantasien. Og dersom det er lykkedes én eller anden at bevare alt dette, da er det i Reglen gaaet ud over Grundigheden i Kundskaberne. En ringere Grad af Intelligens, Arbejdskraft eller Tilegnelsesevne, end Naturen havde tiltænkt, er det sædvanlige Resultat af ti til tolv Skole-Aar. Der ligger en dyb Visdom i den franske Vittighed: De siger, at De aldrig har gaaet i Skole — og De er dog saa ærkedum?

De Tilfælde, i hvilke Skolestudier ikke skader, men tværtimod tildels gavner, er de, hvor der ikke ligger nogen regelmæssig Skoletid bag Disciplen, men hvor der har været lange Hviletider, Tider med privat eller slet ingen Undervisning, men blot Selvstudium. Næsten enhver fremragende kvindelig Personlighed i de sidste halvtredsindstyve Aar har saaledes været Autodidakt, eller kun nydt en uregelmæssig Undervisning, de har derfor havt store Lakuner i deres Kundskaber, men mere Friskhed

og Fylde i deres fortsatte Tilegnen af Kundskaber og i Maaden at anvende det tilegnede.

Det forholder sig til Dato saaledes, at hvor højt end Familierne klager over Skolerne, har de dog endnu ikke indset, at de maa ændre deres Krav til den »almindelige Dannelse,« førend der kan komme et fornuftigt Skole-system — det vil sige ét, der i *alt* afviger fra det nuværende — i Stand. De meget faa private Skoler, der til en vis Grad adskiller sig fra Systemet, er Svaler, som langt fra at gøre nogen Sommer, tværtimod maa dele Skæbne med de Fugle, der er komne for tidligt!

Saa længe Skolen skal repræsentere en Idé, danne et abstrakt Begreb, ligesom »Familien,« »Staten« o. s. v. vil den — ganske som Familien og Staten — vedblive at undertrykke de Individer, der hører ind under den. Først naar man har lært at indse, at »Skolen« saa lidt som »Familien« og »Staten« repræsenterer en højere Idé, eller noget større end netop det Antal Individer, af hvilke den bestaar, og at denne — lige saa lidt som Familien og Staten — har nogen anden »Pligt,« »Ret« eller »Opgave« end at skaffe hvert enkelt af disse Individer saa megen Udvikling og Lykke som muligt — først da kan der *begynde* at komme Mening i Skolespørgsmaalet. Skolen bliver da ganske simpelt den aandelige Bispisningsanstalt, hvor Forældre og Lærere sammensætter den for det enkelte Barn gunstigste Spiseseddel. Skolen bør have Ret til at bestemme, hvad den kan optage paa sin Menu, men Forældrene har Ret til for deres Børn at vælge blandt de af Skolen optagne aandelige Næringsmidler.

Førend Fantomet »almindelig Dannelse« er slettet af Skoleplaner og Forældre-Hjærner, og Individets Dannelse bliver den Virkelighed, der træder i dettes Sted, vil man forgæves udkaste Reform-Planer.

Men ligesom der i al Føde findes visse enkle Grundstoffer, er der visse enkle Kundskabsstoffer, som maa danne Grundlaget for al videre Kundskab. Læsning og Skrivning af Modersmaalet, Begyndelsesgrundene i Regning, Geografi, Naturlære og Historie bør Skolen kræve som obligatorisk Basis til fortsat, mere selvstændigt Studium.

Den egentlige, i Alderen fra 9—10 Aar begyndende Skole tænker jeg mig som en virkelig Fællesskole. Undervisningsmaaden burde forudsætte den Bredde, Ro, Ansuelighed og Selvvirksomhed paa Børnenes Side, som nu ødelægges ved Hidsen, Jagen og de mange Abstraktioner, der foraarsages af Kursuslæsningen, Læsningen af alskens Ting og Formalismen, der er gaaet over fra Dreng- til Pigeskolen, fra Forberedelses- til Almueskolen, indtil alle Skoler nu beherskes af disse Lyder, som man beklager, men paa hvilke kun en gennemgribende Reform kan bøde.

Fremdeles burde Undervisningen ordnes gruppevis, saa at nogle Emner henlagdes til tidligere, andre blev gemte til senere Stadier. Og ikke nok med, at man her tog Hensyn til Barnets psykologiske Udvikling, visse Emner burde desuden henlægges til visse Aarstider.

Endelig burde disse Skoler afsluttes i Alderen omkring 15—16 Aar, for at Ungdommen da enten kunde træde ind i det praktiske Liv eller gaa over til Fortsættelses- eller Anvendelsesskoler. Det var ønskeligt, at man ind-

førte den Skik, som *Grundtvig* anbefalede, at der hengik et eller et Par Hvileaar, før Studierne atter begyndte. Særlig de unge Piger vilde da vende tilbage med styrkede legemlige Kræfter og forøget Videlyst. Thi det er nu en almen Erfaring, at Videbegærligheden selv hos den begavede Ungdom slappes, naar denne — ofte fra det syvende til det nogleogtyvende Aar — uafbrudt har maattet studere.

Det vilde foraarsage store Vanskeligheder at bestemme Skemaet for en saadan Skole. Men umuligt vilde det ikke være, naar man først var bleven enig om, at der bør tages mere Hensyn til Børnenes Sjæle end til Skole-skemaet.

Man hører fra Forældrenes Side blandt andet den Indvending, at førend Staten har taget Initiativet til en Reform paa Skolevæsenets Omraade, tør man ikke selv indlade sig paa noget, der vilde gøre Børnenes Fremtid usikker; indtil videre maa man lade sine Børn lære, hvad alle de andre lærer, men saa snart Staten har gjort det første Skridt, vil man med største Glæde følge efter.

Men hvilken Vej har altid været den rette til Gennemførelse af Reformer? En tilstrækkelig stor Indignation mod de bestaaende Misforhold. Men denne Indignation føler Forældrene endnu ikke tilstrækkelig dybt. Børnene selv begynder at føle den, og jeg haaber, at en Reform vil finde Sted, om ikke før, saa naar den nuværende Generation bliver Fædre, Mødre og Lærere.

Man maa ikke vente, at noget System vil blive ændret, før end de, som er misfornøjede med det, er det i saa høj en Grad, at de tør paatage sig de Ofre, der

kræves for at unddrage sig de uheldsvangre Følger af Systemet. Saa længe man i Hjemmene klager over den megen Lektielæsning men dog stadig bebyrder Skolen med nye Fag — selv saadanne, der kunde læres hjemme, — eller klager over Overanstrengelse, men ikke gør Brug af sin Ret til frit Valg i de Skoler, som indrømmer et saadant; saa længe Forældrene selv siger, at de ikke tør risikere noget for at virkeliggøre deres Grundsætninger — kan man heller ikke undre sig over, at Staten ikke indlader sig paa nogen Art af Reformers!

Der er et gammelt pædagogisk Ord, der siger: »Man lærer for Livet, ikke for Skolen.« Men naar man endnu adskiller Kønnene i en stor Del af deres Levetid, idet man lader Drengene studere for sig og Pigerne for sig, da opdrager man kun daarligt for det Liv, de gaar imøde, i hvilket nemlig en Samvirken mellem Mand og Kvinde ifølge Naturens Orden bør være det normale. Og saa længe Fællesskolen er for en enkelt Samfundsklasse, ikke for alle, er den ikke Fællesskole i Ordets dybeste Betydning, — ikke heller den Skole, hvor man lærer for Livet.

Jeg har derfor altid paa det varmeste omfattet den Tanke, at Skolen ikke bør være Dreng-, Pige-, Elementar- eller Almueskole men en virkelig Fællesskole, hvor Børn af begge Køn og alle Samfundsklasser lærer den gensidige Tillid og Fortrolighed, den Agtelse og Forstaaelse, der senere vil muliggøre deres lykkebringende Samarbejde i Familien og Samfundet.

En *saadan* Fællesskole var maaske det bedste Middel til den endelige Løsning af Sædelighedsspørgsmaalet, Ægteskabsspørgsmaalet, Arbejdsspørgsmaalet og Kvinde-

sagen paa en mindre ensidig og mere menneskelig Maade. Fra dette Synspunkt sét er Fællesskolen mere end et pædagogisk Spørgsmaal, den er et Livsspørgsmaal for Samfundet.

Endnu gaar Mand og Kvinde, Over- og Underklasse hver paa sin Side af en Mur, over hvilken de rækker hinanden Haanden. Men det gælder at gennembryde Muren. Fællesskolen er i den nævnte Betydning af Ordet den første Bresche i Muren!

En eneste saadan Skole vilde blive den Gær, der lidt efter lidt gennemsyrede hele Dejgen. Thi det er jo aldrig de mange, der reformerer for de faa, men omvendt, — fordi disse faa har en tilstrækkelig dyb Uvilje mod Tidens Misforhold, et Mod, der er tilstrækkeligt stort til at vise denne Uvilje, og en tilstrækkelig stærk Tro paa de nye Sandheder til at bryde Vej for Fremtiden.

I Skolen maa den samme Grundsætning, som paa andre Omraader har humaniseret Loven og Moralen, gøre sig gældende, idet man nemlig saa lidt som muligt bør hæmme de forskellige Individualiteters personlige Frihed, hvor den da ikke træder andres Ret for nær; thi paa dette Punkt maa Grænserne respekteres, endda i højere Grad end nu.

Naar denne Humanitet har holdt sit Indtog, naar Eleverne ikke betragtes »klassevis« men enkeltvis, vil Skolen begynde at fyldestgøre en af de mange Betingelser for virkelig at kunne skænke Ungdommen Udvikling og derved Lykke.

Man vil i Skolen for det første søge tidlig at opdage de særlige Begavelser og at lede dem ind paa Specialstudier.

Dernæst vil man for dem, der savner udprægede Anlæg, ordne en Undervisningsmaade, hvorved ogsaa *deres* Individualitet kan blive uddannet, deres aandelige Spænstighed forstærket. Og dette Hensyn er om muligt vigtigere end det første; thi de ualmindelige Evner medfører større Selvopholdelsesdrift, medens de mere jævnt eller ringe begavede — hvilke er i Flertal — langt mere forvirres ved Mangfoldigheden i det nuværende Skole-system, hvis Ensformighed paa den anden Side tilintetgør dem som Personligheder.

Man vil kunne varetage baade de særligt begavede og de øvriges Interesse, idet man — som tidligere berørt — ordner Skoleplanen saaledes, at hvert Fag faar sin Del af den samlede Skoletid og det enkelte Skoleaar.

Fremdeles ved, at Undervisningen gør det praktiske Selvstudium under Lærerens Ledelse til Reglen, men Lærerens mundtlige Foredrag til en Undtagelse, til en Fest, og ikke til noget dagligdags.

Endelig ved gennem al Undervisning at bringe Disciplen saa nær som muligt i Berøring med selve Virkeligheden, og ikke med et Referat af denne.

En saadan Skole maatte absolut bryde med alt Kursus-Læseri og i visse Tilfælde vende tilbage til det gamle Skolesystem, der samlede sig om de »humanistiske« Studier, — selv om man ikke burde gøre de døde Sprog til Midtpunkt.

Tidlig Specialisering, hvor Disciplen har udprægede individuelle Anlæg,

Koncentrering om bestemte Emner til bestemte Tider, Selvvirksomhed under hele Skoletiden,

Berøring med Virkeligheden paa alle Stadier af Skole-Livet — disse fire Hjørnestene maa bære den nye Skole.

Dog, den Tid, da Samfundet bygger sine Skoler paa et saadant Grundlag, er vel fjern endnu. Det følgende tager derfor ikke Sigte paa denne store Omdannelse, men berører kun de Forbedringer, som allerede nu kunde finde Sted.

Vilde man — som i Frankrig — henlægge Lektie-læsningen til Skolen og give Børnene en hel Fridag om Ugen, kunde Hjemmestudiet — Læsning af skønlitterære Arbejder, Rejsebeskrivelser og lignende, der stod i Forbindelse med Undervisningen i Skolen og blev anbefalet af Læreren — allerede nu træde i Kraft.

Hjemmearbejdet volder Uhygge uden at fremme Selv-virksomheden, da det som Regel udføres med altfor rigelig — og ofte uklog — Hjælp fra Forældrenes Side. I Skolen vilde i Almindelighed det modsatte være Tilfældet — ingen Hjælp, virkelig Selvvirksomhed.

Man kunde ligeledes indføre Selvstudium ifølge frit Valg. Man forestille sig t. Eks., at der i en Klasse paa omkring tolv Elever — er der flere, vil en fornuftig, personlig Undervisning være umulig — er tre med udpræget Lyst, den ene til Historie, den anden til Matematik, den tredje til Sprog. Endvidere har to en udtalt Mangel paa Begavelse, den ene for Matematik, den anden for Sprog. De syv er jævnt begavede. De tre førstnævnte burde da hver især under hele Semestret benytte visse, til Selvstudium bestemte Timer til at trænge dybere ind i det Fag, der mest interesserede dem. De syv jævnt begavede kunde anvende denne Tid til Højtlesning eller

Haandarbejde. De to, hvem Matematik og Sprog faldt særlig vanskelig, burde enten kunne ombytte disse med andre Fag, eller være helt fri i de Timer, man underviste deri, eller endelig anvende Selvstudie-Timerne til, ved Lærerens Hjælp, at arbejde hen til at kunne følge med, naar nævnte Emner var Fællesundervisning for hele Klassen. Paa denne Maade fik alle Del i Historie-, Matematik- og Sprogundervisningen, og de særlig begavede fik end yderligere Lejlighed til Selvstudium af deres Yndlingsfag.

Til at muliggøre en saadan Plan kræves blandt andet den Koncentrering af Emnerne, jeg tidligere omtalte, saa at man t. Eks. aldrig samtidig underviste i mere end allerhøjest to af Hovedfagene — Historie, Geografi, Naturvidenskab — og aldrig i mere end ét Sprog ad Gangen. Det én Gang lærte burde vedligeholdes ved Læsning af de forskellige Literaturer samt mundtlig og skriftlig Genfortælling af det læste.

Endnu en anden Art Koncentrering bør gøre sig gældende: idet man nemlig ikke splitter hvert Emne i Underafdelinger, men lader Historien tillige omfatte Literatur- og Kirkehistorie o. s. v., medens man til Begyndelsesgrundene af Geografien knytter Naturlære og forener Kunsthistorie med begge nysnævnte Hovedfag. Ikke mindre vigtigt er det, at man ved hele Fællesundervisningen samler sig om Hovedsagen og ofrer en Mængde ligegyldigt, der — paa Grund af den stedse voksende Kundskabsmasse — ikke fra Slægt til Slægt kan slæbes med som »uundværligt for et dannet Menneske.«

Den nuværende Metodik i Undervisningen bør rømme Marken. De to hidtil obligatoriske Tempøer: den om-

hyggelige mundtlige Overhøring og den omhyggelige Lektieforberedelse til næste Gang bør man ombytte med andre Fremgangsmaader, lempede efter Elevernes Alder og Anlæg og Emnets særlige Art. Snart skulde Læreren give en livlig, anskuelig Fremstilling af en Tidsperiode, en Personlighed, et Land, en Naturforeteelse, snart nøjes med en vejledende Anvisning til Læsning i Skolen eller i Hjemmet af ét eller andet — om muligt et Kildeskrift — vedrørende Emnet. Snart bør han kræve et mundtligt og snart et skriftligt Referat af sit Foredrag eller af det læste. Snart faar Eleven Lov til — under det mundtlige Foredrag — at gøre sine Optegnelser, snart maa han genfortælle blot efter Hukommelsen. Den ene Dag vil Læreren gennemgaa og forklare det Pensum, der skal indøves; den næste Dag faar Eleven sin Opgave til Selvstudium og Selvtilegnelse. Og som Opgaven, saaledes Fristen, den ene Gang kortere, den anden længere.

Som sagt, alt lignende Arbejde bør i Reglen finde Sted i Skolen. Men Læsning af Skønlitteraturen og den Art Bøger maa foregaa i Hjemmet indenfor rigelig tilmaalt Tid. Thi vi véd alle, at hvad der dybest har grebet os, har vi læst, naar vi selv valgte vor Tid og vor Stemning. Og da det jo her gælder at skabe Indtryk, ikke Belæring, turde Friheden paa dette Punkt mere end ellers være af Betydning. Man kan støtte Selvvirksomheden ved, at Læreren — som t. Eks. i Frankrig — giver en forudgaaende Forklaring af de Ord e. l. der kan volde Vanskelighed ved Opfattelsen af en Digtning, eller man kan ved i Ny og Næ — helst uventet — at forelæse et Digt vække Lysten til at lære mere af samme Forfatter at kende. Afsluttes saaledes en Historietime med et af

Snoilskys Svenska bilder, vil Eleven aldrig glemme Digtet, og sjælden den historiske Episode, som det omhandler.

Hvorledes en Lærer med de her betegnede eller lignende Anskuelser i Enkelthederne vilde gennemføre denne Art koncentrerede og paa Elevens Selvvirksomhed hvilende Undervisning, kom naturligvis til at bero paa vedkommende Lærers egen Personlighed. Jeg tænker mig t. Eks., at Historielæreren ikke vilde skildre den forhistoriske Tid men give Eleven et eller andet godt populært Arbejde om dette Afsnit i Hænde og lade ham foretage nogle Musæumsbesøg. Derefter vilde han kræve en skriftlig Freinstilling, illustreret med nogle karakteristiske Typer af Oldsager. Saa kunde han selv give en sammenlignende Oversigt over denne Periode hos andre Folkeslag, og endelig, dersom der fandtes en særlig interesseret Elev, lade ham læse et eller andet Værk om Menneskets oprindelige Tilstand. Enhver Lærer og Lærerinde kan let indenfor sit Fag udtænke Analogier til denne Fremgangsmaade. En Geografilærerinde, som underviser om Sibirien, giver f. Eks. alle Børnene til Selvstudium en eller anden god Almenskildring, men til de mest interesserede anbefaler hun en Rejsebeskrivelse over Sibirien, *Dostojevskis Fra det døde Hus* e l. som ekstra Læsning. Har Historielæreren fortalt om Napoleon I, kan man i de franske Timer læse et Arbejde som *de Vignys »Servitude et grandeur militaire«*; har man hørt om Nederlandenes Frihedskrig, er *Motleys* Skildring af denne, *Goethes Egmont* og *Schillers Don Carlos* en ypperlig Læsning. Der kunde kort sagt skrives en hel Bog om, hvorledes de forskellige Emner gensidig kunde udfylde

hverandre og saaledes berige Disciplen med en mere omfattende Viden.

Jeg havde Lyst til her at opstille til Diskussion og Prøvelse en Hypotese, der er grundet paa min store Erfaring i at høre og selv at fortælle Eventyr. Skulde jeg samle Summen af min Erfaring i én Paastand — som jeg dog ikke har til Hensigt hér at bevise — da blev det denne: at den aandelige Føde, der er mest tiltrækkende for Barnet, tillige er den sundeste, — noget, som Fysiologien i vore Dage har bevist med Hensyn til Barnets organiske Tilværelse, og Opdragelses-Læren, bevidst eller ubevidst, er begyndt at overføre paa det aandelige Omraade, dog uden endnu hélt at driste sig til at tro, at Naturen skulde være saa ligefrem, at den nøje forener det nyttige med det behagelige! Hermed mener jeg naturligvis ikke, at kun, hvad der fængsler Barnet mest — som Eventyr t. Eks. — bør udgøre dets eneste Opdragelse, saa lidt som Fysiologen mener, at kun det, der smager bedst — som Sukker t. Eks. — bør udgøre dets eneste Føde.

Hvad enhver Eventyr-Fortæller kan fastslaa som det, der især tiltaler Barnet, er Eventyrets episk rolige, klare Anskuelighed, dets urokkelige Objectivitet. Og enhver Fremstilling, — om et nordisk, klassisk eller bibelsk Emne — der skal fængsle Barnets Interesse, maa eje denne Eventyrets enkle Natur. Faa forstaar som gamle Barnepiger at fortælle Eventyr for Børn. De glemmer aldrig et eneste af dets malende Træk, men giver stedse den samme brede, fyldige Fremstilling. Og de fortæller uden alle Forklaringer og Tillempninger, grebne, som de er, med Barnets egen umiddelbare Følelse. Alt, hvad

der forstyrrer Eventyrets rolige Gang, fremfor alt, at Fortælleren med en Spøg stiller sig udenfor, vækker nemlig Barnets dybeste Ubehag. Børn er alle — mér eller mindre — Kunstnernaturer, i den Forstand, at de vil modtage Indtrykket fuldt og hélt som noget for sig, ikke som et Middel til noget andet. Og de vil tro paa Eventyret. De vil i dette opleve noget virkeligt, samtidig med at de raaber »nej«, dersom man spørger dem, om de hellere vil høre en virkelig Tildragelse end et Eventyr? Denne tilsyneladende Modsigelse forklares ved, at Eventyrets Fremstilling af Virkeligheden — saaledes som den folkelige Barne-Fantasi har opfattet denne — just har den Form, som Barnets egen Fantasi er modtagelig for*).

Naar man fortæller Eventyr, vil man lægge Mærke til, at hvad der ligeledes i højeste Grad tiltaler Barnet er *Handling*; at kun gennem denne gribes det af Følelser og Stemninger. Barnets Udvikling svarer i det smaa til Menneskehedens i det store, — en Sandhed, der er naaet at blive forslidt uden at være tagen til Følge. — Børnene forener, lige saa naivt som den episke Folkedigtning, Idealisme og Realisme. Det store, gode, heltedige, det overnaturlige griber dem mest, men kun i en paa- tagelig Form, billedlig anskueliggjort i al sin Oprindelighed uden Spor af Tilpasning efter Nutiden.

Man kan gøre Prøve herpaa ved f. Eks. at fortælle et ægte Folkeeventyr og en af Andersens Variationer over dette. Med faa Undtagelser vil Børnene énstemmig erklære det første for at være »det morsomste«.

*) Se Julius Humble: Om Eventyrets Betydning for Barnet.

Hvad raske Børn med sund Appetit desuden sætter stor Pris paa er *meget*, — men ingenlunde *meget forskelligt*.

Allerførst spørger de, om »Eventyret er langt,« naar de er beroligede i saa Henseende, om det er »morsomt«. De vil gerne høre det samme Eventyr, Gud véd hvor ofte, de føler en ubevidst Trang til grundig Tilegnelse, naar man blot fortæller dem noget, der passer for deres Alder og Udvikling. Dette gælder iøvrigt om alt. Jeg véd Børn, der afskyede de »udvalgte Fortællinger af Biblen,« hvormed Morgenandagten begyndte, men som læste i det nye Testamente for deres Fornøjelse, — hvem det var umuligt gennem pædagogiske Uddrag at interessere for den nordiske Gudelære, men som med Henrykkelse lyttede til Eddaen o. s. v. Ogsaa heri ligner de smaa Børn de store — Kunstnerne. Barne-Fantasien vil fulde, dybe Indtryk til at forme og omforme, og dersom deres sunde Sanselighed er uberørt af paatvungen Dualisme, vil den med et beundringsværdigt sikkert Instinkt bringe dem til at vælge det sunde, rene og smukke og at forkaste alt det øvrige. Børnenes Forkærlighed for *Kontinuitet i Indtrykkene* er ligesaa stor, som deres meget omtalte Forkærlighed for Afveksling. Man hører dem aldrig sige: fortæl nu et morsomt Eventyr, det forrige var saa gyseligt! Nej er man begyndt med de »gyselige«, saa maa man blive ved med dem, og er man begyndt med at fortælle muntre Eventyr, bliver Børnene ikke trætte af at le. Det er slet ikke saa karakteristisk for Børnene, som man tror, at være ustadige til Arbejde, Leg og Læsning. Det er det i alt Fald kun,

hvor Leg og Læsning ikke passer til Barnets Natur, som derfor i Ustadigheden har en Art Selvforsvar mod det ubevidst skadelige.

Hvad det komiske angaar, da har Barnet den mest vaagne Sans for morsomme Situationer, men ikke Spor af Modtagelighed for den dybere Humor, den, der hviler paa aandelige Modsætninger, og allermindst for den selv-ironiserende. Skal en Fortælling fra deres egen Verden gøre et virkeligt Indtryk paa dem, saa maa den — ligesom Eventyret — være fuld af Liv, Handling og Overraskelser, bredt og naivt fortalt, uden kendelig Tendens. Alle de Børnebøger, som Livet igennem bevares i Erindringen, har paa den ene eller anden Maade opfyldt disse Betingelser. De andre fortrænges vel af nye Indtryk, men uskadelliggøres derfor lige saa lidt som arsenikholdige Tapeter uskadelliggøres ved at tildækkes med mange Lag nyt Papir! Det er saa let at danne sig et Begreb om Børnenes humoristiske Sans. Fortæller man dem t. Eks. den i psykologisk Henseende mest komiske Børneanekdote, vil i det højeste de 99 af hundrede sige: »nej, hvor det var dumt,« men hører de en ganske tarvelig Historie, blot med en komisk Situation, vil de være ved at omkomme af Latter. At Børn ikke føler sig tiltrukne af Abstraktioner, kan den, der fortæller dem Eventyr, bevidne. Enhver nok saa godt formummet Dyd eller Egenskab afslører sig forbavsende hurtig for dem som »kedelig.« For Fabler har de sjælden Smag, men mindst dog for Afhandlinger. Rævens eller Bjørnens Optræden i et Eventyr eller i en virkelig Begivenhed gør dem til Barnets fortrolige Venner, men selv den livligst skrevne Afhandling om »*Bjørnen*« eller »*Ræven*« lader

dem fuldstændig uberørte, saafremt ikke personlige Erfaringer fra Landet eller fra en zoologisk Have forstærker Indtrykket. Dette er iøvrigt saa gammel en Kendsgærning, at jeg her kun yderligere skal fastslaa den. Endelig har Børnene den saarbareste Ømtaalighed overfor al Nødladenhed, alt kunstlet i Fremstillingen. En overdreven Naivitet, en for stor Billedrigdom vil de opfatte som noget, der er beregnet paa dem, og ikke er helt ægte.

Maadehold er en Eventyrets Egenskab, som Barnet ikke mindst sætter Pris paa. Det tegner sine Billeder med faa, bestemte, ofte gentagne Træk, og overlader Fantasien at fylde disse Billeder med Farver. Jævnmaalet, Ensformigheden, Rytmen i de ægte Folkeeventyr fængsler Børn i allerhøjeste Grad, de nyder Gentagelser ligesom Omkvæd og Rim i Poesien.

Men alle disse lagttagelser fører til den Følgeslutning, at de nuværende Læsebøger altsaa hverken ejer det mest fængslende eller det sundeste Stof for Børnene.

I Stedet for den episk rolige Enhed giver disse Bøger en urolig Blanding af allehaande Skrabsammen fra Barnekamret, Biblen, Poesien, Naturvidenskaben og Historien. Hist og her er der et Eventyr eller et virkeligt Digt, som i Tone og Anskuelighed staar i grel Modsætning til den øvrige Samling. I Stedet for klare Indtryk faar Barnet gennem dette Miskmask dunkle og forvirrede; i Stedet for Objektivitet moraliserende Børnefortællinger, for Poesi belærende Rimeri, for Kontinuitet i Indtrykkene, en idelig Afveksling.

Hvilken Indflydelse paa Udviklingen fra det sjette til det sekstende Aar har nu denne Art Læsebøger?

Ja hvilken Indflydelse har det i Almenhed paa Karakterens Udvikling at flagre fra Indtryk til Indtryk, nippe flygtigt til de forskellige Ting; at lade Billede efter Billede fare sig forbi uden nogetsteds at raste?

Hvad de voksne angaar, plejer man straks at have Svaret paa rede Haand, og det lyder saa overensstemmende, at det ikke behøver at gentages. Men hvad her gælder de voksne, skulde det mindre gælde Barnet? — Det gælder *langt mere* Barnet! De voksne har for det meste et Arbejde, en Opgave, noget, om hvilket Mangfoldigheden kan ordne sig, og hvorved Afveksling ofte kan være gavnlig. Men hele Barnets Skoledag *er* Afveksling. Har man da ikke Grund til at modarbejde Splittelsen overalt, hvor den ikke er nødvendig?

Og i Læsebøgerne er den *ikke* nødvendig. I de fremmede Sprog som i vort eget vil en *Bog* langt mere end en *Læsebog* interessere Børnene og berige deres Ordforraad. Men selv om dette ikke var Tilfældet, saa er den Færdighed i Sprogene, man vinder gennem dem, uden al Sammenligning af ringere Betydning end det Tab, den paafører Udviklingen.

Men handler allerede Skolen uforsvarligt mod Ungdommens aandelige Kræfter ved sin Mangel paa Specialisering, Koncentrering, Selvvirksomhed og Virkelighedsstræben, saa er de lærde Skoler og Seminarierne den rene Ødelæggelse for Personligheden. Her, hvor kun periodiske Prøver burde finde Sted, hvor alle Studier burde have Karakteren af Selvvirksomhed, tilfredsstillende man næppe i en eneste Retning Disciplens Higen efter Virkelighed, hans Længsel efter selv at se, læse, dømme,

at modtage Indtrykkene fra første Haand og ikke gennem et Referat.

Ganske vist er en Lærers Vejledning ogsaa her nødvendig, for ved en klargørende Oversigt at spare unødigt Arbejde, for at paapege en eller anden Ensidighed, udfylde et eller andet ufuldstændigt Billede. Snart bør han da virke opflammende ved en ildfuld Fremstilling af sine egne Anskuelser, snart interessere gennem en fin psykologisk Studie, et malende Tidsbillede. Han kan hjælpe Disciplen at finde Lovene for de Erfaringer, denne selv har erfaret, at drage de Sammenligninger, hine Erfaringer giver Anledning til.

Her saa lidt som i Skolen burde Maalet for den hele Undervisning være Eksamen og Vidnesbyrd, (disse maa helst rent forsvinde fra Jordens Overflade!) nej, Maalet skulde være: at Eleven selv fra første Haand indhentede sine Kundskaber, modtog sine Indtryk, dannede sine Anskuelser og arbejdede sig til sine aandelige Nydelser i Stedet for at faa alt dette uden ringeste Besvær gennem Lærerens »interessante« Foredrag.

Fakta svinder bort fra Erindringen — men heldigvis er Dannelse ikke blot en Viden om Fakta, den er — ifølge en ypperlig Paradoks: — »det, der bliver tilbage, naar vi har glemt alt, hvad vi har lært.«

Jo større Rigdom af dette tilbageblevne, — jo større Nytte af et Studium. Jo flere indre Forestillinger, vibrerende Følelser og Tankeforbindelser, jo flere suggørende Indtryk, der fylder os, des mere har det gavnet vor Personlighed.

Ene den, der ved Kundskaben fik Blik for Tilværelsens store Sammenhæng, Sammenhængen mellem Natur og

Menneskeliv, Nutid og Fortid, Folk og Ideer kan aldrig miste sin »Dannelse«. Ene den, som gennem den aandelige Næring, han modtog, ser klarere, føler varmere, der fuldt og helt omfatter Livets Rigdom, fik virkelig »Dannelse«. Denne Dannelse kan være tilegnet paa den regelløseste Maade. Ved Arneilden eller paa Engen, ved Stranden eller i Skoven, den kan være hentet fra gamle Krøniker eller i den frie Natur, kan rumme store Lakuner og mange Ensidigheder — men hvor er den levende, personlig og rig mod deres, som under en femtenaarig Skoletvang med tilbundne Øjne sankede Aks paa fremmede Agre!

Tiden raaber paa »Personligheder«, men den vil raabe omsonst, indtil vi lader Børnene leve og lære som Personligheder, lader dem have deres egen Vilje, tænke deres egne Tanker, skabe deres egne Meninger, — med ét Ord — indtil vi ophører i Skolerne at dræbe de Personlighedens Spirer, vi da forgæves vil søge i Livet.

VI.

FREMTIDENS SKOLE.

Jeg vil her i korte Træk skildre mine Drømme om en Fremtidsskole, i hvilken Sjælene kan udvikle sig fuldt og frit. Jeg siger med Forsæt Drømme, for at man ikke skal tro, at jeg gør Krav paa i det følgende at give Nutiden et Reformprogram.

*

*

*

Min første Drøm er da, at Børnehaver og Pogeskoler overalt skal erstattes af Undervisning i Hjemmet. Utvivlsomt har hele den Bevægelse, hvis Resultat blandt andet *Pestalozzi-Frøbelhuset* og andre efter dette indrettede Anstalter er, havt stor Betydning for Uddannelsen af bedre Opdragerinder. Men som en Ulykke betragter jeg den voksende Tilbøjelighed til i Asylet, Børnehaven og Skolen at se Grundlaget for den ideelle Opdragelsesplan. I enhver Diskussion om Mulighederne for Kvindens Deltagelse i Arbejder i det offentlige Liv fremhæver man nu, at denne Plan vilde befri Mødrene for deres Pligt mod Børnene — og Børnene for Mødrenes daarlige Pleje!!

— samt give Kvinderne Lejlighed til at arbejde udenfor Hjemmet. Som en Art Middelvej foreslaar en amerikansk Forfatterinde¹⁾, at enhver pædagogisk anlagt Moder skal drage Omsorg for et vist Antal Børn foruden sine egne. Men hvad der under slige Forhold bliver hendes egne til Del, véd bedst de stakkels Børn, der er opvoksede i Opdragelsesanstalter, for hvilke deres Forældre har været Forstandere, og disse Forældre, som har lidt under ikke at kunne være tilstrækkelig meget for deres egne Børn.

Det er fuldkommen sandt at *for Tiden*, hvor saa uendelig mange Mødre arbejder udenfor Hjemmet og ikke er deres Pligter som Mødre voksne, har Asylet og Børnehaven været — og er endnu — en Velsignelse. Og Børnehaven i en eller anden Skikkelse vil maaske stedse være nødvendig som Nødhjælp, t. Eks. hvor et Barn mangler Legekammerater, eller Moderen ikke har Lyst og Evne til selv at opdrage det, hvad ofte er Tilfældet med Stemningsmennesker og den, hvis Karakter er svag eller som er tungsindig anlagt.

Man har endnu ofte Grund til at istemme, hvad *Mary Wollstonecrafts* for hundrede Aar siden ytrede: »at der-som Børnene ikke allerede var blevne fysisk myrdede af deres udelige Mødre, saa blev de psykisk ødelagte ved disse Mødres Mangel paa Evne til at opdrage; at man, efter at Moderen i de seks første Aar, i hvilke hele Børnenes Karakter-Udvikling bestemmes, har betroet dem til Tyendet — hvis Avtoritet desuden ofte undergraves ved den Maade, hvorpaa det behandles — overlader til Skolen at bekæmpe de Unoder, Moderen ved sin Agtpaagivenhed kunde have forebygget; Skolen bekæmper disse Unoder med Midler, der igen lægger Spiren

til Laster af alle Arter!« Men selv om der endnu forekommer slige Tilfælde, og der stedse vil gives Mødre, som ikke evner at opdrage, vilde det dog være overilet at tro, at ikke Flertallet af Kvinder kunde uddannes til Opdragerinder, dersom man engang stillede dette som Maal for Kvindens Udvikling! Det er en af Fremtidsopgaverne at uddanne en Generation af Mødre, der blandt andet kunde befri Børnene fra Børnehavesystemet. Man tror at skabe Mennesker, men faktisk indeksercerer man Numre, idet man allerede fra to—tre-aars Alderen behandler Børnene flokkevis og lader dem færdes i Flok, arbejde efter Planer og lave de samme ensartede dumme og unyttige Haandarbejder. — Hvis man selv som Barn har leget og sét andre Smaabørn lege ved Stranden eller i Skoven, i et stort Barneværelse eller paa et Pulterkammer, saa véd man, hvor værdifuldt denne frie Leg kan berige Sjælen, ægge Virkelysten og nære Fantasien, i Modsætning til den Leg og de Sysler, der ledes og afbrydes af voksne. Man værner Børnene til den Fællesmorskab, der kendetegner den aandelige Pøbel; medens man burde lære dem at more sig selv i Ensomhed. Man opmuntrer dem til at frembringe en Mængde unyttige Ting og til at indbilde sig, at det er »Arbejder!« Maalet bør netop være at opdrage Børnene til at afsky alt det Juks, der bidrager til at gøre Livet grimt og kunstlet, lære dem at leve Livet saa enkelt som muligt og at søge dets dybeste Værd. Børnehavesystemet derimod er et af de sikreste Midler til at skabe Dilettanter og »Hjordmennesker!«

Skulde Børnehaven nu og for bestandig være en Nødvendighed, saa lad den være det Sted, hvor Børnene frit

kan tumle sig, som Hvalpe og Kattekillinger, lad dem lege og selv finde paa deres Lege og giv dem blot Kammerater og noget at lege med. Lad en fornuftig Kvinde sidde og sé paa dem og kun gribe ind, naar de Smaa er ved at volde sig selv eller andre Skade, — lad hende stundom give dem en Haandsrækning, fortælle dem et Eventyr eller lære dem en eller anden morsom Leg, men iøvrigt tilsyneladende forholde sig fuldstændig passiv, selv om hun i Virkeligheden er i utrættelig Aktivitet med at iagttage de Karaktertræk og Anlæg, som kun den frie, utvungne Leg vil kunne røbe. Saaledes hurde ogsaa Moderen lægge Mærke til Børnenes Lege, til Maaden, hvorpaa de behandler deres Kammerater, til deres Tilbøjeligheder, for derved at opdage saa meget som muligt, samtidig med at hun blander sig i saa lidt som muligt! Denne passive Iagttagen vil til Slut lære Moderen saa nogenlunde at kende sit Barn; helt lærer to Mennesker aldrig hinanden at kende, ikke engang om det ene er Barn af det andet, og ikke selv om Moderen Dag for Dag vil give sit Liv for at eje den fulde, aandelige Moder-Lykke! Man har træffende sagt, at ligesom Fødslen af et Barn betegner den fysiske Modenhed, betegner dets Opdragelse den psykiske. Men af Mangel paa psykologisk Indsigt forbliver de fleste Forældre umodne deres hele Liv. De kan have de bedste Grundsætninger, den dybeste Pligtfølelse, blandet med en Starblindhed overfor Børnenes Natur, for de virkelige Aarsager til deres Handlinger og de meget forskellige Forbindelser, som visse Egenskaber indgaa.

For blot at nævne nogle af de groveste Fejltagelser: man kalder ofte det lille Barn behagelystent, forfængeligt,

fordi det fuld af Interesse studerer sit eget Billede i Spejlet, og trodsig kalder man den lille, som — af Frygt eller Forvirring over en haard Tiltale, — hverken svarer eller adlyder! Det Barn, der ikke kan gøre Rede for sine Handlinger i saadanne smaa Enkeltheder, hvor Hukommelsen daglig svigter de voksne, faar Skyld for at lyve, og rapser Barnet, før det endnu har noget Begreb om Ejendomsret, saa siger man, at det er tyvagtigt. Dersom et Barn siger, »jeg *véd*, at jeg er uartig, og jeg *vil* være det,« betragter man det som frækt og forhærdet — medens dette just beviser, at hér er en Selverkendelse og Karakter til Stede, som man med de bedste Resultater kunde appellere til. Et Barn, som hensunket i Tanker glemmer de daglige Bagateller, kalder man tankeløst. Og dersom Barnet virkelig viser Egensind, Løgnagtighed eller Ladhed, behandler man disse Fejl som selvstændige, hvor de ofte skyldes andre, dybere liggende Egenskaber, paa hvilke man i Stedet burde henvende sin Opmærksomhed, eller hvor de mulig stammer fra en god Aarsag, der ødelægges, idet man bekæmper Fejlen med Midler, som ikke egner sig dertil.

Men ogsaa de Forældre, som iagttager Børnene med mere psykologisk Forstaaelse, end man tidligere var i Besiddelse af, er ude af Stand til at studere dem, naar disse fra den tidligste Tid tilhører Børnehaven eller Skolen. Fra Manglen paa Forstaaelse stammer da hine Fejltagelser, der senere igen volder den ofte dybe Disharmoni imellem Forældre og Børn, som nu forbitrer saa mange Hjem. Kun den Fader og Moder, som Livet igennem agter og tager Hensyn til sine Børns Individualitet, vil undgaa den nu saa typiske Fejl at ville plukke Vindruer af Tjørnen

i Stedet for at nøjes med Hyben! At man ikke kan skabe noget af intet, men derimod kan udvikle de Egenskaber, til hvilke man opdager Spiren hos sit Barn, er den resignerte og den optimistiske Erkendelse, som det indsigtsfulde psykologiske Studium vil føre med sig. Og denne Erkendelse udelukker for Børn og Forældre lige pinlige Anstrengelser paa mange Omraader, hvor alle Anstrengelser vilde være frugtesløse.

Men til at studere et Barns Psykologi fra dets Fødsel, under dets Leg, dets Arbejde, dets Hvile, og gøre det til et daglig sammenlignende Studium, dertil kræves et hélt Menneske. Det er kun muligt for den, der blot har nogle faa Børn under sin Varetægt; flokkevis er det umuligt, saa meget mere som under slige Forhold det ene Barn mere eller mindre ligner det andet, hvilket yderligere vanskeliggør lagttagelsen.

Børnehaven er kun en Fabrik. At Børnene i den lærer at »modellere« i Stedet for selv efter egen Tilskyndelse at danne deres smaa Lergenstande, er karakteristisk for den Behandling, det lille Menneske undergaar. Fra denne, Fabrikens Stueetage, føres de smaa forberedte Menneskeemner op i næste Etage — Skolen —, og fra denne udgaar de senere som — tyve paa Dusinet!

Det burde være Skoleopdragelsens Maal, af alle Kræfter at modvirke dette Dusinarbejde, som Nutiden paa alle Omraader fremmer, og at skabe saa mange individuelle Fremgangsmaader som muligt. Maaske kunde derved Dusinmenneskene reduceres til — elleve paa Dusinet?!

Saalænge der endnu findes Storstæder, maa man dér hjælpe de stakkels Børn til — som Børnene paa Landet

— at kunne danne deres Legetøj af, hvad de har for Haanden, og man maa ved Sysler i Hjemmet skaffe dem virkeligt »Arbejde,« ikke Børnehavens »Lege-Arbejde,« der er uden alvorligt Sammenhæng med Virkeligheden. En klog Moder eller Lærerinde tager af Børnehavesystemet netop saa meget, at de lærer Børnene at betragte Naturen og Omgivelserne, at de undertiden knytter et eller andet nyttigt Øjemed til Barnets Virksomhed, en eller anden Erfaring til dets Fornøjelser.

Den Frøbelske Sætning:

Lad os leve for Børnene

maa forvandles til den indholdsrigere:

Lad os lade Børnene leve!

Dette vil blandt andet sige, at befri dem fra den tillærte Dressur, Metodikens Former, Hjordens Tvang, i de Aar, da den stille, skjulte Sjælevirksomhed er lige saa betydningsfuld som Spirens Vækst i Jorden. Børnehavesystemet bringer derimod Frøet til at spire paa en Tallerken, hvor det tager sig meget godt ud — for en Tid!

Allerede i Børnehaven indekserceres Tyskernes Sjæle til Uniformen, og iøvrigt er det overalt Skolen med dens Kammerateri og Klikevæsen, der baner Vej for den offentlige Samvittighedsløshed. Derved kommer det moderne Samfund til at genfrebringe svundne Tidsaldres Forbrydelser, tilmed ved Hjælp af Mennesker, som i det private Liv er samvittighedsfulde. Thi — som jeg ovenfor bemærkede — det vilde aldrig lykkes de samvittighedsløse Storheder, der giver Tonen an, med Forbrydelserne at sætte Massen i Bevægelse, hvis denne ikke netop var *Masse*, skabt til at følge kollektive Æresbegreber, patriotiske Følelser og Pligtbegreber.

Barnet lærer at være lydigt mod Skolen, loyal mod sin Kres af Kammerater, senere mod sit Universitet, sin Klike eller sit Embede, — lærer dette, førend det lærer at være sin egen Samvittighed, Retsfølelse og sine Impulser tro. Det lærer at lukke Øjnene for, hvad dets egne Kammerater, dets egen Klike og Land forbryder.

Paa denne Maade faar Verden sine *Dreyfus-Affærer*, sin Transvaalkrig! Men vil man uddanne Mennesker og ikke Masse, da gælder det virkelig at forstaa og følge den store Statsmand *Steins* Opdragelses-Program: at »udvikle *alle* de Impulser, paa hvilke Menneskets Styrke og Værd beror!« Dette sker kun ved saa tidlig som muligt at lære Barnet at vælge frit og at kende Faren ved sit Valg, at føle sin egen Viljes Ret og Ansvar, Betingelsen for og Hensigten med at dømme selv — alt dette, kort sagt, som Børnehaven ubevidst har modarbejdet, og som kun et Hjem kan fremarbejde. At gøre ethvert Individ afhængig kun af sin egen Samvittighed — højere kan Opdragelsen ikke naa. Og dette udelukker aldeles ikke, at det samme Individ kan lære at kende den Lykke og den Nødvendighed at tjene et Hele, først i Hjemmet, saa i Kammeraternes Kres, i Fædrelandet og endelig i Verden. Forskellen er, at Mennesket i det ene Tilfælde bliver en levende Celle, som medvirker til at opbygge levende Former, i det andet en Mursten, som man bygger med!

Ikke blot med Hensyn til at udvikle Individualiteten, men lige saa meget til Følelsens Kultur er Børnehaven og Skolen Hjemmet underlegne. I dettes snevre Kres kan Følelserne blive inderlige, dér kan Ømheden udfolde sig i de Handlinger, som det virkelige Liv i Hjemmet

kræver, medens Børnehaven og senere Skolen befrier Børnene for deres naturlige private Pligter for at stille andre Krav, hvilke de flokkevis kan fyldestgøre. Barnet kommer derved ind i en Mængde overfladiske Forhold, der igen udvikler den Følelsernes Overfladiskhed, som er den store Fare ved Skolelivet i de alleryngste Aar, ligesom et altfor ensidigt husligt Liv rummer den Fare, at Følelserne koncentrerer sig for stærkt. I de Aar, hvor Følelsen faar sin Fasthed, sin livsbestemmende Kultur, er derfor Opdragelsen i Hjemmet af lige saa stor Betydning som Kammerat-Livet senere, naar Barnet har overskredet sit tolvte Aar. Enhver Art af intellektuel Uddannelse selv efter de ypperste Fremgangsmaader, alle Arter af social Følelse er værdiløs, naar de ikke som Grundlag ejer den individuelle Følelses Kultur. For virkelig at have Ligevægt i Hovedet, maa man et eller andet Sted i Legemet have et Hjærte. Kun den, der har lært at elske nogle faa saa dybt, at han kan dø for dem, vil være i Stand til paa en smuk Maade at leve for de mange.

*

*

*

Men ikke blot Børnehaven, ogsaa Pogeskolen kunde jeg ønske at sé henlagt til Hjemmet. Dér kan man tage de Hensyn, som en almen Skole aldrig kan tage, der kan Barnet skaanes for den Næring, det ikke har begært og ikke behøver saa tidligt, som det nu i Reglen modtager den. Den private Skole i Hjemmet bør lade det ene Barn begynde at læse sént, det andet tidligt, tilfredsstille den enes praktiske Sans, den andens Lyst til

Bogen, sørge for den legemlige Udvikling og den udadvendte Virkelyst ved husligt Arbejde, Lege og Vandring i Naturen. Man bør ikke begynde at undervise, før Barnet beder om at maatte høre eller beskæftige sig med noget, som fordrer Kundskaber. Et Barn vil med dobbelt Lethed lære i Tiaarsalderen, hvad det nu lærer i sit ottende Aar, og i otteaars Alderen, hvad det nu lærer seks Aar gammelt, i Fald det kommer til Studiet med udviklet Iagttagelsesevne og levende Arbejdslyst. Og da Skolen aldrig tilfulde kan lære det ejendommelige ved Personligheden at kende eller stille sig klart, paa hvilken Maade det er heldigst at meddele Undervisningen til de forskellige Naturer, paa hvilket Tidspunkt et Fag bør optages, og naar det bør hvile, bliver den private Undervisning med en lille Kres af udvalgte Kammerater altid Idealet. Kun dér kan man tage alle Hensyn til Individualiteten, ved den store Ligegyldighed for Timeplaner og Læretider, uden hvilken den fuldtud levende Undervisning er en Umulighed. De Fordele, Nutidsskolen byder fremfor Hjemmet, er næppe Omtale værd. Skolens »Orden,« »Metode,« »System,« »Disciplin« — der af dens Talsmænd prises som dens Fortrin — er i mine Øjne lutter Ulemper. Pligtopfyldelse, Lysten til Arbejde og den punktlig ordnede Virksomhed, der hører til en sund Opdragelse, kan den private Skole opnaa ved meget mindre kunstlede Midler. Et andet af Skolens indbildte Fortrin er, at Barnet dér bliver Medlem af et lille Samfund, i hvilket det lærer sociale Pligter! Men Hjemmet er det naturlige Samfund, hvor Barnet for Alvor lærer de sociale Pligter: Hjælpsomhed og Virksomhed, medens den nuværende Skole blot kunstigt erstatter Hjemmets

socialle Opdragelse. Det egentlig værdifulde, som Skolen for Tiden byder — Kammeratlivet —, kan den private Undervisning erstatte, uden at medtage Farerne ved dette. Og med disse Farer mener jeg ikke blot de daarlige Indflydelser, men frem for alt den kollektive Fordømmelse, der opstaar ved det store Pres, som Massen udøver; den Frygt for »den almindelige Mening,« for det latterlige, der grundlægges i de for slige Indflydelser saa yderst modtagelige Barneaar. Den ringeste Afvigelse i Klædedragt, i Smag, bliver skaanselløst kritiseret, og vilde man foranstalte en Enquête over Børns Lidelser under Kammeratlivets Tyranni — i haardere eller mildere Former — blev sikkert ogsaa den Fordom rokket, at Skolen i denne Henseende er uerstattelig!

Dertil kommer, at den ensformige Disciplin fra oven undertrykker Personligheden, medens Kammeratlivets Tyranni trykker den fra alle Sider. Enhver Bemærkning om det formelle Pedanteri besvares med et: »Det er jo umuligt i Skolen at tillade Børnene, hvad der kan finde Sted i et Hjem. Tænk dersom alle Børnene fik Lov til at spidse deres Blyanter i Skolen, eller til at rette deres Stile, eller . . .« Jeg giver Afkald paa at fortsætte! Det hedder sig, at hundrede smaalige Regler af Hensyn til Orden og Disciplin »maa« opretholdes. Og selv om disse Regler godt kunde reduceres til en Fjerdedel af deres nuværende Kubikindhold, sporer man dog — selv i den bedste Skole — en knugende Ensformighed. Jo senere og med jo større individuel Modstandskraft enhver især kommer til at lide under denne, des bedre.

Den tidlige Opdragelse bør tilstræbe at styrke Individualiteten. Hele den biografiske Literatur er et næsten

énstemmigt Vidnesbyrd om Betydningen af, at Skolens nivellerende »Samfundsopdragelse« ikke begynder for tidligt! At den nu gør det, er en af Aarsagerne til den Erfaring, man oftere og oftere gør, at — for at anføre en Ytring af *Dumas*: — »man træffer saa mange kloge Smaabørn men saa mange dumme Mennesker.«

Næsten alle de store, selvtænkende og selvfrebringende Mænd og Kvinder har dels slet ikke faaet deres Dannelse i Skolen, dels faaet den mere eller mindre sent, med længere eller kortere Afbrydelser, og dels i *forskellige* Skoler.

Undtagelsesmennesket fik for det meste sin Dannelse paa tilfældig Vis, ved levende Selvsyn, gennem en Bog — læst i al Hemmelighed, eller ved et selvvalgt Fag. Ideel i saa Henseende er *Goethes* Opdragelse, — fraregnet en Del Pedanteri fra Faderens Side. Ved sin Moders Arbejdsbord lærer *Goethe* Biblen at kende, han lærer Fransk af en Teatertrup, Engelsk af Sproglæreren og Faderen i Forening, Italiensk ved at høre Søsteren faa Undervisning heri, Matematik af en Ven af Huset — sin Kundskab i sidstnævnte Retning anvender *Goethe* øjeblikkelig, som yngre ved sine Paparbejder, som ældre ved sine arkitektoniske Tegninger. Sine Stile skriver han som en Brevveksling paa forskellige Sprog mellem flere i forskellige Lande bosatte Søsken, og han studerer ivrig Geografi i Rejsebeskrivelser for at give Skildringerne den rette Lokalfarve! Han gaar omkring med Faderen, lærer at iagttage forskellige Haandværk, udføre smaa Hværv o. s. v.

Men, vil man indvende, alle Mennesker er ikke Genier, og Flertallet, der mangler udtalt Begavelse, har Skolen behov. Tror man da, at Sammenhængen mellem Originalitet og

regellos Skolegang er *tilfældig*?! Hvormegen udvandet Originalitet har ikke Skolen paa sin Samvittighed? Og iøvrigt, for alle, der ikke er i Besiddelse af Originalitet, er ovennævnte Argument en Bekræftelse paa Biblens Ord, at den, som intet har, skal ogsaa det Lidet fratages. Den, der ikke har nogen udpræget Personlighed, maa absolut i Skolen miste den Smule, han har.

Fortidens Skole med dens Udenadslæren af et Par enkelte Fag, med dens ofte daarlige Lærere, — i hvis Timer man kunde sove eller snyde, — med dens om Latinen koncentrerede Ensartethed, synes os nu barbarisk. Men den var mindre skadelig for Personligheden end den nuværende med de grundige Forberedelser, den interessante Undervisning, de fuldkommengjorte Metoder og udmærkede Lærere, der fjerner alt Besvær fra Elevens Vej og serverer ham den aandelige Føde tilberedt paa den delikateste Maade, ja — endogsaa tygget! Det er *denne* gode Skole, som ved sin overanstrengende Mangfoldighed lægger Spiren til Nutidens Nervøsitet, og ved den Ladhed, som raader dér, bærer Skyld for Nutidens Negativitet!

Det roligste og lydigste Barn er som Skolebarn det bedste. Det vil sige, de upersonligste, mest farveløse bliver altid »Mønstre« — saaledes forfalsker man alle-rede i Skolen Værdi-Begreberne. Jo mere Sjælen og Legemet viser sig passive og modtagelige for Dressur, des bedre er fra Skolens Synspunkt Resultatet. Urostifterne, de trodsige Individualiteter, de ensidigt originale bliver dér altid Martyrer for deres Virkelyst og Oppositionsaand. Kun en bestemt Art af lette, elskværdige, jævnt begavede Naturer kan slippe delvis uskadte gennem

Skolen og dog faa Beviser for Flid, god Opførsel, Orden og Fremgang.

I denne udmærkede moderne Skole anbringer man den spæde Spire til en Personlighed — eller rettere, man kaster den ud for Vind og Vove, som en lille Sten ved Stranden. Der rammes den af det ene Bølgeslag efter det andet, Dag efter Dag, Semester efter Semester! Plask — fem og fyrretyve Minutter Religion; Plask — ditto Historie; Plask — ditto Sløjd; Plask — ditto Fransk! o. s. v. Den næste Dag nye Fag i nye Smaastænk! Om Eftermiddagen i Hjemmet Lektier og Stile — »forberedte« og »antydede« — der senere rettes med den største Nøjagtighed, ligesom man i Følge den ypperligste Metodik hører Eleven i de forberedte Lektier, i hvilke Moderen allerede hjemme har eksamineret ham! Under denne Bølgegang søvndysses Hjærnerne, bedøves og fordummes Sjælene — hos Lærere som hos Disciple. Selv de nidkæreste Lærere bevæger sig som i et Bur af Fordringer og Fordomme, af ubetingede »Nødvendigheder« og planmæssige »Principper.« Kun én og anden redder sin Sjæl ved en total Skepsis. Andre hæver Smaaligheden og Pedanteriet til Salighedslære. Atter andre stræber ufortrødent at ændre Enkeltheder, forbedre Smaating! Men al sand Nydannelse — d. v. s. al Nydannelse, der revolutionerer Princippet ikke Fremgangsmaaderne, — stranded paa det af Staten opretholdte System, paa Forældrenes lydige Underkastelse under dette; paa Pædagogernes Mangel paa Evne til fuldtud at kunne overskue dets Følger; og endelig paa alles Afsky for radikale Hjælpemidler!

Skolens, saa vel som Hjemmets og hele Samfundets Maal burde være, med større og større Kraft og Held

at bekæmpe alle livsfjendtlige Magter og fremme Livets Udvikling til højere og højere Former.

Men den nuværende Skole modvirker dette Maal. Det er Selvbedrag, naar man taler om Antallet af Skoler, deres fortræffelige Materiel o. s. v. som Bevis paa et Folks Dannelse! Hvorledes man underviser i Skolen, anvender Materialet, og hvilke Fag der læres — det er det afgørende!

*

*

*

Baade med Hensyn til voksne og Børn gælder *Goethes* Ord, at *Lykke er Udvikling af vore Evner*. De specielle Evner kan man tidlig opdage hos det begavede Barn, og man kan saaledes muliggøre dets Lykke ved at forberede disses Udvikling. Men der er tillige Almen-Evner, som ethvert normalt Menneske er i Besiddelse af, og hvis Udvikling kan skænke det Lykke. Til disse Evner hører f. Eks. Erindringens, hvilken det moderne Menneske næsten har ødelagt. *Max Müller* siger etsteds: vi strør daglig Aske paa Erindringens Glød; medens Fortidens Mennesker evnede at bevare vore nuværende Literatur-skatte i deres Erindring! — Tankekraften hører ligeledes til disse Evner, ikke Tænkning i filosofisk, men i den jævne Betydning af Iagttagelse, Omdømme, Følgeslutning. Frem for alt er Følelsen en af de almenmenneskelige Evner, som den moderne Skole har undertrykt!

Det hører til de grundfalske Fordomme paa Pædagogikens Omraade, at Matematik og Grammatik udvikler

Forstandsevnerne. Dette er først Tilfældet paa de højere Stadier af disse Fag. Der gives ikke det Menneske, som for Alvor vil paastaa, at det ved lagttagelser, der angaar Natur og Mennesker, hverken middelbart eller umiddelbart har haft den ringeste Gavn af de Teser og Hypoteser, Sætninger og Problemer, Regler og Undtagelser, med hvilke Matematiken og Grammatiken bebyrdede dets Barndom. Og jeg har hørt Matematikere og Sprogmand udtale, at hvor Matematik og Grammatik ikke dyrkes som Videnskab, bør de indskrænkes til et Minimum! Har man derimod matematisk Begavelse, er Studiet naturligvis en Nydelse, idet det udvikler denne særlige Evne; er man sproglig begavet, gælder det samme for Sprogstudiets Vedkommende. Men i modsat Tilfælde er og bliver disse Fag som sagt uden al Værdi som Dannelsesmidler. Hverken lagttagelsesevnen eller Dømmekraften vinder ved, at Problemet bliver løst og Reglen lært!

Livet, Naturens og Menneskets, er det eneste, der opdrager for Livet. Hvad der er af Skønhed i Naturen og Menneskeheden, alle Livsformer, Arbejdsmaader og Udviklingsforløb — kan gennem Naturvidenskaben, Geografien, Historien, Kunsten og Literaturen tilføre Bevidstheden virkelige Værdier ved at lære Forstanden at iagttage, vælge og vrage og ved at opflamme Følelsen, saa at den med Varme kan sammensmelte alle de forskellige Stoffer til det, som netop ene og alene er Dannelse. Hvad Hjem og Skole bør give Børnene, er med et eneste Ord — Virkelighed — Virkelighed i store, rige, varme Strømme, uden at dæmme og kanalisere ved Metodik, Systematik, Kursusinddelinger og Eksaminer!

Jeg har aldrig læst om en pædagogisk Diskussion, uden at de smukke Ord om »Selvvirksomhed,« »individuel Udvikling,« »Valgfrihed« har mindet mig om Musiken ved Kannibalernes Offerfester! Thi naar det først gælder Anvendelsen, er de Indskrænkninger, Forbehold og Betingelser, som Repræsentanterne for de forskellige Fag vil indrømme, saa latterlig ubetydelige sammenlignede med de store Principper, i hvis Navn Modifikationerne foregaar. Naar alt kommer til alt, ofrer man fremdeles Børnene for det Dannelsesideal og pædagogiske System, man ikke fra nogen af Siderne vil give til Pris!

Skolens evige Synd mod *Børnene* er stedse at tale om *Barnet*! Til Eksempel:

Sløjd har visse gode Virkninger paa Barnet; følgelig bør Sløjd opføres paa Skoleplanen, for at alle kunne faa Del i Undervisningen heri! Men — nu er der Børn, for hvem Sløjd er en lige saa modbydelig og unyttig Tvang, som Latin er for andre! Det Barn, der vil fordybe sig i sin Bog, bør da lige saa lidt tvinges til Sløjd, som den, der er lykkelig ved sin Høvlebænk, bør tvinges ind i Literaturen!

Al Tale om den »harmoniske Uddannelse« bør vises derhen, hvor den hører hjemme, i den pædagogiske Kogekunst! En harmonisk Udvikling er ganske vist det herligste Resultat af et Menneskes Dannelse; men den vindes kun ved eget Valg og egen Vragen! Thi den forudsætter Harmoni imellem Individets egne Evner, ikke Harmoni ifølge pædagogiske Recepter. Hvad der tilstræbes i Skolens Dejgtrug og paa dens Hakkebrædt, det er — noget ganske andet.

Enkeltreformerne i den moderne Skole er til ingen Nytte, saa længe man ikke ved disse bevidst forbereder den store Revolution, den, der styrter hele det nuværende System i Gruset og ikke lader Sten paa Sten tilbage. Ja der burde komme en Pædagogikens Syndflod, ved hvilken Arken kun behøvede at indeslutte *Montaigne*, *Rousseau*, *Spencer* og den nye barnepsykologiske Litteratur! Naar saa Arken kom paa det tørre, skulde Menneskene ikke bygge Skoler, men kun plante Vingaarde, hvor Lærerne havde til Opgave »at bøje Druerne i Højde med Børnenes Læber,« i Stedet for at give dem Kulturrens Most i hundredfold fortyndet Tilstand!

Skolen har kun ét stort Maal: at gøre sig selv uendeligt, at lade Livet og Lykken — med andre Ord: Selvvirksomheden — raade i Stedet for System og Skema.

Lige fra Børnehaven begynder man, som sagt, at forme Barnet, snart med bløde snart med haarde Hænder! Thi selv den mildeste, den tilsyneladende frieste Fremgangsmaade fører til Ensformighed, naar det samme Arbejde, de samme Indtryk og Ordensregler gentages Dag efter Dag, Aar efter Aar. Og da Skolen desuden aldrig ordner sin Klasseinddeling efter Børnenes Temperament og Anlæg, men efter deres Alder og Kundskaber, bliver det ene Barn fordømt til at kede sig til Døde og spille uendelig megen Tid med at vente paa de andre.

Lige fra den aller første Undervisning gælder det at lægge Mærke til og bedømme Barnets lagttagelsesevne og Selvvirksomhedssans, for paa rette Maade at drage sig disse til Nytte ved Opdragelsen.

Har Lærerens lagttagelse af Barnet da været tilstrækkelig dyb, vil den ikke føre til almene men kun til særlige Regler. Det ene Barn maa have Læsning, Sport eller Haandarbejde efter en hel anden Maalestok end det andet; det ene bør tidligt, det andet sent nyde godt af Musæumsbesøg, Rejser, Fodture som Dannelsesmidler o. s. v. Og det »uundværlige« vil da blive indskrænket til det mindst mulige. Thi det er saare lidet, ethvert Menneske behøver at vide for at finde sig til Rette i Livet. Det lidet er: at læse godt indenad og at bogstavere rigtigt; at kunne skrive med begge Hænder, aftegne simple Genstande, saa at man derved faar en Billed-Skrift lige saa vel som en Bogstavskrift — en Færdighed, der er ganske uafhængig af kunstnerisk Begavelse, — endvidere geometrisk Anskuelsesundervisning, de fire Species og Decimalbrøk; saa megen Geografi, at man kan orientere sig ved Hjælp af et Landkort, saa megen Naturvidenskab, at man har et Grundbegreb om Hygiejnens simpleste Fordringer; endelig det engelske Sprog, for at man kan faa Betingelser for at vinde frem i den stigende Samfærdsel med den vide Verden. Med disse Kundskaber har man givet Barnet, hvad det behøver for senere selv at kunne klare sig i Bøgerne og i Livet — naar man blot dertil føjer Færdighed i at kunne stoppe Strømper, sy en Knap i, slaa et Søm ind!

Kun dette *uundværlige* bør være det *obligatoriske* Underlag for en videre Dannelse, der da kun bliver Broderiet paa dette enkle Klæde — et Broderi, hvis hele Værdi bestaar i, at Individet selv har udført det, at det ikke er maskinsyt efter Mønstre, som Fabriken har valgt!

Medens man lægger dette fælles Grundlag, skal Børnene have Lejlighed til at leve sig ind i det gamle Testaments Hyrdeliv, i det græske og nordiske Gude- og Helteliv, i Folkesagn og Fædrelandets Historie, men gennem deres Morskabsbøger, ikke ved at man gør alt dette til Skolefag!

Naar Grundlaget er lagt, skal Fremtidens Skole — der er en Skole for alle — fortsætte den almindelige Dannelse, men lempe Undervisningsmaaden efter hvert enkelt Individ. I min drømte Skole eksisterer hverken Vidnesbyrd eller Belønninger, ingen anden »Modenhedsprøve« skal afholdes end den, der finder Sted gennem Samtaler. Under disse bliver ikke Enkelthederne i de forskellige Kundskaber, men Dannelsen i sin Helhed det afgørende for de »Censorer,« som da vil vandre om i Naturen med den unge for i Ro at erfare, hvad han véd om den og om Menneskene, om Fortiden og om Nutiden!

Og den Undervisning, som fører til dette Almendannelsens endelige Maal, skal Lærerne varetage paa en Maade, der er stik modsat Nutidens. Han skal nødvendig gøre Elevens egne lagttagelser ved at lede hans Bogvalg og Arbejdsmaade, men ikke først give sine lagttagelser, Domme og Erfaringer til Bedste i Form af Foredrag, Forberedelser og Prøver. En Gang imellem vil han uventet kræve et mundtligt eller skriftligt Referat for at undersøge, hvor grundigt Eleven er trængt ind i sit Emne; af og til giver han et sammenfattende Overblik over Emnet, et varmt og vækkende Indtryk som Løn for Elevens selvstændige Arbejde; endelig vil han efter Disciplens eget Ønske foretage en Prøve. Men det

væsentlige Arbejde skal være at lære Barnet selv at gøre sine lagttagelser, løse sine Opgaver, finde sine Hjælpe-midler — i Bøger, Leksikoner, Landkort o. a. l., lære det selv at besejre Vanskelighederne for derefter at nyde den eneste moralske Belønning for sin Møje: udvidet Kundskab og vunden Styrke!

Ved at sidde og sé paa Lærerens Demonstrationer og Eksperimenter lærer Disciplen ikke at iagttage; ved at faa sine Stile rettede med smaalig Nøjagtighed lærer han ikke at skrive, og ved pedantisk at udføre Sløjdens Modeller lærer han ikke at forarbejde Brugsgenstande til det daglige Liv! Selv at anstille Undersøgelser, finde den antydede Fejl, udtænke den Genstand, man skal udføre, og kun blive rettet i Enkeltheder, naar disse er altfor tidsspildende fejlagtige — det er Opdragelse, det er Dannelse!

Alle Lærebøger vil blive fulde af Kraft og Liv! Læsebøgerne vil forsvinde, og de store Bøger, Originalerne, — om end i Bearbejdelser, hvor Beskæring er nødvendig — skal igen gives Ungdommen i Hænde. Skolens Bibliotek skal være dens største, smukkeste, dens vigtigste Læreværelse, og Bogudlaanet en væsentlig Del af dens hele Lærervirksomhed.

Jeg drømmer mig enhver Fremtids-Skole omgiven af en stor Have, hvor Skønhedssansen faar sin umiddelbare Næring og Udvikling. Selv at ordne Blomsterne i Skolen som i Hjemmet, at opelske dem hjemme for at pryde den »Vindueshave,« der om Vintren skal smykke alle Skole-Værelserne, bliver den naturlige Maade, paa hvilken man gør den lettest tilgængelige af alle Skønhedsnydelser til et alment Behov. Men Smagen bør ikke udvikles

ved, at der — som nu i Tyskland — »undervises« i den Kunst at ordne Blomster, men kun ved at man fremhæver, hvad der er smukkest ordnet. Selvvirksomheden er hér som i alt andet det væsentligste.

Ved Bogbinderi, Snedkeri og andet Haandværk saa vel som ved Gartneri og Sport faar man den naturlige Gymnastik, der har en langt mere opdragende Betydning end den metodiske. Dennes meningsløse Ensformighed er en Plage for Ungdommen, og den burde kun finde Sted paa Dage, hvor Vejret umuliggør Legemsøvelser i det frie. Ganske vist kan der bringes mere Liv ind i Gymnastiken, naar man forbinder den med Fysiologien og Hygiejnen, — og i Matematiken ved Forbindelse med Haandarbejde og Tegning, — men den faar aldrig saa stor Betydning som den friske naturlige Bevægelse.

Ved Siden af Haven skal Fremtidsskolen have sin Sal og sin Sportsplads til Dans og virkelig frie Lege, det vil sige saadanne, hvor Børnene, naar de først har lært dem, er overladte til sig selv. Lege, som altid ledes af Lærere, er en Parodi!

Og — som engang hos Grækerne — skal Udviklingen af Skønheden, ikke blot af Styrken, være den fysiske Opdragelses Maal.

Ved forskelligt Haandværk og Havearbejde giver man Barnet Lejlighed til selv at gøre sine Opdagelser. Efter Tærpe-Metoden faar det f. Eks. at vide, at Frøet spirer i Varme og Fugtighed; efter Opdragelses-Metoden faar det Lov til selv at saa Frøet og se, hvad der da vil hænde! I enkelte Skoler sker dette allerede nu, men som *Bevis* for en given Sætning. Det er nemlig den moderne Skoles Fejl at anskueliggøre sine Læresætninger, i Stedet

for at give Barnet Tid og Lejlighed til selv at fastslaa disse gennem Erfaringer.

I Fremtidens Skole eksisterer Klasse-Værelset slet ikke. Men der er forskellige Sale med rigt Materiel til de forskellige Fag, og ved Siden af Salene er der Arbejdsværelser, hvor hver har sin egen Plads til Selvstudium. Fælles-Prøver finder kun Sted, naar flere er færdige og villige til at underkaste sig Prøve i samme Fag, medens paa den anden Side hver især uafhængig af de andre kan melde sig til Prøve.

I ethvert af Værelserne saa vel som i Bygningens Ydre vil Arkitektur og Dekoration i Forening danne et smukt Hele. Og de fritstaaende Kunstværker, som desuden smykker Skolen, vil dels blive Originaler, dels Afstøbninger og Kopier efter berømte Originaler²⁾.

Det er paa denne Maade, man skal vække Kunstsansen, ikke ved umiddelbar Undervisning i Kunst; hverken i Skolen eller ved lejlighedsvis Besøg i Musæerne. Den Klasse, som — ifølge *Lichtwarks* Plan — føres rundt paa Musæer, kan mulig opnaa Kundskaber om Kunst, men Kærlighed til Kunsten vækkes kun, naar man er omgivet af Kunst og frit og roligt kan optage den i sig. Foregriber man dens stille Vækst ved Undervisning — hermed mener jeg ikke Lærerens personlige Beundring, som han i Forbigaaende udtaler uden belærende Henvisninger — saa plumper man ogsaa denne levende Kilde. Her som overalt ødelægger Henvisningen den egne Opdragerglæde: stedse at vises om, berøver én netop Evnen til selv at sé.

Al Undervisning i Kunst, Literatur og Religion er af det onde, indtil Ungdommen har valgt en af Delene som

Videnskab. Kundskab døder, Følelsen levendegør. Men Følelsens Rødder er let saarbare!

De af en Lærer ledede Musæumsbesøg gavner kun, naar Lærlingen paa egen Haand har gjort sine Opdagelser. Men disse bør Læreren derimod foranledige. Læser man om Grækenland, bør han f. Eks. kræve en Skildring af de græske Skulpturer, som kan findes paa et Musæum; læses der om den nederlandske Frihedskamp, fordres en lignende af Hollændernes Malerier o. s. v. Først naar Eleven har brugt sine egne Øjne og selv har fældet sin Dom, vil en Syntese af hans Erfaringer i Form af en Forevisning blive til Gavn. Dette gælder ogsaa de naturhistoriske, historiske og etnografiske Musæer, hvor Fællesbesøg og Forevisninger er af særdeles ringe Betydning, naar Børnene ikke forinden har havt Lejlighed til ved Selvsyn at danne sig en Mening.

Ligesom der mellem Skolens Bibliotek bør findes den ypperste Literatur i Originalsprogene saa vel som i gode og for alle let tilgængelige Oversættelser, skal der ogsaa findes Arbejder, der kan tilfredsstille de kunstnerisk interesserede Disciple. Iøvrigt er der ikke noget dummere end den omhyggelige Undersøgelse, om Bøgerne »passer« for denne eller hin Alder. Dette er noget i højeste Grad individuelt, der kun kan afgøres af Barnet selv. At man foretager en Razzia blandt Børnebøgerne og tillader Ungdommen at vælge frit i den store Literatur, er en af de første Betingelser for denne Ungdoms sunde Udvikling. Naar et Barn har Lyst til at læse en bestemt Bog, er det aldrig »for tidligt«. Fordyber det sig i tiaars Alderen i Faust — og jeg véd, at det er sket — saa faar det i tiaars Alderen et uforglemmeligt Indtryk, som imidlertid

ikke hindrer, at det i sit tyvende Aar vil faa et nyt og i sit tredivte og fyrretyvende igen et andet Indtryk af den samme Digtning! Hvad »Farerne« angaar, saa er den store Literatur aldeles ikke farlig for Børn. Deres kølige Sanser lades aldeles uberørte af det, der for den ældre er æggende. Og selv naar Barnet har naaet den vanskelige Pubertetsalder, er det sjælden den utilslørede Maade, hvorpaa de store Aander berører de naturlige Ting, men de moderne Romaners Tilsløring, der besudler Fantasien, forfalsker Virkeligheden og forsimples Smagen!

Nu om Stunder kan Børnene ikke holdes i Uvidenhed, selv om Forældrene var ufornuftige nok til at ønske det. Og det raa, det tilsløret-tvetydige vil paavirke Barnet langt farligere, naar det ikke ved Opdragelsen lærte af den store Kunst og Literatur at fatte Alvoren i alt naturligt.

Det tilslørede er raat og æggende. Og for den, der er modtagelig og let ophidses, vil Biblen være lige saa sansepirrende som nogen Skildring af Nøgenhed i den nyere Literatur. Den sande Uskyld beror paa en rolig Opfattelse af det naturlige som noget selvfølgeligt.

At sé godt — paa Naturen, Mennesket og Kunsten — og at læse godt, er de to store Maal, som Hjemmet og Skolen bør tilstræbe med Opdragelsen. Kan Barnet naa disse, kan det næsten lære sig selv alt andet. I Forbigaaende vil jeg bemærke, at Fantasiens sunde Udvikling har ikke blot æstetisk, men tillige etisk Betydning, den er nemlig Grundbetingelse for en levende Sympati. Der bliver f. Eks. begaaet utallige Grusomheder af Mennesker, som ikke er slette, men blot ikke

har Fantasi nok til at forestille sig, hvilke Følger deres Handlinger har for andre.

*

*

*

Naar ovennævnte Grundlag er lagt, kan man i min drømte Skole vælge frit blandt de øvrige Fag. Skolen medtager dem, men de er ikke tvungne. Ved Siden af Engelsk undervises der i Tysk og Fransk; Naturfagene og Matematik, Historie og Geografi. Der lægges megen Vægt paa Modersmaalet, man taler, læser og skriver det flittigt. Men den for Sprogbehandlingen og for Dannelsen lige overflødige Grammatik kommer ind under det videnskabelige Studium, ikke under Almendannelsen. Og i de fremmede Sprog lærer man kun saa megen Grammatik, som er uomgængelig nødvendigt for at kunne tilegne sig Literaturen, — det eneste Maal for hele Sprogundervisningen. Den, der vil lære at tale og skrive et Sprog flydende og fejlfrit, maa uddanne sig ved fortsat Studium. Men den, der læser og forstaar Sproget godt, vil snart lære det øvrige. Den, der er vel bevandret i Literaturen, skriver f. Eks. — selv med sproglige Fejl — et langt bedre Brev end den, der blot ved Hjælp af grammatikalske Regler sammensætter et fejlfrit Sprog! Naar et Barn ved Tale-Metoden er kommen saa vidt i et Sprog, at det forstaar en lettere Bog, bør det ved Hjælp af Leksikon arbejde sig gennem den ene Bog efter den anden og genfortælle det lærte. Paa denne Maade — men ikke gennem Literaturhistoriens Kritik — faar man lidt Kendskab til Literatur. Om den hjemlige saa vel

som om den udenlandske Literatur gælder det, at man skal gøre de unge bekendt med selve Hovedværkerne, ikke med Gengivelser af disse! Medens Læreren leder Sprogstudiet, søger han tillige at lede Elevens Bogvalg, idet han om muligt vælger et eller andet, der vedrører de øvrige Fag — altsaa t. Eks. Bøger, der staar i Forbindelse med Historie, Naturhistorie, Geografi o. s. v. Af og til læser Læreren noget højt, eller han vækker Elevens Lyst til selv at forelæse et Yndlingsdigt. Men al Sønderlemmen og Gennemhakken af Digterne, strofevis og klassevis, bør være strengelig forbudt!

Da det er lettest at lære Sprog i Barndommen, bør det Barn, hvem Forældre og Lærere efter Samraad har bestemt for Sprogstudier, efter et Par Aars Undervisning i Engelsk, lære Fransk og derefter Tysk i et lignende Tidsrum — eller omvendt — men aldrig tre Sprog paa én Gang. Den eneste Maade, paa hvilken man tilegner sig et Sprog, saa at man aldrig glemmer det, er nemlig den i nogen Tid udelukkende at fordybe sig i dette alene.

Ønsker en Elev at gaa videre i Tegning eller at lære et eller andet Haandværk, kan han faa denne Undervisning samtidig med Undervisningen i Hovedfagene. Aaret rundt bør der daglig synges énstemmige Sange, men kun som fornøjelig Afveksling, ikke som musikalsk Uddannelse, om end Sangen giver Anledning til Opdagelse af mulige musikalske Anlæg.

De fire Hovedfag, Historie og Geografi, Naturvidenskab og Matematik, bør absolut ikke læres samtidig.

Det er Mangfoldigheden i Nutidens Undervisnings-System, der virker som Vanddraabe-Tortur paa de begavede

Børn, idet man hermed Aar for Aar sløver deres Lærelyst og Virketrang, berøver dem Livsglæden og gør dem overfladiske, fordi de knap faar Tid til at trække Vejret, aldrig til at fordybe sig i et Emne, men stadig maa kaste Bogen for at tage fat paa Lektier og Stile.

I min drømte Skole læser man f. Eks. Matematik om Vinteren; den passer til den kolde, klare Vinterluft! Men i Vaar og Høst studerer man hele Dagen Naturen i Naturen — uden at adskille den i forskellige Fag; man lærer Geologi, Botanik og Zoologi i uadskillelig Forening.

Medens Lærlingene ved Selvsyn lærer Enkelthederne at kende, faar de senere gennem en livlig skreven Lærebog en sammenfattende Oversigt over, hvad de har erfaret ved Hjælp af deres egne Sanser, eller de faar — paa Regnvejrsdage — Lov til selv at give en skriftlig og tegnet Fremstilling heraf. Almindelig Dannelse ytrer sig ikke i, at man kender Antallet af Støvdragere i nogle hundrede Blomster — eller af Ben i nogle Skeletter, men i at man kan følge Udviklingens Love i det Liv og den Natur, der omgiver os. At kunne iagttage og sammenstille de forskellige Fænomener, er almindelig Dannelse, og denne indvirker paa Følelsen og Fantasien lige saa vel som paa Tanken og Karakteren. Som sidste Led i Udviklingskæden kommer Mennesket. Og Studiet af dette, med Udgangspunkt fra Fysiologien og Sundheds-læren, burde være det sidste, dersom ikke Hensyn til Barnets Psykologi talte for, at de Videnskaber, der ligger til Grund for Kendskabet til den organiske Natur, nemlig Fysik og Kemi, dannede Afslutningen.

Ligesom man i Naturvidenskaben bør afskaffe den falske Fremgangsmaade: at gentage Behandlingen af det samme Emne, blot i større Omfang, saaledes bør man til bestemte Tider udelukkende lade Barnet lære Historie eller Geografi for saa igen helt at ophøre med disse Fag. Med Eksamen forsvinder den idelige Repeteren, det evige Terperi, hvis endelige Maal netop Eksamen er. At alle Enkelthederne i de forskellige Fag slettes af Erindringen et Par Maaneder efter Eksamen, og at de fleste højt dannede Mennesker er grovt uvidende i de Detaillkundskaber, de har lært i Skolen, medens det Helhedsindtryk, de har modtaget, har paavirket deres Sjæl og Hjærte, Vilje og Karakter, — er en Kendsgerning, man vil vide at drage sig til Nytte i Stedet for som nu at nøjes med at konstatere den.

I min drømte Skole vil t. Eks. den, der interesserer sig for Historie, kunne anvende Vintermaanederne til at læse historiske Værker, medens andre studerer Matematik eller Geografi. Om Foraaret kan disse »Historikere« og »Geografer« deltage i Udflugterne som Tilhørere, medens »Naturforskerne« samler, tegner og mikroskoperer. Nogle kan f. Eks. ved det geografiske Studie baade komme i Berøring med Naturens og med Menneskets Liv og mulig derved faa Lyst til om Vinteren at sætte sig ind i Historie og om For- og Efteraaret i Naturfagene.

Her kan kun antydes alle de forskellige Kombinationer, som Lærere, Forældre og Lærlinge i Forening kan ud-tænke. Det endelige Resultat bliver, at man studerer et Par Fag ad Gangen; naar Eleven da af disse har lært saa meget, som Forholdene tillader, lægges de paa Hylden for siden at genoptages blot af den, der vil gøre dette

eller hint til Fagstudium. I Stedet for at splitte Interessen og Kræfterne ved at adskille Fagene vil man i Fremtidens Skole gaa ud paa at samle dem. Historien kan — naar engang Krigen indtager det Minimum af Plads deri, som *nu* Kulturen! — for Almendannelsen blive det, den i Virkeligheden bør være, Menneskets Udviklings-Historie. Den skal i store Træk meddele Etnografien, Samfundslæren, de økonomiske Principper, de store Personligheders Liv, Kirkens, Kunstens og Literaturens Historie. Ved Undervisningen i Naturvidenskab og Matematik omtales de ypperste Videnskabsmænd og Opdagere. Geografien aabner Udsigter til snart sagt alle Omraader, og man har med god Grund forsøgt at gøre denne til Centrum for hele Undervisningen.

*

*

*'

Hvilke er Resultaterne af den moderne Skole? — Forbrugt Hjernekraft, svage Nerver, hæmmet Originalitet, slappet Virkelyst, et sløvet Blik for Omgivelserne, dødet Idealitet under den feberagtige Higen efter at faa en »Stilling,« denne hidsige Jagt, under hvilken Forældre som Børn regner Tabet af et Aar for en stor Ulykke! Naar Eksamen er overstaaet og en Del Aar gaaede, vaagner i heldigste Tilfælde Trangen til næsten paa ethvert Punkt at begynde sine Studier forfra paa en mere levende Maade! For de flestes Vedkommende er Resultatet for Tiden, at de ikke engang med virkeligt Udbytte kan læse en Avis. Og dersom man ikke i Hjemmet er kommen Skolens Sprogundervisning til Undsætning, er

det yderst sjældent, at nogen tilfulde forstaar en Bog paa et fremmed Sprog, selv om han har spildt utallige Timer paa at lære dette. Skolens Forberedelses-System og Moderens Eksamineringen i Lektierne er Skyld i, at Børnene mere og mere mister Evnen til selv at iagttage og forbinde de forskellige Iagttagelser. *Axel Key* har ifølge sine Erfaringer som Lærer ved det Karolinska Institut i Stockholm gjort gældende, at Eleverne allerede i Skolen tilsætter Evnen til at se, tænke og arbejde. Fra et af de offentlige Kontorer i Stockholm har jeg nylig hørt om den samme Iagttagelse: de unge Mænds Hjælpeløshed, saasnart det gjaldt praktisk at anvende de Kundskaber, de nylig lagde for Dagen i en »smuk Eksamen.« Det viser sig altsaa, at Systemet ikke engang gavner det mere underordnede Formaal, medens det modvirker alle højere Maal for Menneskets Tilværelse!

Denne Kendsgerning vil tilsidst medføre Systemets endelige Undergang — om et Par hundrede Aar!

Da opstaar maaske disse drømte Skoler, i hvilke de unge først og fremmest lærer at elske Livet, og hvor man maalbevidst værner og værger deres egne Kræfter som det værdifuldeste. Ved at komme i Berøring med Børn af alle Klasser vil Overklassen — dersom der til den Tid endnu eksisterer en saadan — faa den »Afskygning,« den alvorlige Karakter, som allerede *Almqvist* paaviste, at den manglede; og Underklassen vil faa det »Skær« af Almendannelse, som denne mangler. Disse fælles Dannelsesanstalter vil tillige fremme det Standsforskellens naturlige Kresløb, om hvilket *Torsten Rudenskold* talte saa vise Ord, og i hvilket Bonde- og Grevesønnen bytter Plads, dersom Naturen har skabt den sidste for

Stalden og den første for Statskunsten! Og i disse Skoler vil et Barn fra Landet kunne vedblive at være under sin Opvækst og ikke behøve af Hensyn til Opdragelsen at blive sendt til Storstaden — dersom Storstæder eksisterer. Endelig vil Piger og Drengene komme til at nyde alle Fællesopdragelsens Fordele, uden at man ved en ensartet Eksamenstvang øver Vold mod den enkeltes Anlæg.

Naar Børnene rundt om i Landet til deres femtende Aar er blevne underviste i saadanne virkelige Fællesskoler — nogle særlig i Aandens, andre i Haandens Arbejde — skal Tillempningsskolerne, (Skoler for klassiske Studier, for eksakte, sociale eller æstetiske Videnskaber, for Kunst og Haandværk, private Virksomheder og Embeder,) tage fat. Disse Skoler har forskellige Principper og Fremgangsmaader, skaber en Mangfoldighed af forskellige Former for Dannelse, mangfoldig forskellige Individualiteter. Da vil Opdragelsen i Stedet for som nu enten at fostre ildtilbedende Slaver eller oprørske Hadere af alle Former kunne tilføre den aandelige og materielle Kultur — Videnskaben og Opfindelsen, den kunstneriske Skaben og Levekunsten — friske personlige Kræfter; den vil skabe Mod og Evne til at finde nye videnskabelige Fremgangsmaader, tænke nye Tanker, gøre dristige Opdagelser. Og de fuldtuddannede Mennesker vil bringe som Indsats i det hele Kulturforløb den Vane, som allerede Skolen og Hjemmet har grundlagt: selv at vælge og vrage, at handle og bære Ansvar.

I Fremtidens Skole er den gængse Jagen efter »at blive til noget« aldeles forsvunden. Skolens store, stille Stemning vil hos de unge fremkalde den Bevidsthed, at det ypperste hos et Menneske ytrer sig i dets Væsen,

ikke i dets Virken. Om det end er et haardt Ord, at: *gemeine Naturen zahlen mit dem, was sie thun, edle mit dem, was sie sind*, saa rummer det dog en dyb Sandhed, der har været glemt i Virksomhedens og Kvindens Aarhundrede, men som mulig igen vil blive ihukommet i Kontemplationens og Barnets Aarhundrede!

Maaske kommer man da ogsaa paa det praktiske Arbejdes Omraade saa vidt, at Haandværket — medens Maskiner og Elektricitet udføre det Arbejde, i hvilket der ikke bor nogen Skaberglæde — atter bliver en Del af Menneskets Lykke. Man vil da opleve en anden Renæssance: en Fornylse af den personlige Glæde, som Menneskene i gamle Dage følte, naar et kunstfærdigt Beslag, en pragtfuld-broget Væv eller et Stykke smukt Snedkerarbejde udgik fra deres Haand. Ogsaa her virker den moderne Skole hen til Dusinfabrikation af Unyttigheder, ikke til virkelig Kærlighed til eller Indsigt og Dygtighed i nogen bestemt Virksomhed. Af en saadan Kærlighed og Indsigt var det, at Kunstværkerne i Kunstens største Tider voksede frem.

*

*

*

Først naar man indrømmer, at det nuværende Skole-system paa alle Omraader svækker Barnets Evne til Koncentration, Kombination og Kraftudvikling; først naar man indsér, at Børnene i heldigste Tilfælde ved deres Afgangs-Eksamen fremtræder som Encyklopædister i Lommeformat, og først naar man ikke længer kalder dette for en »harmonisk Udvikling« — vil man indrømme, at

Skolen ikke kan eller bør betyde andet end Ungdommens Forberedelse til selv at kunne fortsætte deres Dannelses-Arbejde hele Livet igennem. Og da først bliver Skolen en Anstalt, hvor man kan lære for Livet, hvor man, ikke som nu — ligeledes i heldigste Tilfælde — bliver fattig for Livet. Da vil enhver komme til sin Ret: baade den, der har, og den, der ikke har Lyst til Studier, den, der fremfor alt har Bogen kær, og den, hvis Uddannelse beror paa Øjne og Hænder; den teoretisk saa vel som den praktisk begavede, den realistisk og den ideelt anlagte. Naar hver især frit har Lov til at beskæftige sig med det, der ligger bedst for ham, lader han sig ofte friste til ogsaa at forsøge noget af det, der ligger for de andre. Saaledes vil Ensidigheden paa en naturlig Maade blive modarbejdet, men ikke skaanselsløst tilintetgjort under den »harmoniske Dannelses« Valser.

*

*

*

Der maa helt nye Seminarier til at uddanne Fremtids-Skolens Lærere. Den patenterede Pædagogik skal vige for den individuelle, og kun den, der ifølge sin Natur og Selvkultur kan lege og leve med, lære af og længes efter Børn, kan faa Ansættelse ved en Skole for dér at danne sin personlige »Metode.« Og Lærerne bliver først ansatte efter et Prøveaars Forløb, og efter at ikke blot det Medlem af Bedømmelseskomitéen, der hele Aaret har fulgt Undervisningen, men tillige Børnene selv har udtalt deres Mening! Man kan ikke tillægge Børnenes

Dom en absolut, men en meget høj Værdi, thi Barnets Instinkt vælger med forbavsende Sikkerhed det ypperste.

Og hvad er for Barnet det ypperste?

Goethe har svaret:

Höchstes Glück der Erdenkinder

Ist nur die Persönlichkeit!

Medens man nu priser Objektivitet i Opdragelsen, har tværtimod enhver stor Opdrager virket ved i højeste Grad at være subjektiv! Læreren bør være sandhedskær, saa at han aldrig tvinger modstridende Fakta til at tjene sine Anskuelser. Men — jo mere subjektiv han iøvrigt er des bedre, jo mere fuldt og rigt han meddeler Børnene sine Erfaringer, Livsanskuelser, sin Ejendommelighed, jo mere fremmer han deres sande Udvikling, forudsat han ikke fremsætter sine Meninger som ufejlbare, men i denne som i alle andre Henseender giver Ungdommen frit Valg.

Lærere og Lærerinder ved min drømte Skole har en kort daglig Arbejdstid, rigelig Hvile, de er godt lønnede — og har Mulighed for videre Udvikling. Efter en Tjenestetid af højst tyve Aar træder de ind i den af Forældre og Lærere sammensatte Skolejury, eller de bliver Censorer ved Modenhedsprøven. Og denne foregaar — som ovenfor omtalt — ved, at Censoren sammen med højst fem af de unge Lærlinge tilbringer en Sommer i Ind- eller Udlandet. Under dette Samliv faar Censoren Lejlighed til virkelig at danne sig et Begreb om, hvilken Grad af Dannelse Børnene har tilegnet sig, til at vejlede ved Valget af deres Livsopgave; til, som Erstatning for den forhaabentlig da afskaffede Konfirmationsforberedelse, sokratisk at meddele en Livsvisdom, hvis psykologiske Værdi er den, at den vender Sindet

mod Livets alvorlige Spørgsmaal og Krav og vækker den etiske Selvopdragelse, der er saa betydningsfuld i Overgangstiden mellem Barndom og Ungdom. Da er det, at den unge skal indvies i Kunsten at leve — det vil sige, at lære at danne sin egen Personlighed, sin egen Tilværelse til et Kunstværk — af en betydelig Mand eller Kvinde, der selv har bevaret sin Ungdom og forstaar Ungdommens Glæder og Sorger, dens Leg og Alvor, Drømme og Anelser, dens Fejl og Farer: en Lærer, der kun frygtsomt giver Raad om, hvorledes de unge bør instrumentere deres egne Melodier for Livets store Orkester!

*

*

*

Min drømte Skole bliver ikke til Virkelighed, saa længe Samfundet bringer Militarismen sine største Ofre. Først naar den militaristiske Idé er besejret, vil man være naaet saa højt i Udvikling, at man erkender, at den dyreste Skoleplan er den — billigste. Thi da er man begyndt at ansé stærke Hjærner og Hjærter som de højeste Værdier for Samfundet.

Det er derfor, som jeg allerede har bemærket, ikke en aktuel Reformplan, jeg har meddelt, men blot en Fremtidsdrøm.

Men Drømme er nu engang det egentlige reelle i vor underlige Tilværelse!

*

*

*

Efter at foranstaaende er skrevet, har jeg erfaret, at Kritiken over det bestaaende Skolesystem har ført til nogle Nydannelser paa dette Omraade. Jeg vil i al Korthed give et Omrids af disse. Det vigtigste Resultat er foreløbig den af Dr. *Cecil Reddie* oprettede Skole i Abbotsholme, Rochester, Staffordshire, om hvilken der nu foreligger en udførlig Beretning.

Doktor *Reddie* siger, at han har modtaget dybe Indtryk af saa vel *Ruskin*, *Disraëli* og *Carlyle* som af den *Herbart-Reinske* Skole, fremfor alt af dennes Tanker om Enheden eller den organiske Forbindelse mellem alle de enkelte Dele af Undervisningen. Men Dr. *Reddie* skal have givet sin Skole sin egen Personligheds og den britiske Nationalitets Præg, hvorved den er bleven en ganske selvstændig og banebrydende Normal-Lærestanstalt for — som Programmet lyder — engelske Drengene mellem 11 og 18 Aar tilhørende »*the directing classes*.« Indtil det 15de Aar er Opdragelsen omtrent ens for alle; da deles Undervisningen i forskellige Retninger for at føre til forskellige Virksomheder og Livsmaal. Man tilstræber Forbindelse mellem Skole-Fagene og det virkelige Liv og indbyrdes mellem de forskellige Fag. Den matematiske Undervisning saa vel som Sløjden kommer til Anvendelse ved Beregning, Udmaalning, Udførelse og Indretning af Badehuse, Volierer, Sportspladser o. l. Det Indblik, man i Historietimerne har faaet i Grundsætningerne for Samfundets Styrelse, drager man sig til Nytte ved Arbejdsdelingen i det lille Samfund, hvor hver især har sin bestemte Opgave, der bidrager til det heles Trivsel. Et »Parlament,« bestaaende af Drengene selv, afgør visse Fællesanliggender, selv om »Regeringens«

Samtykke kræves for at tage Beslutninger. Den fysiske Opdragelse foregaar ikke udelukkende ved Sport men tillige ved nyttigt Arbejde i Snedkerværkstedet, paa Marken og i Haven. Engelsk er Grundsprog, derefter kommer Fransk, Tysk og til sidst Latin og Græsk. Historie og Geografi, hvortil et overordentligt Materiale er for Haanden, er nøje knyttet til hinanden; ligeledes Geografi og Naturvidenskab, der saa vidt som muligt bør studeres i det frie og Trin for Trin fører til »en bestandig dybere Undersøgelse af Livet og Verden.« Den religiøs-moralske Opdragelse indtager en betydelig Plads, ikke ved Undervisning i Trosbekendelse, men ved *Jesu* egen Lære og ved store Personligheders Forbillede. Kapellet er smykket med Billeder af saadanne fremragende Skikkelser, og Gudstjenesten ofte viet Skildringer af deres Liv og Levnet. Den musikalske og literære Opdragelse fremmes især ved Sammenkomster om Aftenen, og i en Debat-Klub udvikler man Evnen til at udtrykke sig. Vidnesbyrd og Prisbelønninger er afskaffede som anti-sociale Pirringsmidler. Her saa vel som i nogle andre Reformskoler faar Forældrene naturligvis Meddelelse om Børnenes Forhold, men al gradvis Vurdering af Børnene er udelukket. Ved det store Forældre-Møde om Sommeren har Forældrene Lejlighed til at tage Skolen i Øjesyn og udveksle Tanker og Meninger med Lærerne om Børnenes Opdragelse. Efter Sovetiden, som varer fra Kl. 9—6, forløber en Dag i Abbotsholme paa følgende Maade: Første Frokost, Gymnastik, første Time, der ligesom de andre varer i 45 Minuter; derefter Gudstjeneste, anden Frokost, Ordning af Soveværelset, anden Time, Lunch, tredje Time, Bad, Middag, derpaa Musik, fire Timer til

forskellig Beskæftigelse — Tegning, Sløjd, Havearbejde, Sport o. s. v. Efter Theen fjerde Time, derefter fælles Samvær med Sang, Oplæsning af Digterværker o. l., endelig Aftensmad og Gudstjeneste.

Det er et meget sigende Program med Hensyn til Fordelingen af Tiden mellem den fysiske, praktiske og æstetiske Uddannelse paa den ene og den intellektuelle paa den anden Side.

Hvad jeg savner i Inddelingen af Dagen, er nogle Timer, som Drengene kunde have helt til deres egen Raadighed, og i hvilke de ikke har nogen bestemt Beskæftigelse, men kan læse, strejfe om i det frie eller beskæftige sig med deres egne Tanker, fuldstændig uafhængige af hverandre! Professor *Sully* har i en Artikel — *om Geniers Opdragelse* — bevist, hvad jeg kun har vovet at tro: at næsten alle Genier har været daarlige Skolebørn, har faaet en uregelmæssig Undervisning, og desuden har haft alle Arter af besynderlige Indfald, Særlinge-Vaner og andre anti-samfundsmæssige Tendenser. Og for slige ejendommelige Naturer — ja i det hele taget for al Udvikling til Ejendommelighed — er Abbots-holme maaske ikke stort bedre bevendt end den gamle Skoletype.

En Opdragers Uddannelse burde altid begynde med et Studium af betydelige Personligheders Liv, førend man tog fat paa de pædagogiske Systemer! Thi et System — Opdragerens eget eller en andens — kan saa let besnære hans Sjæl og føre ham bort fra den smalle Sti, der i Opdragelsen ene fører til Livet: nemlig at udfinde et System for hvert enkelt Individ. I Biografierne viser det sig netop, at jo betydeligere og ejendommeligere et

Menneske er blevet, des mindre »normalt« var det som Barn, des mindre fandt det sig i regelrette Forhold, men des mere gik det sine egne Veje. Og da man jo aldrig med Bestemthed kan vide, hvilke Børn der bliver Genier, men derimod, at alle har godt af at blive behandlede som Individer med forskellige Anlæg og forskellige Krav, er dette hidtil uforsøgte System uden Tvivl det, ved hvilket man i Længden vil komme videst — baade med de almindelige og de ualmindelige Børn!

En af Abbotsholmes tidligere Lærere har ved Bedales grundlagt en lignende Land-Skole, og det samme System er indført i Dr. *Lietz'* Skole i Ilsenberg (Hartz). Ogsaa i Frankrig har Abbotsholme fundet en Efterfølger. I England har man i nogle Aar virkeliggjort den dér noget usædvanlige Tanke: fælles Opdragelse, dels i *Blakewells* og dels i en af »*King Alfred School Society*« oprettet Fællesskole. I den sidstnævnte gaar man frem for alt ud paa at udvikle Karakteren i Overensstemmelse med det virkelige Livs Fordringer. Hovedvægten lægges paa de humanistiske Fag, »som udvikler Fantasien, medens denne igen forhøjer den Sympati, der er Grundbetingelsen for al virkelig Kultur« — en i høj Grad frugtbringende Opfattelse! Historie, Geografi og Literatur, ved Siden af de levende Sprog — med Tilegnelse af Literaturen som Maal. Med Sløjd forbindes Fysik og Matematik. Religionsundervisning i almindelig Forstand finder ikke Sted. Ved den første Undervisning bruges ikke Bøger, kun Spasereture ude i Naturen eller i London, Besøg i Musæer o. s. v. Børnenes egne iagttagelser ved disse Lejligheder benyttes som Udgangspunkt for Undervisningen, ved hvilken Geografi, Matematik og Naturfagene, saa vel som

senere Geografi, Historie og Literatur gensidig udfylder hinanden. Sløjd og Sport betragtes som Arbejde, ikke som Rekreation. Lørdagen er hel Fridag, og Vidnesbyrd og Præmieuddelinger eksisterer ikke. Efter to Aars Erfaring har man fundet, at Fællesundervisningen udvikler Ansvarsfølelsen og forhøjer Arbejdslysten, at Sundhedstilstanden har været udmærket, og at Undervisningsmetoden har skærpet Iagttagelsen, Eftertanken og fremmet Selv-virksomheden.

Den yngste og radikaleste af de engelske Reformskoler er dog den af *Harry Lowerison* stiftede »*Ruskin Home School*.« Navnet alene vidner om, hvilken Indflydelse *Ruskins* pædagogiske Anskuelser har havt paa dens Stifter. Men Mr. *Lowerison* er ikke »*Ruskinianer*,« han har alle det moderne Menneskes Kendemærker, d. v. s. han er en religiøs Fritænker, socialistisk Idealist, naturvidenskabelig Skønhedsdyrker; en frisindet Entusiast for Opdragelse ved Menneskelighed til Menneskelighed. Mr. *Lowerison* var tidligere Lærer ved en board-school og lærte dér at hade dette afskyelige System, hvor allerede treaars Børn sidder mange Timer om Dagen paa daarlige Bænke for at lære at læse; hvor Klasserne undertiden maa rumme indtil 150 Børn, og hvor Lektierperi, mekanisk Plapren og Prygl er de Midler, man anvender for at indeksercere et vist Pensum og en vis Disciplin i disse stakkels halvsultne og halvsøvnige Børn, og hvor man endda prygl den Elev, der — af Selvopholdelsesdrift — skulker fra Skolen.

Tilslidst kunde Mr. *Lowerison* ikke udholde denne Karikatur af, hvad en Skole bør være. Han skrev en Artikel om sit Ideal af Opdragelse i det af *R. Blatchford*

udgivne socialistiske Blad »*Clarion*« og spurgte, om nogle Forældre vilde betro ham deres Børn? Omtrent femogtyve blev anmeldt, deriblandt nogle Piger, og Mr. *Lowerison* agter stadig kun at antage et begrænset Antal Elever, da han med Rette mener, at det er den eneste Maade, hvorpaa man kan bevare det familieagtige Forhold, som han finder saa betydningsfuldt for Sympatiens Udvikling. I Januar 1900 kunde Mr. og Mrs. *Lowerison* aabne deres Skole i Hunstanton i Norfolk, hvor jeg i de sidste Uger af Sommer-Semestret havde Lejlighed til at tage den i Øjesyn. Børnenes frimodige Frejdighed og deres Lydighed taler til Gunst for den Metode, man her har fulgt. Flinke, lydige og glade hengiver de sig til deres Pligter i det fælles Hjem, til deres Lektier eller Lege. Har Børnene begaaet Fejl, anvender man opdragende Straffe, men Prygl er banlyste. Skolen har frem for alt sat sig til Maal at skabe legemlig Sundhed og udbrede Kundskab om Betingelserne for at bevare denne. Saa vidt muligt foregaar Undervisningen i det frie; og Mr. *Lowerison* ansér det med fuld Føje for rigtigt at afbryde Undervisningen inden Døre, naar det gælder at vise Børnene et eller andet smukt Naturfænomen. Skolens Timeplan retter sig efter Ebbe og Flod, da man betragter Badning — saa vel som Sol og Luft, sund og rigelig Kost — som uundværlig for Menneskets harmoniske Udvikling. Man foretrækker de naturlige Legemsøvelser, Svømning, Røning, Fodvandring, Beskæftigelse med Snedkeri, Havearbejde og Pasning af Husdyr fremfor Sport, selv om man ikke forsømmer Kricket o. l. Men her som i de andre ovenfor nævnte engelske Skoler har man et vaagent Blik for Faren ved, at Legemsøvelserne udarter

til Sport, en Udarten, som *Frithjof Nansen* saa lykkelig karakteriserede med de Ord »Maalet for Idræt er: ud i Naturen, Maalet for Sport er: at komme et Par Meter foran en anden!«

Drengene lærer at indse, at Mandighed ikke viser sig i Slagsmaal, men i Mod og Udholdenhed, at Mildhed og Retfærdighed er de ypperste mandlige Egenskaber. Disse 10—14aarige Drengene udviste ogsaa en sjælden Grad af Venlighed og redebon Hjælpsomhed. Her syntes jeg at skimte Gryet af den Tid, om hvilken *George Elliots* skønne Ord har profeteret, da det »vil falde lige saa naturligt at hjælpe andre som at gribe efter Støtte, naar vi selv er ved at falde.« Der holdes ikke Bøn i Skolen; der er ingen obligatorisk Kirkegang og kun Religionsundervisning ifølge frit Valg. Men én Søndag har Børnene ved Stranden hørt fortælle om *Jesus*, en anden om *Buddah*, *Baldur* eller *Apollo*. Dyb Ærefrygt for enhver religiøs Tro, enhver ideel Etik saa vel som for Naturens og Livets egen Guddommelighed er Aanden i hele Undervisningen. Ja selv uden Undervisning faar Børnene gennem Samlivet med deres alsidig dannede Lærer den Forstaaelse af og Sympati for alle store Værdier i Livet, der er Dannelsens herligste Resultat. Medens man ivrigt samler Naturfrembringelser og umiddelbart beskuer Klippe- og Skyformationer, betragter Plante- og Dyreliv, har Børnene faaet Blik for de forskellige Naturforeteelsers Plads i Udviklingens Kæde og for deres Tillempning efter Omgivelserne. Tegneundervisningen gaar blandt andet ud paa at lære Børnene at tegne og kolorere efter Naturen i en *nature-diary*, og Læreren stræber ved denne Side af Undervisningen at udvikle Sansen for Orden

og Sirlighed lige saa vel som Iagttagelsesevnen og Dømmekraften.

Fransk og Tysk læres efter den nye Sprogmetode, og Studiet af disse Sprog skal fuldkommengøres ved Rejser i fremmede Lande, hvormed man tillige agter at gøre de insulære Hjærner modtagelige for mere kosmopolitiske Synspunkter! Ved Historieundervisningen har man allerede anvendt Omegnens Mindesmærker som Udgangspunkter, og med hvert Aar vil Rejserne i Indlandet faa videre Udstrækning. Aritmetik og Geometri bliver kun som Hovedregning og Anskuelsesundervisning knyttet til det daglige Livs Erfaringer. I denne Skole er ikke blot Præmier og Vidnesbyrd, men *alle* Eksaminer — og alle Tanker om Eksamen som det endelige Maal — afskaffede! Maalet er — det, der for enhver Skole burde være det eneste: at skænke Samfundet »fysisk og psykisk sunde og stærke Individer, med rødt Blod, klare Øjne, bredt Bryst, milde og selvtillidsfulde, med vaagent Blik for Skønheden, med en Sjæl, der længes efter at gennemtrænge Mysterierne, og et Hjærte, der banker i Samklang med denne underfulde Verdens Fryd og Smerte.« ³⁾

VII.

RELIGIONSUNDERVISNINGEN.

For Tiden er Religionsundervisningen det mest demoraliserende Led i Opdragelsen.

Jeg tænker først og fremmest paa Undervisningen i Katekismus, Bibelhistorie, Teologi og Kirkehistorie. Selv mange alvorlige kristne har ytret: at »det bedste Bevis paa, hvor dybt Religionen er rodfæstet, er, at Religionsundervisningen ikke har formaaet at udrydde den.«

Men jeg mener iøvrigt, at selv den mest levende Religions-»Undervisning« er til Skade for Børnene.

De bør selv leve sig ind i baade det gamle og det nye Testaments patriarkalske Tider, helst som disse er fremstillede i *Fehrs* Børnebibel. Det er en Bog, som Barnet faar kær, det finder meget deri, som umiddelbart sætter Følelse og Fantasi i en levende Bevægelse. Men kun naar det faar Lov til i Ro at fordybe sig i Biblen uden nogensomhelst dogmatisk eller pædagogisk Forklaring. Kun hjemme og naar Barnet selv ønsker det, bør den gøres til Genstand for Samtaler og Forklaringer, i Skolen bør det aldrig ske.

Naar de bibelske Sagn virker umiddelbart paa Barnet, vil de lige saa lidt som de nordiske eller græske Gude-Sagn komme i Modstrid med den øvrige Opdragelse.

Men det farligste af alle Opdragelsens Fejlgreb er, at man indprenter Børnene det gamle Testamente som absolut Sandhed og derved kommer i Modsætning til Undervisningen i Historie og Naturhistorie; og at man lærer dem at betragte det nye Testaments Moral som absolut bindende, medens de ved det første Skridt ud i Livet sér den krænket overalt. Thi hele det kapitalistiske og industrielle Samfund hviler netop paa det modsatte af det kristne Bud — at elske sin Næste som sig selv — nemlig paa: at enhver er sig selv nærmest!

Børn er i denne som i mange andre Henseender mærkværdig klartseende. Fra ganske smaa lægger de Mærke til, om deres Omgivelser lever efter den kristne Lære eller ej. Et fireaars Barn, med hvem jeg talte om Jesu Kærligheds-Bud, gav mig det Svar: Dersom Jesus virkelig har sagt det, saa er Fader ikke kristen! Det varer ikke længe, før Barnet kommer i Kolission mellem sine Omgivelser og Kristendommen. Saaledes havde en lille Dreng lagt sig Jesu Ord om Gavnildhed paa Hjertet og gav ikke blot sit Legetøj, men ogsaa sine Klæder til de fattige — indtil hans Forældre ved Prygl vænnede ham af med at praktisere Kristendom paa den Maade! Og da Lærerinden i en finsk By omtalte Budet om at elske sine Fjender, svarede en lille Pige: at dette var umuligt, for der var ingen i Finland, der kunde elske *Bobrikoff*!

Jeg véd meget godt, med hvilke Sofismer man i begge Tilfælde kan møde Barnets sunde, urokkelige Logik. Men jeg véd ogsaa, at det er den Art, der har gjort Hykleriet i det »kristne« Samfund saa selvfølgelig, at det nu næsten er ubevidst, og at kun en ny *Kierkegaard* med sin Svøbe kan vække Samvittighederne! Paa alle Omraader gælder

Rousseaus Ord: Barnet faar høje Principper som Rettesnor, men saa snart det vil virkeliggøre dem, tvinger man det til at handle efter lave! Da har man, siger han, en Mængde *om* og *men*, af hvilke Barnet hurtig opdager, at de store Principper kun er Ord, og det virkelige Liv — noget ganske andet!

Det farlige ved Kristendommens Ideal er ikke, at det er for højt; det er jo Idealets Natur at være uopnaaeligt, fordi det synes fjernere, jo mere vi nærmer os til det! Men det demoraliserende ved det kristne Ideal er, at det fremstilles som absolut, uagtet Samfundsmennesket hver Dag *maa* krænke det, og skønt man ved Religionsundervisningen faar at vide, at vi som faldne Mennesker slet ikke *kan* naa det; og dog beror Muligheden for at leve rettelig hér og saligt hisset netop paa Virkeliggørelsen af dette Ideal!

I dette Næt af uløselige Modsigelser har Slægt efter Slægt sét sin ideelle Tro indsnæret og efterhaanden lært ikke at tage Idealet alvorligt!

Blandt de mange psykologiske Aarsager til den menneskelige Holdningsløshed, lige fra den fejge eller pralende Given efter for Modens Latterligheder og den Taabelighed at ruinere sig for at leve standsmæssigt, findes ogsaa dybest inde den: at Barnet med Religionen indsuger den Erfaring, at Anskuelse er ét, Handlinger et andet. En Erfaring, som Livet igennem indvirker selv paa dem, for hvem den kristne Religion har mistet sin absolute Avtoritet. Fritænkeren lader sig vie, lader sine Børn døbe og konfirmere uden at gøre sig Rede for, om det er hans eget Ønske eller blot Ønsket om at gøre ligesom andre, der driver ham dertil. Republikaneren synger

Kongesangen med, telegraferer undersaatlige Hilsener, tager imod Ordner — men jeg vil holde op! Skulde jeg opregne alle de smaa og store Troløsheder og Selvbedrag, hvoraf de fleste Menneskers daglige Liv bestaar, og for hvilke de undskylder sig som for »Ubetydeligheder« — saa blev jeg aldrig færdig! Saaledes tænkte ikke hine kristne Martyrer, som blot med en Smule Røgelse paa Kejserens Alter kunde have friet sig fra Offerdøden. Denne »ubetydelige« Røgelse ofrer de moderne Mennesker hver Dag til mange Guder, som de ikke tror paa!

Hvor inkonsekvent Protestantismen end er, ejede den dog en opdragende aandelig Kraft, saa længe Dualismen i den var ubevidst, saa længe man ærligt gav helligt og søgnt hvert sit! Men nu, efter at der er opstaaet en ny Protestantisme i Protestantismen, er Dobbelttheden yderst demoraliserende.

Stykke for Stykke er den Lære nedbrudt, som den katolske Kirke engang saa vidunderligt lempede efter Flertallets psykologiske Krav ved at danne de højeste Symboler af Menneskehedens dybeste Erfaringer! Men Protestantismen viger tilbage for Følgerne af sit eget Værk!

I Hjemmet og Skolen, ved Universitetet, i Tjenesten, i Embedet, overalt fremelsker man Uselvstændighed under Navn af Disciplin, Diskretion, Pligtopfyldelse og alle de andre smukke Ord, med hvilke man gør levende Sjæle til Slaver, der af »Partiaanden« tvinges til at fortie ethvert Misforhold og af »Disciplinen« til at underordne sig enhver Art af raa Myndighed! Og først naar alle for Alvor

protesterer mod at lade sin højeste Livsværdi — sin Religion — bestemme af Avtoritet, vil man ogsaa i politiske og sociale Spørgsmaal begynde at erhverve sig en selvstændig Mening, og man vil som Lærer og overordnet unde saa vel Skoledrengen som Studenten, saa vel Office-ren som Embedsmanden den Frihed i Ord og Handling, der er Medborgerens og Menneskets Ret. Naar der kan ske, hvad der skete i 1889, da en svensk Officer faldt i Unaade, fordi han tog Del i en borgerlig Fest til Minde om den franske Revolution; eller i 1899, da de Upsala-studenter, der tillod sig at give deres Mening tilkende til Gunst for den af Norrlands Savværksejere truede Foreningsfrihed, blev opfordrede til at passe deres Studier og ikke blande sig i sociale Spørgsmaal, — saa forstaar man, hvorledes man udbreder den Fejghedens Aand, i hvis Skygge de store nationale Forbrydelser blomstrer og trives! Mænd og Kvinder, som privat er strengt retskafne, har i almene Spørgsmaal lært at indrette deres Tanker, deres Samvittighed og deres Handlinger efter de ledendes Befaling. Og dette har de frem for alt lært i den religiøse Ydmygheds Navn!

Mennesket bliver først en ny Værdi for Kulturen, naar det faar Mod til at danne sig sin egen Mening om alle Livets højeste Værdier, især Mod til at bevare sin egen Tro, Kraft til at bekende den og Vilje til at ofre noget for den. Og saa længe Opdragelsen og Samfundet ikke bevidst kræver dette Mod, denne Kraft og Vilje, vil Verden vedblive at være, hvad den er: en Paradeplads for Dumhed, Raahed, Magt og Egennytte, hvad enten radikale, konservative, demokratiske eller aristokratiske

Samfundselementer fører Kommandoen paa denne Paradeplads

*

*

*

Der har aldrig eksisteret saa demoraliserende en Trosætning som den ydmygende Lære: at Mennesket er et faldent Væsen, der er ude af Stand til ved egen Kraft at blive frelst; at man kun ved Naade og Syndsforladelse kan komme i det rette Forhold til de timelige og evige Ting. For de lavere staaende — ikke at tale om alle de Forretningsmænd, der hver Aften lader Jesu Blod udslette Dagens Debet-Konto til Moralen! — er denne Naade-Tilstand bleven en aandelig Stilstand. Kun de af Naturen meget højt staaende er voksede i Hellighed, efter at de blev forvissede om deres Barneforhold til Gud ved *Kristus*. For Slægten som Helhed viser denne dobbelte Moral sig derimod nedbrydende. Og Dobbeltheden indtraadte allerede, da de første kristne ophørte at vente Jesu snare Genkomst. I Forventning herom bragte de nemlig deres Liv i Overensstemmelse med hans Lære. Men den dobbelte Moral har derefter i nitten hundrede Aar holdt Sjælene og Samfundet tilbage i det praktiske Hedenskab. Thi selv om virkelig hos én og anden stor og rén Aand Evigheds-Længslen fik Vinger ved Kristendommen, og skønt i Middelalderen mange stærke Hjærter alvorligt søgte at virkeliggøre denne, saa levede og lever dog endnu Flertallet af Menneskeheden i den vaklende Holdningsløshed, som er en Følge af stækkede Vinger, medens

Antikens Statsborger ejede og efterlevede en Etik, der gjorde ham til en helstøbt, stilfuld Personlighed.

Og da nu nittenhundrede Aar har vist, at det i et menneskeligt Samfund er en Umulighed i Praksis at efterleve Jesu Hellighedslære, kan man kun komme bort fra den umoralske Dobbeltthed ad én Vej — en Vej, som allerede mange har betraadt, udbrydende med *Prometeus*

*»Hast du nicht alles selbst vollendet,
Heilig glühend Heiz?«*

Eller med andre Ord: disse mange har erkendt, at ogsaa Kristendommen er Menneskers Værk, og at den derfor saa lidt som noget andet Menneske-Værk omfatter den evige og absolute Sandhed.

Naar Menneskene derfor ophører at undervise deres Børn i Troen paa et faderligt Forsyn, uden hvis Vilje ingen Spurv falder til Jorden, kan de i Stedet indprænte dem den nye religiøse Lære om det guddommelige i det lovbundne Verdensforløb. Og paa denne nye Religion skal man bygge den nye Etik, der fylder Mennesket med Ærefrygt for den uomgængelige Sammenhæng mellem Aarsag og Virkning, som ingen »Naade« kan ophæve. Denne Forvisning vil da lede Menneskenes Handlinger, og de vil ikke dysse sig til Ro i Haabet om et Forsyn eller en Forsoning, som afvender bestemte Virkninger. Og den nye Etik, som det virkelige Liv bekræfter, lader sig følgerigtigt gennemføre. Ikke et eneste Ord i denne Morallære behøver at være tom Lyd. Men i den vil man faa Brug for alle de evige, dybe Ord, som *Jesus*, *Buddah* eller andre store Aander har givet Menneskene, Ord som bestandig vil være til Opbyggelse — det vil

sige være Materiale, hvoraf man kan op-bygge sig selv, og af hvilket man har fuld Ret til kun at medtage netop *det*, som passer til den Stil, man vil give sin Bygnings Arkitektur, uden at man derfor betragter hverken den enes eller den andens Udsagn og Eksempel som absolut følgeværdigt.

Da vil Barnets Sjæl ikke skælve i Frygt for Synd og Helved; ikke forurenes af den idé- og idealitetsforladte Realisme, den foragtelige Mistro, som de skønne Ords bristende Bobler efterlader!

Da vil baade de svage og de stærke Naturer vokse op i den lykkelige, ansvarsfulde Tro paa sin egen Personlighed, sine egne Evner. Viljens Puls vil blive kraftig og varm af rødt Blod! Man vil ikke lade sig bøje til Ydmyghed, ikke blive lig alle andre eller nogen anden, men føle sig stærk ved Retten til at paatrykke sine Glæder, Sorger eller sit Værk sit eget Stempel. Man vil kun gøre sit eget bedste, ja, søge sit eget bedste, ved at drage Grænsen for sin egen Ret dér, hvor andres begynder.

Saalænge Hjem og Skole slutter Kompromis mellem tvende modsatte Livsanskuelser, bliver ingen af disse til virkelig Gavn for Børnenes etiske Opdragelse.

Jeg har allerede én Gang gjort gældende, at man i én og samme Skole kan meddele kirkelig Religionsundervisning og — *til en vis Grad* — Kundskab og Kærlighed til Naturen og Historien; at man ligeledes i én og samme Skole kan meddele Naturens og Historiens Udviklingsforløb i Forbindelse med en religionshistorisk Undervisning, hvor Jøde- og Kristendommen faar første Plads, og ved hvilken man styrker den Ærbødighed for og Kærlighed til Jesu Personlighed og Morallære, som

Biblen allerede har vakt hos Børnene. Man kan af ærlige og alvorlige Grunde vælge den ene eller den anden Plan. Men at man i Religionstimen fremstiller Moses og Kristus som de absolute Sandhedsforkyndere, medens man i Naturhistorietimerne forklarer Darwin, bevirker mér end noget andet »den Karakterløshed, den slappe Moral, der intet hverken kan eller vil« Alt, hvad jeg har oplevet, siden disse Ord blev nedskrevne, har hundredfold bekræftet min allerede dengang udtalte Overbevisning, at »det vigtigste er ikke, hvilken Livsanskuelse vi hylder — hvor vigtigt dette end kan være — det vigtigste er, at vi har Troskraft nok til at hylde en Livsanskuelse og Handlekraft nok til at virkeliggøre den. Men intet virker mere slappende paa den opvoksende Slægts moralske Energi end den dualistiske Livsanskuelse, som for Tiden indpræntes i Skolerne Dersom Ungdommens Troskraft og Viljestyrke ikke skal knækkes, er det da nødvendigt, at Skolen træffer et Valg — ikke at den søger en Mægling — mellem to forskellige Opdragelsesplaner og Livsanskuelser. Det gælder ikke her at anvende et Kompromis, men at bestemme det vigtigste Princip for Opdragelsen«

*

*

*

Siden Nedskrivelsen af disse Ord er der fremkommen mange Ytringer om dette Spørgsmaal. En af disse, der vakte Sensation, da den blev offentliggjort, var Bogen: *Moses oder Darwin?* ¹⁾

Forfatteren viser her, hvor dybt Darwinismen griber ind i Videnskaben og Kulturen, men hvorledes man hæmmer Folkedannelsen ved at holde den fjernt fra Tidens videnskabelige Sandheder og ved stedse at tvinge den ind i kirkelige Forestillinger. Ved Religionsundervisningen begaar man en Forbrydelse mod Lovene for den psykologiske Udvikling, idet man meddeler Børn, som ikke er istand til at tænke over abstrakte Begreber, et teologisk System. Men det værste er, siger han, at man nu ved Universiteterne docerer Udviklingslæren som videnskabelig Sandhed, medens man i den af samme Stat oprettede og understøttede Almueskole fremdeles lærer Børnene den mosaiske Skabelseshistorie, som staar i den skarpeste Modstrid til alt, hvad Videnskaben og den levende Natur forkyn- der. — En usædelig og uredelig Tilstand, paa hvilken der bør gøres Ende!

*

*

*

Professor *Charlier* har træffende paavist, at i samme Grad som vor Viden forøges, ophører vi at lade Religionen være afgørende for det, vor Viden omfatter. Jo større Viden, des mindre bliver det Overnaturliges Omraade, jo mindre tror man paa guddommelige Kræfters Indgriben, jo mindre konkrete bliver Forestillingerne om Døden og et Liv efter dette.

Men den religiøse Følelse slukkes ikke, fordi den ikke næres ved Troen paa en guddommelig Aabenbaring og en overnaturlig Indgriben. Den lever endnu bestandig i Idealiteten, og uden religiøs Tro og Begejstring kan

intet ideelt Maal virkeliggøres. Det gælder, mener Forfatteren, at bevare det religiøse Sindelag, selv om man har mistet de forældede religiøse Begreber!

Dette er det afgørende Punkt i hele Sagen. Det er ogsaa min dybeste Overbevisning, at uden en Sindets Religiositet kan Mennesket ikke forfølge ideelle Maal; ikke sé ud over sine egne Interesser, aldrig med Offervillighed virkeliggøre de høje Maal. Den religiøse Begøjstring udvider vor Sjæl og forpligter os til at handle ideelt. Men da Kristendommen sammentrænger vor Sjæl og ikke mere kan forenes med alle vore Handlinger — er det netop af religiøse Grunde at flere og flere alvorlige Mennesker forlader den. Hvorfor disse da ikke bør give deres Børn den almindelige kristne Religionsundervisning, har blandt andre *Tolstoy* udtalt med sin sædvanlige énsidige Styrke. Han siger:

»Vi er saa vante til den religiøse Løgn, at vi ikke lægger Mærke til, hvilken Enfold, hvilken forfærdelig Grusomhed der rummes i Kirkens Lære. Vi behøver blot at stille os klart, hvad det er vi gør, naar vi opdrager vore Børn med denne saakaldte Religionsundervisning. Rent og uskyldigt, uden endnu at have bedraget eller være bleven bedraget, vender Barnet sig til os, som kender Livet, og spørger, paa hvilke Grundanskuelser Mennesket bør leve sit Liv? Og hvad svarer vi? Sædvanlig forebygger vi Spørgsmaalet ved at fortælle dem den jødiske Legende, denne plumpe, ufornuftige, dumme og frem for alt umoralske Historie. Vi udgiver for hellig Sandhed, hvad vi selv véd er umuligt, og hvad vi selv finder meningsløst: at for sekstusind Aar siden tog et sælsomt og grusomt Væsen, som vi kalder Gud,

sig for at skabe denne Jord tilligemed Mennesket; at det første Menneske syndede, og at den vrede Gud for denne Synd straffede ikke blot ham, men alle os andre, som ingenting havde forbrudt; endelig at han selv har lidt Straffen for Synden ved at lade sin Søn dø, samt at vort hovedsagelige Maal i Livet bestaar i at søge at formilde denne Gud og slippe fri for de Lidelser, han har bestemt for os!

Det forekommer os, at dette ikke har noget at betyde, ja at det oven i Købet er gavnligt for Barnet, og vi hører med Velbehag, hvorledes det gentager alle disse Uhyggeligheder. Vi reflekterer ikke over den forfærdelige aandelige Omvæltning, der, uden at vi mærker det, i saadanne Øjeblikke foregaar i Barnets Sjæl. Vi forestiller os denne Sjæl som en tom Tavle, paa hvilken man kan skrive, hvad man vil; men det er en Vildfarelse. Der er hos Barnet en dunkel Anelse om et Væsen som altings Ophav, om en Magt, hvem det er underkastet, og det har — ikke klart og bestemt, saa at det kan udtrykkes i Ord, men som en Følelse, — den samme høje Anelse om dette Ophav som den tænkende Mand. Og nu pludselig, i Stedet for alt dette, siger man til Barnet, at altings Ophav er et ufornuftigt og grusomt Væsen — den jødiske Gud. Barnet har en uklar Forestilling om, at Maalet for vort Liv er Lykke, vunden ved indbyrdes Kærlighed. I Stedet faar det at vide, at hele Livets Maal kun er et Lune af denne ufornuftige Gud, at vort personlige Maal er at søge at undgaa den evige Straf, som er bestemt for nogle, og den Lidelse, som denne Gud har paalagt os alle. Der slumrer hos Barnet en Følelse af, at Menneskets Pligter er meget

sammensatte og af moralsk Natur: i Stedet derfor lærer man det, at den fornemste Pligt bestaar i blind Tro, i Bønner, i at udsige bestemte Ord ved en bestemt Lejlighed, i at nyde Vin og Brød, som skal forestille Guds Legeme og Blod. Vi mener, at alt dette ikke er nogen alvorlig Sag, og dog er vor Indprænten af denne Lære — som vi kalder Religionsundervisning — den største Forbrydelse, man overhovedet kan tænke sig overfor Barnet!

Regeringen og de styrende Klasser har denne Løgn behov; den er en Støtte for deres Magt, og derfor kræver de ledende altid, at den indpræntes i Børnene, for derigennem tillige at øve sin hypnotiserende Indflydelse paa de voksne. De Mennesker derimod, som ikke vil beholde den nuværende uretfærdige sociale Tilstand, men tværtimod vil, at den skal forandres, og særligt de, som vil deres Børns Vel, alle disse bør af al Magt redde Børnene fra dette farlige Bedrageri. Selv om Børnene bliver fuldstændig ligegyldige for religiøse Spørgsmaal, om de bliver fremmede for enhver positiv Religion, saa er dette langt at foretrække for selv den mest fuldkomne jødisk-kirkelige Religionsundervisning.

Enhver, der forstaar Betydningen af, at man overfor et Barn udgiver en Løgn for en hellig Sandhed, kan ikke være i Tvivl om, hvad han har at gøre, selv om han ikke personlig har nogen religiøs Overbevisning at meddele Barnet . . .

Skulde jeg for et Barn fremstille, hvad jeg tror er Sandheden i den religiøse Lære, saa vilde jeg sige til det: Vi er ikke komne her til Verden, og lever her ikke ved vor egen Vilje, men ved en andens, hvem vi kalder

Gud. Derfor handler vi kun ret, naar vi følger dette Væsens Vilje, der er: at vi alle skal være lykkelige. Men der er kun ét Middel til at naa dette Maal: at det ene Menneske handler mod det andet, saaledes som det vil, at andre skal handle imod det selv.

Paa Spørgsmaalene: Hvorledes er Verden bleven til? Hvad venter os efter Døden? Svarer jeg til det første, at jeg ikke véd det, og at iøvrigt hele dette Spørgsmaal er meningsløst. Paa det andet svarer jeg, at den, hvis Vilje har kaldt os til dette Liv for vor Lykkes Skyld, vel ogsaa efter Døden mægter at føre os til det samme Maal.

*

*

*

I dette som i andre Tilfælde, hvor de voksne er uenige om, hvad »Barnet« behøver, burde vi ikke søge vor Erfarings om Børnenes sande Behov hos de voksne, men hos Børnene selv.

Man faar da at vide, at Barnet meget tidligt begynder at sysselsætte sig med Menneskehedens evige Gaader: Hvorfra og hvorhen?

Men man erfarer tillige, at et enfoldigt, uforfalsket Barnesind sætter sig op imod den kristne Lære, lige til dets Ærlighed afstumpes og det enten sløvt tager imod, hvad man lærer det, eller bestandig i sit Indre fornægter, hvad dets Læber nødes til at gentage, eller — endelig — bliver modtagelig for den eneste Næring, man byder dets religiøse Krav!

Mine egne Barndomserindringer har tidlig foranlediget mig til at undersøge Børns religiøse Begreber, og jeg har nu liggende for mig femogtyve Aar gamle Optegnelser om dette Emne. Jeg mindes mit brændende Had til Gud, da jeg i mit sjette Aar læste om *Jesu Død* som en Følge af Guds Forsonings-Krav; og, da jeg var ti Aar, min Fornægten af Guds Forsyn, fordi en ung Arbejder døde fra sin Hustru og seks Børn, som saa haardt savnede ham. Min Grublen over Guds Tilværelse gav sig Udslag i en Udfordring, og jeg skrev i Sandet: *Guder død* og tænkte ved mig selv: dersom der er en Gud, saa dræber han mig nu med Lynet! Men da Solen vedblev at skinne, var Spørgsmaalet indtil videre besvaret — for dog snart at genopstaa. Jeg havde ikke anden Religionsundervisning end en kort Bibellæsning om Morgen, Prædiken om Søndagen — samt Katekismuslæsning, men aldrig Forklaring. Det nye Testamente hørte derimod til mine »Morskabsbøger.« Jeg lærte dér at elske Jesus med samme Inderlighed som de andre store Personligheder, om hvilke jeg læste. Men da jeg siden

Konfirmationstiden fik »Bibelforklaringer,« med hvert Punkt, hvert Navn i Evangelierne udlagt, hver Sætning haartrukken for at vise Profetiernes Opfyldelse og den opbyggelige skjulte Mening i de tidligere saa ligefremme Ord — saaledes indeholdt andet Vers af Genesis allerede Treenighedsdogmet — da var det mig en stor og sørgelig Opdagelse, at denne mit Barnehjertes og min Barnefantasis levende Bog kunde være saa stendød. Det er utallige Eksempler baade paa religiøs Ligegyldighed forarsaget af Religionsundervisningen og aandelig Farsot hidrørende fra den Iver, med hvilken man søger at om-

vende Børnenes Sjæle. Jeg har hørt en seksaars Pige med hellig Gysen fortælle, at hendes fireaarige Broder en *Søndag* havde gravet med sin Spade; og jeg véd, at man har slæbt et seksaars Barn med i Kirke tre Gange paa én Dag — saa tror jeg næsten, det var behageligere at komme i Helvede straks!

Den jødisk-kristelige Forklaring: et skabende og bevarende Forsyn, der har forlenet alt med den største Fuldkommenhed, strider saa absolut mod, hvad man gennem Erfaringen og Evolutionslæren véd om Tilværelsen, at man ikke engang som Tankeeksperiment teoretisk kan forene disse tvende Opfattelser, saa meget mindre da praktisk forbinde dem med Kompromisets Mundlim. Barnets skarpsindige Enfold lader sig heller ikke narre. Vil man ikke sige Sandheden, da skal man overhovedet ikke tale med Børn om Livet, om dettes Enhed og Mangfoldighed, dets utallige Skabelsesakter, dets evig guddommelige Lovbundethed!

Men det vil med andre Ord sige, at man — naar Barnet begynder at tænke — hverken kan redde for det den kristne Gud, paa hvem det lærte blindt at tro og lide — ej heller vil gøre det modtageligt for den nye Gudsopfattelse med dennes religiøse, — det vil sige forpligtende og forædlende — Styrke, eller for Tanken om en Gud, hvis Aabenbaringsbog er den stjernetindrende Himmel og Havets Afgrunde, Seer-Anelsen og Menneskehjærternes Dyb; en Gud, som er i Livet og er Livet selv! At der fattes de moderne tænkende Mennesker Styrke og Dybde i deres Tro, fremgaar klarest af, at de endnu bestandig lærer deres Børn, hvad de ikke selv

aandeligt vil leve paa, men desuagtet betragter som uundværligt for Barnets Moral og sociale Fremtid.

Gaar man fra Opfattelsen af Forsynet over til Opfattelsen af Forsoningen, møder man den samme naturlige Logik hos Barnet.

En lille Pige, som selv var sin Moders eneste Barn, udbød: »Hvor *kunde* Gud lade sit eneste Barn dræbe? det kunde *Du* ikke have gjort ved mig!« Og en lille Dreng, som sagde: »Det var rigtig godt, at Jøderne korsfæstede Jesus, saa at vi kan blive fri for Straf« betegner den følsomme og den praktiske Opfattelse, disse to Poler, mellem hvilke alle Parallelcirkler er dragne. Til de mere naive, men ret humoristiske Indfald hører en lille Piges Forslag, at man skulde kalde Jomfru Marie Fru Gud; og den lille Drengs Beretning: at man i Skolen havde fortalt om Vorherre og *begge de andre Herrer* — om Treenigheden!

Der er fra Undervisningen i Bibelhistorie og Katekismus utallige Beviser for, at Børnene læser og opfatter galt. Typiske Eksempler er saaledes en Dreng, som til Formeningen om at holde sin Lampe brændende udbød: »Vi har fri Petroleum!« eller en anden, som paa Spørgsmaalet, om han vilde genfødes, svarede: »Nej, for saa kunde jeg gerne blive en Pige.« — Den lille Pige, som blev trøstet med, at Gud var hos hende i Mørke, og som bad sin Moder om at jage Gud bort; og den anden lille, der foran et Billede af de kristne Martyrer i Arenaen udbød: »Sé den stakkels Tiger derhenne, han har ingen kristen faaet!« — er nogle af de uendelig mange Eksempler paa, at Børn enten slet ikke forstaar eller ganske

materielt opfatter de religiøse Emner, man paatvinger deres Fantasi.

For Barnefantasien, som den røber sig i disse Anekdoter, bliver Arvesynden, Syndefaldet, Genfødselen, Frelsen selvfølgelig fra Begyndelsen blot tomme, og senere dunkle, skrækindjagende Ord! For mit Vedkommende har Helvedsfrygten i mit hele Liv ikke optaget fem Minutter; men jeg kender Børn — og voksne — som har været Martyrer for denne Frygt. Jeg kender ogsaa Børn, som i Skolen havde faaet indpræntet Troen paa et uundgaaeligt Helvede og saa sørgede over, at deres Moder havde sagt, at hun ikke troede paa Helvede og følgelig maatte være et meget slet Menneske!!

De Tider, om hvilke en Kulturhistoriker brugte det træffende Billede, at Helvedsfrygten »uafladelig jog gennem Menneskenes Liv som Vejrmøllens Skygger over Møllerens Vinduer,« er ganske vist fjerne, — og fjerne de Tider, da Gud uafladelig aabenbarede sig for de troende, og da Miraklet faldt lige saa naturligt sammen med de daglige Tanker, som det nu — selv hos den troende — er langt fra disse; men saa længe man endnu ved Religionsundervisningen opretholder Troen paa Djævl, Forsyn og Mirakler, vil Lysstraalen fra den Kulturen fremmende Opfattelse — den videnskabelige — ikke gennemtrænge det Overtroens Mørke, i hvilket man rendyrker Grusomhedens og Vanviddets Baciller.

Et udmærket Bevis paa Børnenes realistiske Sans er i Reglen de Begreber, de danner sig om Himlen. En lille Dreng mente, at hans Broder umulig kunde være i Himlen, fordi han saa maatte være klatret derop ad en Stige

og altsaa havde været ulydig, da det var ham forbudt at klatre paa Stiger; en lille Pige spurgte, da man fortalte, at hendes Bedstemoder var i Himlen, om Gud da sad og holdt paa hende, saa hun ikke kunde falde ned, — begge Eksempler er Tegn paa en Virkelighedssans hos Børnene, hvilken man hér som i saa mange andre Henseender forvirrer med sine Svar. Vil man herimod indvende, at Barnefantasiens kræver Myter og Symboler, er Svaret ganske simpelt: man kan og skal ikke berøve Barnet Fantasiens Leg, men — man skal ikke udgive Legen for Alvor! At Barnet selv danner sig realistiske Forestillinger om aandelige Ting, er ikke til at undres over, og man bør lige saa lidt bekæmpe dette som andre Udslag af Barnets Sjæleliv. Først ved at meddele disse falske Forestillinger som Livets højeste Sandhed krænker man Barnets hellige Enfold.

Jeg véd Børn, for hvem Ordet: alt, hvad I beder om i mit Navn, skal Eder gives! — blev Aarsag til Vantro. En lille Pige, som man havde indespærret i et mørkt Værelse, bad saaledes Gud om at vise Menneskene, at de miskendte hende, ved at lade en Ædelstenslampe lyse for hende i Mørket; en anden bad om sin syge Moders Helbredelse; en tredje, at hendes døde Legekammerat maatte rejse sig igen! Og den Erfaring, at deres inderligste, mest troende Bøn var forgæves, blev for alle tre det store Vendepunkt i deres indre Liv.

At det moralsk oprørende i det gamle Testaments Uretfærdigheder — f. Eks. Guds Begunstigelse af *Jakob* fremfor *Esau* — føles dybt af et sundt Barn, kan jeg bevidne af egen og andres Erfaring, og de Bortforklaringer,

man i slige Tilfælde fremkommer med, fylder et Barn med tavs Foragt.

Og naar Barnet endelig sér, at de voksne ikke selv tror paa, hvad de forkynder som Religion, da mister det for hele Livet Evnen til at tro og ære — denne Grundbetingelse for enhver religiøs Følelse.

Jeg vil slet ikke tale om den pietistiske Børneliteratur med dens Helte og Heltinder, dens Omvendelses- og Helliggørelseshistorier, — mod denne kan Forældre jo ikke beskytte deres Børn. — Her taler jeg kun om den Livsanskuelse, som man med eller mod Forældrenes Vilje paatvinger Børnene, og som forvirrer disses Begreber om Gud, Jesus og om Naturen. Den Livsanskuelse, der skaber unødvendige Lidelser og skadelige Fordomme. Barnets dybe Anlæg for religiøs Følelse og fast Tro skal suge Liv og Næring af Biblen, Verdenslitteraturen, indbefattet den religiøse — Buddhismen f. Eks. —; fra Skildringer af store, ideelle Personligheder, ligeledes af Børnebøger, prægede af sund Idealisme. Men Barnet har i religiøs Henseende, eller af Hensyn til sin Dannelse ikke det mindste Brug for Katekismus, Teologi eller nogensomhelst anden Kirkehistorie end den, der forbindes med Verdenshistorien, og hvor man bør lægge Hovedvægten paa Vranglæren for at indprente Ungdommen den Overbevisning: at Samtiden betragter enhver ny Sandhed som Vranglære; — dette er nemlig det bedste Middel til at lære Sandheden at kende!

At Barnet faar Lov til at tilegne sig og til selv at klare alle Modsigelserne i en Religionsundervisning som den, jeg tænker mig, hører med til Opdragelsen for

Livet, hvor det jo gælder at finde sig til Rette med utallige Modsigelser! Men Barnesjælens Fromhed eller Sundhed skades ikke ved dette indre Arbejde saaledes som ved den hysteriske Fromhed, det sleske Hykleri, den tørre Sjælløshed, den aandelige Fanatisme, bedragne Fornuft og krænkede Retfærdighedsfølelse, der skyldes den moderne Kristendom og Kristendomsundervisning! Baade nu og i Fremtiden vil Barnet lettere kunne løse alle sine aandelige Problemer, naar ikke dets fine Retfærdighedsfølelse, dets skarpe Logik bliver sløvet ved dogmatiske Svar paa alle de evige Gaader, over hvilke Barnet grubler!

*

*

*

Allerede *Kant* har paapeget den væsentligste Fejl ved vor Religionsundervisning, den nemlig, at saa længe Kirkens Lære er Grundlag for Moralen, faar man urigtige Motiver for sine Handlinger. Man skal ikke lade være at begaa Uret, fordi Gud har forbudt det, men fordi det i og for sig er urigtigt; man skal stræbe efter det gode, ikke fordi Himmel eller Helvede venter de gode eller de slette, men fordi det gode er værdifuldere end det slette. Og til denne *Kants* Opfattelse kommer desuden, at en Anskuelse, ifølge hvilken Mennesket er ude af Stand til ved egen Kraft at gøre det gode — og derfor i denne som i andre Henseender maa stole ydmygt paa Guds Hjælp — er hæmmende, medens derimod Tilliden

til egen Kraft, Følelsen af eget Ansvar er fremmende for Moralfølelsen. Troen paa at være uhjælpe ligt syndefulde har bragt Menneskene til at blive det.

Skal Fremtidsslægten blive aandelig rankvoksen, da er den første Betingelse, at man med et kraftigt Pennestrøg sletter Katekismus, Bibelhistorie, Teologi og Kirkehistorie ud af Barndommens og Ungdommens Tilværelse!

At bøje sig for Uendeligheden i den jordiske Tilværelse og hinsides denne; at vælge og vrage de virkelig sædelige Værdier; at gennemtrænges af Bevidstheden om Slægtens Solidaritet; at sé op til de store Forbilleder, dyrke det guddommelige og lovbundne i Verdensaltet, i Udviklingen, i Menneskeaaanden, — dette er de nye Følelser, den nye religiøse Kærlighed og Ærefrygt, som skal gøre det nye Aarhundredes Børn sunde og skønne.

*

*

*

Og dette varsler Undergang for hint Gudsbegreb, der endnu forbinder »Guds Hjælp« med de Sejre, den nationale Erobringslyst og Herskesyge har vundet. Man vil føle, at Guds Indblanden i de menneskelige Lidenskabers Styrkeprøve er en Bespottelse. Man vil indse, at den Patriotisme, der næres af Hovmod og Egoisme, er den mest gudsforladte — fordi den er den umenneskeligste — af alle de livsødelæggende Synder, med hvilke Mennesket krænker Livets Hellighed.

De Hjærner, der kan forene Modsætninger som Krig og Kristendom — ja hente Kraft og Trøst derved — er udartede ved mangetusindaarige Tvangsforestillinger. For Mennesker med slige Hjærner er intet andet at vente, end at de maa dø i Ørkenen uden at have skuet blot et Glimt af det forjættede Land!

Men Børnenes Hjærner kan værnes mod den mest uheldsvangre af alle Sygdomme, den Overtro, at der er det ringeste gudelige ved en Patriotisme, der krænker andres Ret.

Lær Barnet, at den nationale Ejendommelighed, Kraftudvikling og Selvbestemmelse er lige saa uerstattelige for Folket som for Individet og værd de største Ofre! Lær det, at Fordyben i Fædrelandets Natur, dets Fortids- og Nutidsliv er en Betingelse for dets egen Udvikling, lær det at drømme skønne, varme Drømme om sit Lands Fremtid, og at hige efter selv at være med til at skabe denne Fremtid!

Og lær det ogsaa tidlig at maale den dybe Afstand mellem Fædrelandskærligheden og den Egoisme, som kalder sig Patriotisme! Denne »Patriotisme,« i hvis Navn de store Folkeslag krænker de smaa; i hvis Navn det nittende Aarhundredes Evropa rustede sig under »Revanche-« Tanker og Aarhundredskiftet blev Vidne til nye Voldshandlinger i Nord og Syd, i Øst og Vest.

Militarisme og Klerikalisme er stadig nøje forbundne, men de er ikke, hvad de udgiver sig for, Patriotisme og Religion. Thi i Patriotismen og Religionen findes et Borgersind, Frisind og Retsind, som hæver sig over Individets, Klasseinteressens og det enkelte Lands Sfære; som forener alle Grupper, indenfor Landet om alle store

fælles Interesser, forener alle Folkeslag om alle store Livsspørgsmaal. Men Militarisme og Klerikalisme undertrykker Friheden ved Avtoritets-Princippet, Selvbestemmelsen ved Disciplinen, Borgersindet ved Krigerhæderen, Retsfølelsen ved Soldateræren. I Tyskland har den borgerlige Retssikkerhed, den kulturelle Frihed, lidt stor Skade under Kristendommens og Militarismens Tegn. Og hypnotiserede af de samme Principper har mange, hver for sig agtværdige Medlemmer af det russiske, franske og engelske Folk tiljuble Uretfærdigheden!

Og alt dette skal vedblive; Folkene vil segne under større og større Udrustninger; de smaa Nationer vil mere og mere sé deres Ret krænkede af de store, selv efterat de nuværende Verdensmagter — som alle tidligere — er tilintetgjorte ved deres egen Ekspansion! Det vil blive ved, indtil Mødrene lærer Børnene Menneskekærlighed fremfor Fædrelandskærlighed og søger at udstrække Barnets Sympati til alt levende — Planter, Dyr og Mennesker; søger at lære det at se, at Sympatien ikke blot skænker Medlidenhed men tillige Medglæde, og at Individet højner sin egen Livsfølelse ved at føle med andre Individier og Folk. Det vil blive ved, indtil Moderen i Barnets Sjæl indprenter den Forvisning, at en Patriotisme, der for at gavne sit eget Lands Interesser træder et andet Folks Rettigheder under Fødder, er forkastelig! Da vil Børnene engang som voksne handle overensstemmende med disse nye Forestillinger. Naar Barnets Fædrelandskærlighed er fri for Uretfærdighed og Hovmod, og det ikke forestiller sig Gud indblandet i en urén og egoistisk Patriotisme, da vil ogsaa Krigeren adles, og Ordet Kriger ikke længer være ensbetydende med blind

Lydighed og indbildsk Klassehovmod, men betegne et Menneske og en Medborger med de samme kulturelle Interesser, samme Retsbegreber, Frihedskrav og Æresfølelse som alle andre; en Fædrelandsforsvarer, hos hvem den krigerske Glød kun flammer til Værn for hellige, menneskelige og medborgerlige Rettigheder!

Thi lige modsat Kristendommens Bud skal Selvforvar — personligt eller nationalt — indprentes Barnet som den første af alle Pligter. Eller rettere, Selvforvaret er hos Barnet et Instinkt, som det blot gælder ikke at forvirre. Barnet indser meget godt, at naar man ikke gør Modstand mod det Onde, vil dette blive Herre over det Gode! Det véd, at det lave og uretfærdige sejrer, og at de retsindige og højmodige bliver Ofre for de uretfærdige og lavsindede! Driften til Modværg er den første Spire til social Retfærdighedsfølelse, og denne Følelse vildleder aldrig Barnets historiske Dom. Det tvivler saaledes aldrig om, at *Wilhelm Tell* havde Ret, selv om man i Religionstimen indprenter det Underdanighed mod den af Gud indsatte Øvrighed, og enhver rankvoksen Drengesjæl skænker *Adlercreutz* sit Bifald, til Trods for at han handlede saa ublidt mod »Herrens salvede!« Med sin medfødte Frimodighed afskærer Barnet alle Sofismer — i hvert Tilfælde de Børn, der ikke er fuldstændig fordummede af de kristelige Forklaringer!

Som Slutning paa alt, hvad jeg her har sagt mod den kristne Religionsundervisning, vil jeg anføre en Ytring af en tiaars Dreng, der i tre Aar havde terpet Katekismus og Bibelhistorie:

»Jeg tror ikke paa noget af alt det! Men jeg haaber, at naar Menneskene engang bliver kloge, faar man Lov til at have hver sin Tro, ligesom man har hver sit Ansigt!«

Denne lille Filosof ramte med sine Ord den største Fejl ved Religionsundervisningen: at den vil paatvinge Menneskene en Livsanskuelse og aandelig talt trykke dem en ensformet Maske for det virkelige Ansigt, medens det dog er Sjælens Ret frit og selvtænkende at forme den Trosvished, paa hvilken man kan leve og dø! At have skuet tilbage for at søge Idealet og Sandheden; at have anset disse for givne og uforanderlige én Gang for alle — har indtil nu været Menneskenes store aandelige Fare.

Naar ethvert Barn ved det første Trin med sin spæde Fod tør føle sig som en Opdager, der har Uendeligheden for sig — da først vil Kongesønnen i Livets Rige ikke længer gøre Tjeneste som den forlorne Søn i fremmede Lande, men med sin Viljes hele Kraft vil han gentage de gamle Ord:

Jeg vil staa op og gaa til min Fader!

Da i Middelalderen *Jaquino di Fiori* prækede om Faderens, Sønnens og den hellige Aands Rige — prækede, »til hans Haar blev sølvgraat som Olivens Blade,« sammenlignede han disse tre Riger med Nælden, Rosen og Liljen; med Stjernens, Morgenrødens og Solens Lys!

Denne Præken genlyder nu over den hele Verden, men denne liljerene solvarme Drøm om det tredje Rige vil først blive til Virkelighed, naar Barnesindet — som er Viljen til Liv og Lykke — med dets glade Frej-

dighed har forjaget Syndefaldets Skygger fra Tilværelsen.

Thi uden at blive som Børn kan Menneskene ikke indgaa i dette tredje Rige, den hellige Aands — Menneskeandens Rige!

VIII.

BØRNEARBEJDE OG BØRNEFORBRYDELSER.

Gaar man fra selve Forplantnings-Spørgsmaalet over til de Forhold, under hvilke Barnet bæres, fødes og opfostres, da gyser man ved alle de Ulykker, der rammer Børnene som Følge af Mødrenes Uforstand. Lægerne bliver f. Eks. ikke trætte af at paapege, hvilke Misdannelser Snøring foraarsager; hvor mange Børn der i deres første Leveaar bliver blinde paa Grund af Vanrøgt. Og dette er kun et Par enkelte af alle de Lidelser, som Mødrenes grove Uvidenhed og Samvittighedsløshed paafører dem selv og Børnene. Og der er ingen gennemgribende Forbedring at vente, førend Loven — samtidig med at Kvinden faar Stemmeret — vedtager, at Kvinderne i den samme Alder, i hvilken Mændene aftjener deres Værnepligt, maa gennemgaa en lige saa langvarig Uddannelse i Børne-, Sundheds- og Sygepleje; og at der fra denne Regel ikke gælder andre Undtagelser end de samme, der fritager Manden for Værnepligten. At denne »Værnepligt« for mange Kvinder vilde indtræffe just paa en Tid, da Interessen for disse Emner var bleven vakt ved, at de havde indgaaet eller tænkt paa at indgaa Ægteskab, vilde give Uddannelsen mere Vægt. Men

ogsaa Kvinder, som aldrig selv blev Mødre, lærte paa denne Maade saadanne almindelige psykologiske Principper og Regler for Sundheds- og Sygepleje, som vilde være dem til Gavn i enhver Livsstilling. Endvidere nærer jeg Haab om flere af den Art Indskrænkninger i Forældrenes Ret over Børnene, ved hvilke man allerede har udvirket Forbud mod Plejebørn, Straf for Mishandling af Børn, Skolepligt o. s. v. I England har der dannet sig Selskaber med det Formaal at undersøge Børnenes Behandling i Hjemmene og forhindre Grusomheder mod Børn. Paa disse Selskabers Foranledning kan pligtforglemmende Mødre idømmes Fængselsstraf og pligtforglemmende Fædre tvinges til at forsørge deres Børn o. s. v., — og hvor Forældrene viser sig uforbederlige, har man Ret til at tage Børnene fra dem. I flere tyske Stater eksisterer der ligeledes Love, ifølge hvilke Børnene kan tages fra Forældrene, dersom disse misbruger deres Myndighed og tilføjer Barnet Skade i legemlig eller aandelig Henseende. Ogsaa i andre Tilfælde faar Børnene den saakaldte »Tvangsopdragelse,« naar denne nemlig er nødvendig som Frelse fra moralsk Ødelæggelse. »Tvangsopdragelsen« foregaar dels hos dertil egnede private Familier, dels i offentlige Anstalter, og den skal vedvare til det attende Aar. Det er værd at lægge Mærke til, at Tilsynet med disse Anstalter ogsaa kan overdrages Kvinder.

En større og større Udvidelse af Samfundets Ret i ovennævnte Henseender er en af dets vigtigste Forholdsregler til dets egen Beskyttelse, lige saa vigtig som Lovene for at forebygge smitsomme Sygdommes Udbredelse. Man har nu ogsaa i Sverrig stillet Forslag i nævnte Retninger, men man finder i disse den samme

traditionelle Opfattelse af Opdragelsen, som andetsteds gør sig gældende ved den Art Forholdsregler. Man skal »advare« det forsømte Barns Forældre eller Formynder og »formane« det vanartede Barn, og naar dette ikke hjælper, skal man sørge for, at Barnet bliver tugtet. — En meningsløs Anskuelse og Fremgangsmaade i de omhandlede Tilfælde! Thi ved »Advarsler« lærer man ikke daarlige Forældre Kunsten at opdrage; og med »Formaning« bringer man ikke vanartede Børn til at skifte Sind, dersom man lader dem forblive i de Omgivelser, som har fremkaldt Vanarten. Og ved Tugtelse i Vidners Nærværelse gør man kun et Barn, der er vant til Prygl, endnu mere frækt og forhærdet. Enhver, der er trængt blot det allerringeste ind i disse Forhold — for at søge de Aarsager, der skaber den Art Forældre og Børn — er inde paa det i alle Retninger uoverskuelige sociale Spørgsmaal! Man vil da sé, at de lave Lønninger, til hvilke Børne- og Kvindearbejdet er medvirkende Aarsager, medfører usle Boliger, utilstrækkelig Føde og daarlige Klæder; at Hustruens Udearbejde er Skyld i, at Hjemmet og Børnene bliver forsømt, at Huslejligheds-mangel har Sammenhobning til Følge; at Uhyggen hjemme driver Manden til Værtshusliv, og at alt dette i Forening fremkalder den Drukkenskab og Usædelighed, der foraarsager de fysiske og psykiske Sygdomme, som Børnene ofte fødes med.

Naar jeg ser bort fra den Opfattelse, at det er ifølge Guds Vilje, at Slagmarkerne fyldes af lemlæstede og sønderlemmede Væsner, med hvis Liv utallige Tanker og Følelser, som kunde have beriget Menneskeheden, udsluktes, saa véd jeg ingen mere kettersk Tanke end den,

at man, dersom Tilfældet frier et Par Børn fra en Ulykke, taler om »Englen, der vaager.« Hvor er da denne »Englevagt« ved utallige andre Ulykkestilfælde? Naar f. Eks. et Barn, der er alene hjemme, fordi Moderen er paa Arbejde, enten falder ud af Vinduet eller indebrænder; naar Forældre af Religionsskrupler eller Livslede dræber deres Børn, eller naar Børnene selv, trætte af at lide eller af Frygt for Mishandling, tager Livet af sig? Hvor er med andre Ord disse »Børnenes Engle« ved alle de Lejligheder, hvor man kunde trænge mest til dem, frem for alt i Storstædernes Gyder og Storindustriens Centrer, hvor Mangel paa Sollys, rén Luft og alle de andre uundværlige Betingelser for legemlig og aandelig Udvikling lige fra Fødslen undergraver Børnenes Levedygtighed?

At sé Forsynets Haand i en tilfældig Redning, men fritage dette Forsyn for Andel i alle de Naturbegivenheder, de Samfundsrædsler, der hvert Sekund opfylder Jorden med Kvaler, det er Overlevering af en Overtro, som maa forsvinde, naar Mennesket skal kunne gennemtrænges af Ansvarsfølelse overfor de Forhold, det selv kan omdanne og beherske! Det moderne Menneske bliver mere og mere sit eget Forsyn. Overfor Ilden anskaffer man Brandkorps og Brandforsikring; mod Havet Redningsforanstaltninger; mod Kopper og Kolera, Difteritis og Tuberkulose finder man Midler til Beskyttelse. Den blinde Tro, at Døden afhænger af »Guds Vilje,« sammenligner man med Statistikens Vidnesbyrd: at naar én og samme Sygdom eller Sommerheden bortriver den fattiges Børn i de usle Rønner, saa faar den rige, i sin sunde og lyse Bolig, Lov til at beholde sine.

Efter den sidste Beretning, jeg har sét, dør f. Eks. af tusind Børn i Tysklands aristokratiske Familier aarlig 57, men af Berlins fattige Befolkning 345! En anden Undersøgelse i Halle viser, at Antallet af dødfødte i de højere Klasser var 21 af tusind, medens det i Arbejderklassen var 55 af tusind! Forholdet mellem Dødeligheden blandt Landarbejdernes og Fabriksarbejdernes Børn, mellem deres Vægt, mellem Antallet af de til Militærtjeneste udelige — i Schweiz er Antallet t. Eks. en Fjerdedel større i de industridrivende end i de agerdyrkende Kantoner — viser ligeledes, at slette Livsbetingelser i fysisk og psykisk Henseende hæmmer Børnenes og dermed hele Befolkningens Udviklingsmuligheder og Levedygtighed.

Ethvert Menneske med Hjærtet paa rette Sted venter ikke paa Englen, men styrter selv til for at frelse et Barn fra en Fare! Men det er maaske Flertallets Overtro paa Guds Forsyn, der bringer de samme Mennesker til fuldkommen sløvt at være Vidne til Forhold, for hvilke aarlig Millioner og atter Millioner af Børn bliver Ofre. Lægerne véd, at de Ødelæggelser, Bakterierne anretter, er ubetydelige mod Pauperismens. Overanstrengte Mødre, drikfældige Fædre, slette Boliger — f. Eks. saadanne, hvor de fattige for en billig Leje i nybyggede Huse er »Væggevarmere« for de rige — utilstrækkelig Føde, arvelige Sygdomme, for tidligt Arbejde — alt dette sætter sine Spor i de udmarvede, visne, forkomne Børnelegemer, som Hospitalerne undertiden kan helbrede for en forbigaaende Sygdom, men ikke befri fra Følgerne af de slette Livsbetingelser, under hvilke de ere fødte og opfostrede. Indtil Lægerne saa vel som de øvrige Faktorer i Samfundet sætter deres hele Energi ind paa, ikke blot at

helbrede, men at forebygge Sygdomme — hvad de i førstnævnte Bestræbelse kan opnaa, er forsvindende lidt i Forhold til alt det ubodeligt onde, der vokser op og trives —; indtil Sundhedsplejen indtager en lige saa stor Plads i Samfundet som Sjæleomsorgen, vil denne sidste i det store hele være forgæves. Hvad enten den former sig som religiøs Opbyggelse eller intellektuel Oplysning, er den dog kun en enkelt Blomst plantet i en Skarn-dyng.

Med lige saa stor Sikkerhed kan man ved Hjælp af Forbryderstatistiken bevise, at Samfundet selv skaber sine vanartede Børn, og at det ved derefter at tugte dem ind paa »Dydens Vej« handler som en Tyran, der først stikker Øjnene ud paa et Menneske og derefter pryglér ham, fordi han ikke selv kan finde Vej!

*

*

*

En virksom Beskyttelseslovgivning burde for Øjeblikket være den sociale Samvittighed en ubetinget bydende Nødvendighed.

Overalt hvor Industrien udvikler sig, drager den Hustruen fra Hjemmet, og Barnet fra Leg og Skole. I Lavsvæsenets Tid arbejdede Kvinder og Børn i Husholdningen og i Mandens Værksted. Men efter at Industrien mere og mere har indskrænket Kvindens huslige Arbejde, kan Storindustriens Krav om billigt Arbejde fyldestgøres ved Kvindearbejdet, der — ligesom Børnearbejdet — flere Steder har nedtrykket Lønningerne for den voksne mandlige Arbejder. Den Arbejdsløn, med hvilken den gifte

Mand tidligere kunde forsørge sin Familie, fordeles nu paa flere af Familie-Medlemmerne. Saalænge Arbejdet i en Profession krævede legemlige Kræfter eller faglig Uddannelse, faldt dette i Mandens ikke i Kvindens eller Børnenes Lod. Men med Maskinerne bortfaldt denne Mændenes naturlige Beskyttelse; thi til at betjene en Maskine krævedes i mange Tilfælde hverken Styrke eller Duelighed, ja undertiden — f. Eks. i Bomuldsvæverierne eller i Gruberne — var de spæde Fingre formaalstjenligere, fordi de var smidigere, og de spæde Legemer mere attraaede, fordi de var spinklere!

Det var i England, at Kvinde- og Børnearbejdet først naaede sit Højdepunkt. Fattighusene sendte f. Eks. hele Ladninger af Børn til Uldvæverierne i Lancashire, hvor de afvekslende arbejdede ved den samme Maskine og sov i den samme smudsige Seng! Dette var en Ødelæggelse for Befolkningen i Fabriksdistrikterne; der udbrød hidtil ukendte Sygdomme, Uvidenheden og Raaheden tiltog. Svangre Kvinder og Børn fra 4—5 Aar arbejdede 14—18 Timer! Disse Beretninger foranledigede *Elisabeth Barrett* til at skrive sit Digt: *The cry of the children*, som fremkaldte Arbejdsgivernes Vrede, men medvirkede til »Tittimers-Loven.« Ved denne blev det bestemt, at Kvinder, Børn og ganske unge Mennesker ikke maatte arbejde mer end ti Timer daglig i Tekstilfabrikerne, og efter denne Lov fulgte flere af samme Art. I andre Lande har lignende Forhold fremkaldt lignende Beskyttelseslovgivninger. I Sachsen, Belgien, England, Rhinprovinzen — hvor en preusisk Militær allerede i 1828 gjorde opmærksom paa, at Antallet af de vaabenføre var forringet som Følge af Kvinde- og Børnearbejdets degenererende

Indflydelse — blev Eftervirkningerne af dette System lige saa sørgelige som i England. Men paa Trods af den dér som næsten overalt vedtagne Beskyttelseslov, eksisterer Kvinde- og Børnearbejdet endnu under de mest ødelæggende Former i de Industrigrene, som ikke rammes af Beskyttelseslovgivningen. Der er Steder, hvor Børnearbejdet foregaar under lige saa sørgelige Forhold som i England før 1848. I Rusland anvendes der saaledes ved Bastmaatte-Væverierne Børn fra tre Aar, og Masser under ti Aar, med en Arbejdstid af indtil 18 Timer! I Tyskland viser Legetøjsfabrikationen gruopvækkende Tal med Hensyn til Børnearbejdet, saa meget mere gruopvækkende, som det er for at berede de lykkelig stillede Børn Glæde, at man forøder de andres Livskraft; det industrielle Hjemmearbejde beskæftiger fire- og femaars Børn, medens Grænsen for Fabriksarbejdet her som i Schweiz er 14 Aar; samme Aldersgrænse har man foreslaaet i Danmark. I Italien er de fleste Betlere opvoksede i Siciliens Svovlgruber, hvor de krumbøjede i de lave Gange og belæssede med tunge Sække, har faaet deres spæde Lemmer forkrøblede for bestandig. Mange af disse er allerede i det 12—14 Aar ude af Stand til at arbejde. I Spaniens Magnesiumsgruber beskæftiges utallige 6—8 Aars Børn, hvem de giftige Dampe paafører haarde Sygdomme; andre Børn maa med tunge Vandspande, som de bærer paa Hovedet, vande de tørre Marker. Det er jo billigere at bruge Børn end Æsler til Transporten! Naar Socialisten *Millerand* i Frankrig som Minister kun turde stille Krav om Ellevetimers-Dagen — for senere lidt efter lidt at indskrænke Timetallet — kan man derefter danne sig et Begreb om Børnearbejdet. Men i Frankrig som overalt

er et absolut Forbud mod *alt* Børnearbejde Socialisternes Maal.

Man maa tage Del i dette Krav, naar man f. Eks. af en Læges Meddelelser erfarer, at Lancashire-Børnenes Højde og Vægt — trods Beskyttelseslovene — gennemsnitlig er ringere end andre Børns. Af 2000 Børn, som dér blev undersøgte, var kun 151 virkelig sunde og kraftige, medens 198 var i høj Grad forkrøblede og de øvrige mer eller mindre under »*the standard of good health*!« Den samme Læge siger, at alt Arbejde i Bomuldsindustrien fra Kl. 6 om Morgen til 5 om Aftenen forvandler sunde og haabefulde taaars Børn til magre, gulblege trettenaarige, og at denne Vantrivsel af Fabriksdistrikternes Befolkning *rummer en alvorlig Fare for Englands Fremtid*.

Naar man en Gang overalt kommer til den Erkendelse, at den samme Fare truer alle Kulturfolk, saa vil man allevegne forbyde alt Børnearbejde paa Gaden og i Fabrikerne. Da først har man sejrrig gennemført Børnebeskyttelsen, hvilken man paa dette som paa alle lignende Omraader i Begyndelsen bekæmpede med baade økonomiske og individuelle Grunde, — blandt andre med »Faderens uomtvistelige Ret til selv at bestemme sit Barns Arbejde!«

*

*

*

Ikke blot Spørgsmaalet om Børnearbejdet men ligeledes det hos os og andetsteds — f. Eks. i England — rejste Spørgsmaal om Indførelse af Pryglestraf for Fanger¹⁾ viser,

hvilket lavt Standpunkt Autoriteterne trindt om i Evropa indtager. At mørk Arrest, Vand og Brød o. l. kan være nødvendige Straffemaader er muligt, og i disse er intet brutalt, naar de anvendes under streng Kontrol og kun mod Forbrydere, som er forhærdede overfor alle andre Midler. Pryglestraffen er derimod lige saa fornedrende for den, der tildeler, som for den, der modtager den. Og desuden er den — hvad jeg har hørt bekræftet af en af vore ypperste Autoriteter paa dette Omraade — virkningsløs. Naar Pryglene uddeles med koldt Blod, længe efter at Handlingen er begaaet, virker Skammen og den fysiske Smerte kun forhærdende. De fleste er i Forvejen saa vante til Prygl, at de kun lidet ænses Smerten, men udelukkende opfyldes af Had mod det Samfund, som paa denne Maade hævner sine egne Synder. Har Barnet en ømtaalig Sjæl, kan Straffen fremkalde den dybeste Sjælekval, som Tilfældet var med Skagens for nogle Aar siden druknede Helt, *Lars Kruse*, hvem alle kender fra *Drachmanns* ypperlige Skildring. *Lars Kruse*, der som Dreng havde taget og solgt en strandet Planke, blev for denne Forseelse straffet med korporlig Revselse. Til sin sene Manddomsalder følte han en knugende Skam, ikke over selve Handlingen, men over den Straf, der var overgaaet ham; saaledes havde man forbitret et helt Menneskeliv — og et stort Menneskes Liv!

Disse »Samfunds-Prygl« — som oftest tildelt magre, forsultne Børn, der er skælvende af Kulde og Frygt, Børn, hvis Brøde i Reglen skyldes Fattigdom og forsømt Opdragelse — fremkalder ikke en eneste Følelse, som kan lægge Spiren til Forbedring!²⁾

Hvis man affattede en Statistik over de Forhold, under hvilke disse Ofre for Pryglestraffen levede, saa vilde man erfare, at Flertallet kom fra og vendte tilbage til Hjem, hvor Moderen — paa Grund af Udearbejde — er forhindret i at tage sig af Børnene, eller at Barnet har begyndt sit Erhvervsarbejde paa Gaden som Bud, Cigar- eller Avisdreng o. s. v., og paa nært Hold har sét Overklassens Luksus-Tilværelse, som det saa har faaet Lyst til at efterligne. Der gaar jo næsten ikke en Uge, uden at Proletar-Drengene læser om Underslæb og Bedragerier i de højere Klasser — ofte begaaede af graanede Mænd, som fik deres Børnelærdom i »den gode gamle Tid,« da Nutidens »slappe Opdragelse« endnu ikke kunde øve nogen Indflydelse!! Der gaar ikke en Dag, uden at han ser, hvorledes de ældre som de yngre Medlemmer af Overklassen tilfredsstiller deres Nydelsessyge, men af ham, Gadens Barn, fordrer man en spartansk Dyd, eller man søger at prygle den ind i ham! Det er vanskeligt at sige, om Dumheden eller Raaheden er størst i dette Tilfælde.

*

*

*

Saalænge Overklassen selv viser sig saa holdningsløs, nydelsessyg, dagdrivende; saa længe Flertallets Maal er at tjene og at øde Penge; saa længe mange kan faa Føden uden at arbejde, og mange, som søger Arbejde, ikke kan faa det; saa længe den elendigste Luksus lever Side om Side med den elendigste Nød, har Overklassen ikke Skygge af Ret til at vente sig en bedre Underklasse. Samfundet skaber og vedligeholder selv det sociale

System, hvis Virkninger derefter sætter sine Spor i Over- og Underklassens Forbrydelser.

Et ødelagt Hjem-Liv, et vanvittigt Skolesystem, for tidligt Fabriksliv og sløvende Gadeliv er de Forhold, Storstaden byder Underklassens Børn, og det er langt mærkeligere, at Menneskets bedre Natur dog som *oftest* sejrer, end at den ikke *altid* gør det!

*

*

*

Endnu et Argument mod Børnearbejdet er dette: at det middelbart hævnner sig paa selve Industrien.

Overalt viser det sig, at de skoledannede Arbejdere er de dueligste. Selv i Rusland, hvor Folkedannelsen endnu er saa mangelfuld, har man erfaret dette, og den læse- og skrivekyndige Arbejder faar derfor altid højere Løn end den helt uvidende, som kun kan bruges til det groveste Arbejde. Den tyske Industris Opsving fremfor f. Eks. den engelske kan blandt andet tilskrives Tyskernes højere Skoledannelse. Amerikanerens intensive og intelligente Arbejde skyldes delvis samme Aarsag. Men naar Børnene kommer til Aftenskolerne, trætte og sløvede af Fabrik-arbejdet, eller naar de tages for tidlig ud af Skolen og under fortsat strengt Arbejde hverken har Lyst eller Lejlighed til at tilegne sig en højere Dannelse, saa bliver de til levende Maskiner, der sluges af de døde — og derved synker Arbejdet nødvendigvis i Værdi. Disse levende Maskiner er passive, de søger ikke som de højere staaende Arbejdere at forbedre deres Livsvilkaar, men de forbedrer heller ikke selve Arbejdet! Det er den intelli-

gente Arbejder, som hævder og udvider sine Rettigheder, som lettest lærer nye Arbejdsmetoder og selv gør nye Opfindelser, der kommer deres Virksomheder til Gode og altsaa forøger Værdien af det producerede. For Tiden kan et Land kun hævde sin Stilling i Konkurrencekampen ved at udvikle den sidstnævnte Art af Arbejdere. Men Hovedbetingelsen for, at dette kan ske, er, at Barnets legemlige og aandelige Kræfter indtil femtenaars Alderen anvendes til dets egen Uddannelse i Skolen, ved Sport og Leg, samtidig med at dets Arbejdsevne øves ved huslige Sysler, i Fagskolen, men ikke ved Fabriksarbejde.

Fra Preussens — saa vel som fra Sverrigs! — Agrarer hører man ganske vist Klage over, at Børnene lærer for meget i Almueskolerne! Men mod disse Anskuelser stillede man nylig med fuld Føje det nye sociale Dannelsesideal, det, der kræver en Omdannelse, ifølge hvilken Dannelsen skal være éns for alle Samfundsklasser, delagtiggørende alle i Folkets aandelige Liv!

Jeg vender senere tilbage til dette Spørgsmaal men vil kun i denne Sammenhæng gøre gældende, at Kampen om Børnene i sidste Instans er et Udslag af den Reaktion, som er sig selv lig overalt, som under høje Klager over Tidens Daarlighed søger at hæmme Udviklingen i Stedet for, hvor denne er kommen paa Afveje, at bryde den nye Baner, der fører videre frem.

Men det er just det nye, man frygter saa saare! Foreløbig søger man ved Tvangslove at modvirke Historiens yngste store Organisation, Fagforeningen, hvilken — som alle tidligere store Organisationer — har sin Op-gave at udfylde i den sociale Udvikling. De, som hos os indtil videre har Magten i Hænde, savner totalt Blik

for store Samfundsspørgsmaal; de fremmer ikke det heles Vel, men blot Klasseinteresserne; de repræsenterer smaa provinsielle, ikke store menneskelige, ikke Fædrelandets Interesser. Med Hensyn til Arbejderlovgivningen, Forsamlings-, Tanke- og Trosfriheden, til Retsvæsnets Udvikling er vi svenske langt tilbage, og det bliver ikke anderledes, før den Generation, som nu er mellem 15—30, engang bestemmer vort politiske Liv. Thi hos denne unge Slægt vokser for hvert Aar den sociale Ansvarsfølelses alvorlige Handlekraft.

*

*

*

For nogle Aar siden gav et Digt Genlyd over hele den civiliserede Verden, fra Kanada til Øerne i det stille Ocean. Dets Forfatter³⁾ var bleven inspireret af *Millets* i al sin Simpelhed saa vidunderlige Billede, *Manden med Hakken*: en Jordarbejder, som med bøjet Ryg støtter sig til Skaftet paa sin Hakke, mens han hviler den ene Haand paa den anden. *Millet* har i denne Skikkelse foreviget det Udtryk, man saa ofte sér hos gamle Arbejdere, særlig hos gamle, udslidte Daglejere. Hans Blik er som et taalmodigt Lastdyrs, — tomt, intetsigende, udslukt. Thi at arbejde til Maade tæmmer Dyret i Mennesket, men overvældende Arbejde dører Mennesket til Dyr.

Digteren, som selv sit hele Liv havde været træl-bunden af legemligt Arbejde, saa i *Millets* Billede Kunstens evige Aabenbaring af Typen paa et Menneske, som fra Barndommen har været bøjet under Arbejdets Aag.

Og Strofe efter Strofe i den stort anlagte Digtning skildrer han »denne Skabning, som ikke sørger, aldrig haaber, denne udslukte Sjæl, for hvem *Plato* og *Plejaderne*, *Morgenrøden* og *Roserne*, alle *Aandens Skatte*, al *Naturens Rigdom* er intet!« Digteren spørger, hvorledes Hersker, Mester og Regent vil tilbagegive denne Skabning sin Sjæl, skænke ham igen *Musiken* og *Drømmen*? Hvad, spørger han, vil der blive af alle dem, som gjorde dette Væsen til, hvad det er, naar *Gud* engang efter *Aartusinders Aartusinder* vil kræve dem til Regnskab for hans Sjæl.

Mange saadanne Arbejdsherrer gaar i Kirke. De hører Udlæggelse af Tekster som: alt, hvad I gør mod én af disse smaa, det har I gjort imod mig Hvad I vil, at Menneskene skal gøre mod Eder, det gøre I og imod dem . . . ! Men det falder dem ikke ind at tænke paa, hvorledes *Jesus* vilde betegne deres Krav om allerede fra tiaars Alderen at maatte anvende »disse smaa« i Glasværkerne, eller at spørge sig selv, om de vilde holde af at se deres egne Børn arbejde i disse eller andre Fabriker! —

Denne skærende Dualisme vil ikke forsvinde, førend det moderne Samfund stiller sig klart, at man ikke længer bør forkynde som absolut en Lære, som man vel bekender med Læberne men fornægter i Gerningen.

Kun de, der menneskeligt opfatter Kristendommen som Menneske-Værk, vil levendegøre dens uforgængelige Væsen. Thi de vil ikke hvile, før Broderskabstanken — den, Tømmermanden fra Nazareth med flammende Sjæl forkyndte — bringer det sidste Gran af Uretfærdighed til at forsvinde fra alle Samfundsforhold. De, som i *Jesus*

sér det absolute Ideal, vil derimod aldrig virkeliggøre denne Tanke! Thi i 1900 Aar har dét netop været det demoraliserende, at man betragtede som absolut og udgav for guddommeligt aabenbaret et Ideal, der umulig kunde efterleves under almindelige menneskelige Livsforhold. Denne Bevidsthed bragte nemlig Menneskenes Samvittighed til at forstumme, naar det galdt Virkeliggørelsen af dette eller andre Idealer. Og først naar denne Dualisme er fjernet, kan Tilværelsen i Sandhed omskabes af de, som har den Opfattelse, at Idealer forpligter!

Da vil man ikke som nu under Misbrug af det Fadernavn, *Jesus* lagde Menneskene paa Læberne, massemyrde hverandre paa Slagmarkerne for at afgøre politiske eller økonomiske Magtsspørgsmaal. Da vil ikke det Samfund, som kalder sig kristent, bevare Dødsstraf og Prostitution, Børsspekulation og Børneslaveri. Da vil man ikke længer sé Mennesker, som paa deres Moders Skød har lært, at man skal elske sin Næste som sig selv, i Fædrenes Fodspor nedtrampe hverandre under Kampen for Brødet!

Vor Gudsdyrkelse skal da være: at skabe en menneskelig Tilværelse for *Mennesker*.

*

*

*

Det er ikke altid, at Nutidens Ungdom forlader Kristendommen, fordi den har haft den Lykke at finde Ro i en anden Livsanskuelse. Thi en Lykke er det, straks at staa over for noget nyt, som man tror paa, og som man vil leve for. Men en stor Del moderne Mennesker kan slet ikke tro paa noget. Derfra kommer den aandelige

Slaphed, der har grebet saa mange af den unge Slægt. Uden at undervurdere de ydre Forholds Indflydelse tror jeg dog ikke, at denne alene er Skyld i, at Ungdommen har mistet sine Idealer uden at faa andre i Stedet. Thi den Ungdom, som ikke evner at skabe Idealerne i sit eget Indre, vil ingensinde finde dem. En saadan Ungdom vilde have draget *Sokrates* ned i det latterlige, med et Skuldertræk vilde den have sét Tømmermanden fra Nazareth blive korsfæstet, og i 1789 var den uden Tvivl udvandret med Bourbonerne!

Men med Ungdommens maalbevidste Idealer svinder eller gryer et Aarhundred!

Ungdommen har den lykkelige Ret frem for alt at hævde sin Individualitet. Og den gør denne sin Ret gældende, hver Gang den unge i sund Egoisme fuldt og helt udvikler sin egen Personlighed, hver Gang han dristigt styrter sig i Kampen for sin Lykke. Den, der tager sin individuelle Udvikling alvorligt, vil dog snart forstaa, at éns egen Personlighed ikke bliver fri, fin og fornem ved, at man krænker og kuer andres. Han vil erfare, at det kræver større personlige Kræfter at vie sin friske Energi til nye Maal, at forsøge nye Midler for at skabe nye Værdier, end at skue tilbage paa længst forbrugte Idealer. Og endnu ét vil dette unge Menneskebarn erfare: jo mere hensynsløst man styrter sig ind i Livets Kampe, jo sandsynligere er det, at man bliver saaret; jo mere rigt udviklet Individet er, des lettere vil det saares, — des lettere forbløde. Men for det store Menneske er den store Smerte, den store Salighed en Del af Livets Fylde, og et Menneskes Nederlag er ofte i højere Grad end Sejrene Borgen for dets Værd. Men

selv om hine Nederlag har oprevet vor Sjæl, har dødet, hvad dybest var vor Natur, de kan dog bæres og forvindes, naar vi har lært, at der er Helsebod for egne Vunder ved at læge andres!

Dog — det sande Menneske venter ikke med at skænke andre sin Medlidenhed, til Livet sønderknuser ham selv.

Det føler Ungdommen i ædel Bevidsthed om sin rige individuelle Kraft. Og mange vedbliver i denne Forstand at være unge, hele Livet evnende at gennemleve slige inspirerede Øjeblikke, hvor en stor Daad, en stor Sandhed, Skønhed eller en stor Lykke fylder vort hele Væsen, hvor Taarerne strømmer, hvor vi med alt-omfattende Tanker breder Armene ud for at favne den hele Verden. Det er i saadanne Øjeblikke, at vi er dybest os selv og dog tilfulde ét med hele Tilværelsen.

At levendegøre slige inspirerede Øjeblikke, at lade dem besjæle vore Handlinger, det er at leve et stort Liv.

Men der er — og har til alle Tider været — unge, som ikke kan skue tilbage paa et eneste saadant Øjeblik, men som fornemt sér ned paa Tidens Spørgsmaal fra Højden af deres Overmenneske-Teori, deres Dannelse, eller fra de »urokkelige Love for den historiske Udvikling.«

Skæbnesvangrest dog, hvis Ungdommen holder sig eksklusivt tilbage, naar de sociale Kampe udkæmpes. Tiden kræver, og netop særlig af de unge, at man prøver og undersøger de sociale Spørgsmaal ud fra alle Synspunkter, udgransker alle Ideer med dem til Udgangspunkt; og at man undersøger alle Reform-Planer med

Henblik paa disses Indflydelse paa Individualismen og Socialismen.

Paa Ungdommen bygger man Fremtids-Haabet i Tillid til at denne Ungdom, idet den nærmer sig de mange, hvis Lod det er Fremtidens Sag at forbedre, i Tanke og Handling vil sige som *Walter Withman* paa Slagmarken: »Jeg spørger ikke, om min saarede Broder lider, jeg bliver selv saaret.«

IX.

ANMÆRKNINGER.

I. Barnets Ret til at vælge sine Forældre.

¹⁾ Professor Schenk i Wien (død 1902) og Professor Axenfeld i Perugia. Begge Sætninger hører endnu til de meget tvivlsomme og omdebatterede Hypotesers Omraade. Men i dette som i saa mange andre Tilfælde vil det maaske vise sig, at de dristige Hypoteser foranlediger nye videnskabelige Opdagelser.

²⁾ Ikke blot i dette grundlæggende Værk, men desuden i *«Inquiries into human faculty and its development,» «Life history album,» «Record of family faculties»* og *«Natural inheritance»* har Galton gjort sine Anskuelser gældende.

³⁾ Romanes er Forfatteren af *«Mental evolution in animals,» «Mental evolution in man»* o. s. v.,

⁴⁾ F. Eks. W. R. Grey, som har behandlet dette Spørgsmaal i *«Enigmas of Life.»*

⁵⁾ F. Eks. i Mc. Lennaus *«Primitive Marriage»* eller Westermarcks *«The human Marriage.»*

⁶⁾ Fornemmelig i *«The Physiology and Pathology of Mind.»*

Et af de mest bekendte ældre Arbejder om dette Emne er Prosper Lucas': *«Traité philos. et physiol. de l'hérédité naturelle»* (Paris 1850).

⁷⁾ Midt i Halvfemserne i *«Die Zukunft.»*

⁸⁾ H. S. Chamberlain: *«Die Grundlagen des 19. Jahrhunderts.»*

⁹⁾ *Westermarck*: The human Marriage.

^{10*)} Se Romanen »Mutterrecht« af *Helene Böhlau*.

¹¹⁾ Udkommet under Pseudonymet *Harald Gote*, hvilket dog dækker over en kvindelig Forfatter.

¹²⁾ Efter *George Sand*, som var den første, der havde Mod til at behandle dette Emne, har den nyere Literatur ikke sjælden berørt det, f. Eks. *Erik Skram* i *Gertrude Colbjørnson*, *Jules Case* i *Jeune Ménage* o. fl. a.

¹³⁾ Se »Missbrukad kvinnokraft.«

¹⁴⁾ *Onni Granholm*: »Kärleken,« en Bog, jeg modtog, kort efter at jeg havde holdt mit Foredrag om Barnets Aarhundrede, og som stillede forskellige Krav, overensstemmende med dem, jeg nylig havde rejst.

Ogsaa *Fru Lou Andreas-Salomé* har i en Essay »Der Mensch als Weib« (*Neue Deutsche Rundschau* 1900) i denne Retning gjort interessante Anskuelser gældende.

II. Den ufødte Slægt og Kvindearbejdet.

¹⁾ Se »Missbrukad kvinnokraft.«

²⁾ »Frau Bürgelin und ihre Söhne« af *Gabriele Reuter*.

³⁾ Ved Maj-Festen 1894, da jeg talte om Kvinden og Normal-arbejdsdagen.

⁴⁾ Den, der vil gøre sig et Begreb om Grube-Arbejdets Indflydelse paa Kvinderne, bør læse *Zolas*: *Germinal*.

⁵⁾ I England skal Lønnen gennemsnitlig være 6—7 Shilling om Ugen, ofte for 80 Timers Arbejde; i Tyskland 6—9 Mark — med Henvisning til Gaden som Bifortjeneste! I Østrig 6—8 Kroner, men i den døde Tid tit slet intet.

III. Opdragelse.

¹⁾ I England har man under Diskussionen om dette Emne gjort gældende, at den kønslige Perversitet, som af og til optræder i Drengeskolerne, dels mellem Eleverne indbyrdes og dels mellem Elever og Lærere, umiddelbart hænger sammen med Legemsstraffen. Dette saa vel som den stadig gentagne Mishandling af Børn maa til sidst fremtvinge et absolut Forbud mod al Skole-Tugt. I Frankrig har to store Arbejder, nemlig *Jean Villiots*: *La flagellation à travers le monde* og *Etude sur la flagellation au point de*

vue medical et historique bevist og forklaret den nære Forbindelse mellem Legemsstraffen og den kønslige Perversitet.

²⁾ I *Tavaststjernas*: »*Den lille Karl*« kan Forældre sé, hvilke Lidelser det moderne Opdragelsessystem volder en fantasifuld Drengenatur.

³⁾ Se »*Fran Bürgelin und ihre Söhne*« af *Gabriele Reuter*.

⁴⁾ Det første Standartarbejde om Barnepsykologi, Preyers *Die Seele des Kindes* (1881) er i Frankrig, England, Tyskland og Italien efterfulgt af en stadig voksende Literatur om dette Emne.

VI. Fremtidens Skole.

¹⁾ *Ch. Stretton: Women and Economics.*

²⁾ Under en Samtale med en fremragende Lærer gjorde denne opmærksom paa, hvilket stort Arbejdsfelt man derved kunde aabne for mange Kunstnere, som teknisk er fuldt uddannede, men som mangler personlig Opfattelse og skabende Fantasi. Det er værdifuldere for en Skole at eje en god Kopi af ét stort Kunstværk end ti smaa Fotografier af flere! Men det gælder at kopiere de rette Værker! Man bør ikke begynde med ét, som endog i Originalen kun kan nydes af virkelig kunstforstandige. Overfor t. Eks. *Botticelli* og andre Prærafaeliter eller overfor Billeder af ukendte Herrer og Damer — selv om de er signerede *Velasquez* eller *Frans Hals*, *Holbein* eller *Rubens* — forbliver Børn i Reglen lige saa uberørte og uforstaaende, som naar man vilde søge at grundlægge deres literære Interesse ved at forelæse dem *Hans Sachs*, *Chaucer* eller *Montaigne* paa Originalsproget! Det er en kunstnerisk Gengivelse af Livet, som de kender det, Arbejdslivet, Hjem-Livet, Dyrelivet, Naturens Liv samt Portrætter af bekendte Personligheder, det er den unge Kunst frem for den ældre, der paa en naturlig Maade slaar Bro mellem Kunsten og Barnet eller Folket. En fantastisk eller mystisk Stemning, om hvilken Barnefantasi kan digte og drømme videre, gør frem for alt, at et Kunstværk bliver Barnet kært. Allerede nu burde man lade Børnenes egen Smag raade med Hensyn til Udsmykning af Skolerne ved at forelægge dem en Mængde Fotografier efter Kunstens Mesterværker og skænke til Skolen de, som Børnene ved Afstemning valgte.

³⁾ Se *Sweet-Briar Sprays* af *Harry Lowerison*. I Brochuren: *Ruskin School-Home* har *Mr. Lowerison* senere offentliggjort en Beretning om sit første Skoleaar.

VII. Religionsundervisningen.

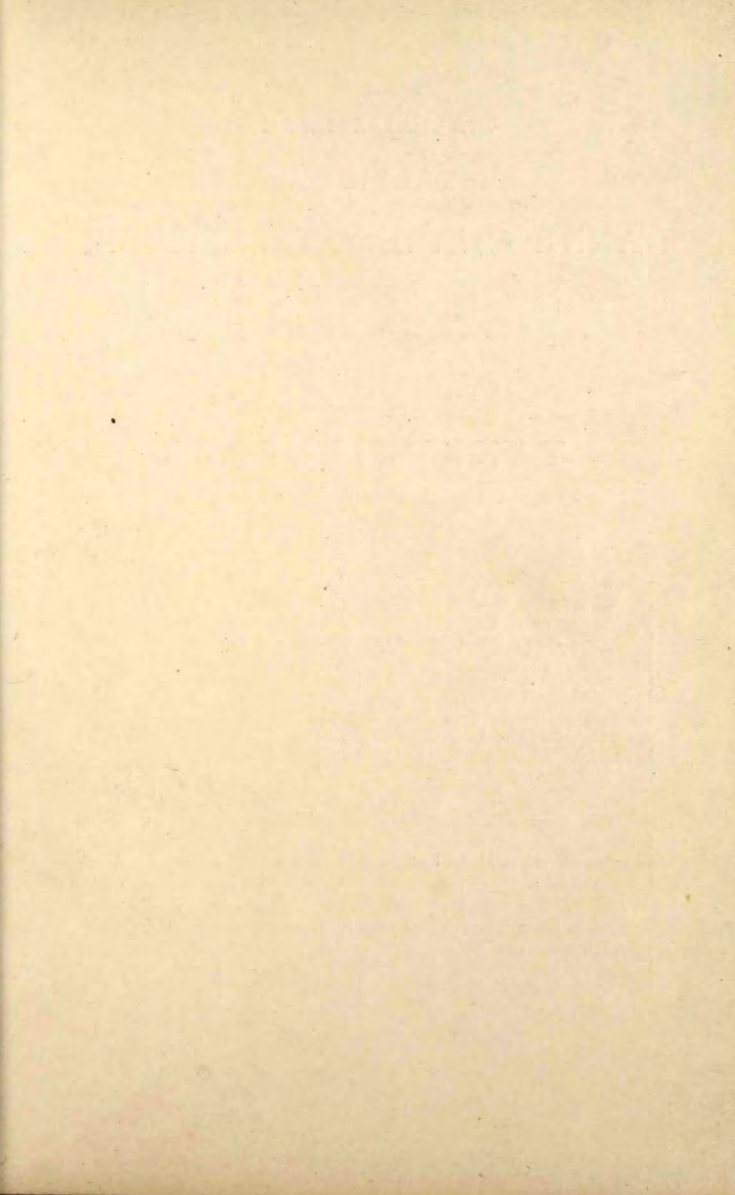
- ¹⁾ Af Dr. Dodel, Professor i Botanik i Zürich.

VIII. Børnearbejde og Børneforbrydelser.

¹⁾ I Skotland har Politiet dog vægret sig ved at optræde som Profos, og The Humanitarian League har ivrig modarbejdet det saakaldte whipping bill, som bortfaldt ifjor, fordi Parlamentet ikke naaede at behandle det.

²⁾ Man anbefaler Pryglestraf med den Motivering: at kun Smerte og Ydmygelse kuer den forhærdede. Man anfører f. Eks. at den blotte Trusel med Prygl var nok til at tvinge en *Nordlund* til at opføre sig sømmeligt i Fængslet. Men — *den hindrede ikke hans Forbrydelse, da han kom ud!* Og det skal nok vise sig, at man ikke har reformeret en eneste af de, som i Fængslet blev pryglede til Lydighed. Lige saa raa eller mere raa end forhen vil de vende tilbage til det Samfund, som med haarde og brutale Straffe kun øger de Forbrydelser, der hidrører fra Brutalitet og Ilsind.

- ³⁾ *E. Markham*, en midaldrende amerikansk Skolelærer.
-

TIDLIGERE UDKOM:

ELLEN KEY

ANNE CHARLOTTE LEFFLER

HERTUGINDE AF CAJANELLO

I autoriseret Oversættelse af HELENE JACOBSON.

Med 3 Portræter. Kr. 2,75.

TANKEBILLEDER

I autoriseret Oversættelse af ZELMA PETERSEN.

Kr. 3,00.

Bogen indeholder saa mange sunde og rigtige Betragtninger, at den utvivlsomt vilde kunne blive en Spore til Eftertanke over de vigtige og betydelige Problemer, som behandles i den. Der er imidlertid neppe Tvivl om, at de Læsere, der give sig i Lag med Ellen Keys Bog, snart vilde føle deres Interesse vaagne og med stigende Opmærksomhed vilde fordybe sig i hendes Betragtninger. Det vilde være fristende at gøre Rede for Ellen Keys interessante og tankevækkende Bog, men dels kan et Dagblad ikke godt afse saa megen Plads, som vilde behøves dertil, dels bør den absolut helst læses i Sammenhæng. Oversættelsen er øjensynligt foretagen med stor Omhu.

Berl. Tidende.

Frk. Keys »Tankebilleder« er en Bog, som er rig nok paa Ideer og paa Aand, selvfølgelig ogsaa paa ædle, høje og dybe Sandheder, vel skikket til at sætte Tanker i Bevægelse og Følelser i Svingning.

Nationaltidende.

Ellen Keys Bøger hører ikke til Døgnlitteraturen. De vil leve og af Fremtidens Kulturhistorikere benyttes som hørende til de bedste og mest repræsentative Udtryk for den Aandens og Tankernes Gæring, som betegner Overgangen fra det 19de til det 20de Aarhundrede.

Aftenposten, Kristiania.